

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

GELİR DAĞILIMINDA EN YOKSUL %5'LİK DİLİM

Gülçin TAPŞIN

2501980477

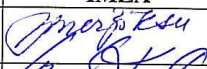

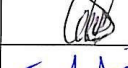
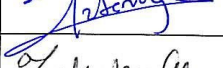
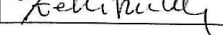
Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ömer Alparslan Aksu

İstanbul 2007

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

ÇALIŞMA EKONOMİSİ Bilim Dalında 2501980477 numaralı GÜLÇİN TAPŞIN'IN hazırladığı "GELİR DAĞILIMINDA EN YOKSUL YÜZDE BEŞLİK DİLİM" konulu YÜKSEK LİSANS / DOKTORA-TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca 26.02.2007, PAZARTESİ günü saat 10.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezininne* OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
PROF.DR.ÖMER A.AKSU	Kabul	
PROF.DR.BERRAK KURTULUŞ	Kabul	
PROF.DR.SEDAT MURAT	Kabul	
DOÇ.DR.SÜLEYMAN ÖZDEMİR	Kabul	
DOÇ.DR.ZEKİ PARLAK	Kabul	

ÖZ

Yoksulluk, ekonomik, sosyal ve idari yönleri de içinde barındıran çok boyutlu ve karmaşık bir sorundur. Teknolojik gelişmelerin hızla yaşandığı küreselleşen günümüz dünyasında Gelir Dağılımındaki çarpıklık beraberinde yoksulluk sorununu da ülkelerin gündemine taşımıştır.

Bugün pek çok ülke belirli dönemlerde ve belirli derecelerde yoksullukla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Yoksulluğun en acımasız etkilerinin III.Dünya ülkelerinde hissedildiği görüşü yaygın olmakla birlikte, yoksulluk ekonomik anlamda gelişmiş ülkelerde de görülmektedir. Hatta, refah seviyesi yüksek olan ülkelerde zengin ile fakir arasındaki uçurumun daha büyük olduğu gerçeği, yoksulluğun gelir dağılımı ile olan yakın bağına ortaya koymaktadır.

Gelirin bölüşümü açısından yoksulluk, iktisadî bir konu olmakla birlikte, yoksulların farklı bir toplumsal kategori oluşturmasından dolayı aynı zamanda sosyolojik bir konudur. Yoksulluk sadece nesnel kriterlere bağlı olmayan, aynı zamanda hayattan beklentiler ve öznel algılamalara dayanan psikolojik bir olgudur.

Bu çalışmanın amacı, mevcut yoksulluk kriterlerinin dışına çıkarak, Türkiye’de Gelir Dağılımının en yoksul %5’lik diliminde yer alan yoksulların profilini, iktisadi, sosyolojik ve psikolojik açıdan tanımlamaktır. Türkiye’nin bu en yoksul kesiminde yer alan yoksulların yaşam alanları, eğitim ve iş yerindeki durumları, hanehalkı bileşenleri, yaş dağılımları, medeni durumları, gazete dergi ve teknolojiyi takip kapasiteleri, yaşam biçimleri ve hayattan beklentileri gibi insani gelişme yaklaşımı açısından incelemek ve bu yolla, sosyal yardım kuruluşları tarafından uygulanacak, en etkin politika ölçümlerinin analizinde, ihtiyaç duyulan niteli ve niceli verileri ortaya koymaktır.

ABSTRACT

Poverty is a multidimensional and complex issue which includes economic, social and administrative aspects. In today's globalizing world where technological developments are experienced rapidly, the inequality in the distribution of incomes brings up the poverty problem along with itself in many countries.

Up to now many countries have had to face the poverty in certain periods and to certain extent. While the notion that the harshest effects of poverty are felt in the third world countries is widespread, poverty is also witnessed in economically developed countries. Furthermore, the fact that the gap between the poor and the rich in prosperous countries is bigger proves the close link between the poverty and income distribution.

Besides being an economic issue, poverty as a matter of sharing the income is a sociological issue in that, the poor constitute a different social class. Poverty is a psychological concept which is not only dependent on objective criteria, but also dependent on life expectations and subjective perceptions.

The purpose of this study is to define the profile of the poor in the poorest 5 % proportion of income distribution in Turkey from an economic, sociological, and psychological point of view. It aims to investigate the poor in this poorest proportion of Turkey from an aspect of humane development approach, under the headings such as living quarters, their positions in education and workplaces, household components, age distribution, marital status, the capacity to keep pace with newspapers, journals and technology, lifestyles, life expectations; and in this way to put forward qualitative and quantitative findings needed for the analysis of the most efficient politics measurements to be applied by social charities.

ÖNSÖZ

Küreselleşme ve rekabetçi pazar ortamında gelişmiş teknolojiye sahip ülkeler ürettikleri ürünleri dünya ülkelerine ihraç ederek hızlı bir kalkınma gösterirken rekabet ortamına ayak uyduramayan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler ise gün geçtikçe yoksullaşmaktadır.

Genel olarak bir az gelişmişlik sorunu gibi görünse de yoksulluk birçok gelişmiş ülkede de temel bir sorun olmaya devam etmektedir. Yoksulluk, dışlanma, ekonomik ve siyasal kutuplaşma gibi toplumsal olguların sadece gelişmekte olan ülkelerde değil hatta daha çok gelişmiş ülkelerde görüldüğü bilinmektedir. Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde yaşansın yoksulluk benzer unsurlarla karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda ülkemiz metropollerinde rastlanan yoksullar ordusuyla Londra yada San Fransisco sokaklarında yaşanan yoksulluğun temelinde benzer mekanizmalar olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum yoksulluğun bir anlamda refah seviyesinden ziyade bir paylaşım problemi olduğunu ortaya koymaktadır.

Yoksulluk sorununa ulusal ve uluslararası düzlemlerdeki artan duyarlılığa karşın ülkemizde yoksulluk henüz yeterli ölçüde incelenmemiş, eşitsiz bölüşüm ilişkilerinin kalkınmanın önünde bir engel olduğu farkedilmemiştir. Bu anlamda bu tez, gelir dağılımı kapsamında Türkiye'nin en yoksul %5'lik kesiminin sosyal ve ekonomik yapısını ortaya koymayı ve bu kesim için yoksullukla mücadele yöntemlerini belirlemeyi amaçlamaktadır.

Tezin hazırlık aşamasında bu kesimin sosyal ve ekonomik boyutunu ortaya koyan resmi istatistiki verilerin kısıtlılığı sorunu ile karşılaşmıştır. Bu nedenle Veri-Statü-Gelir-Tüketim A.Ş'nin en yoksul %5'lik kesim için hazırladığı ve Türkiye'de bu anlamda hazırlanmış tek çalışma olan 2002 yılı Hane Halkı Anketi baz alınmıştır.

Tez, yoksullukla mücadelede, en yoksul %5'lik kesimi sadece niceliksel

boyutuyla değil aynı zamanda niteliksel boyutuyla da incelemenin önemini vurgularken,yoksulluk alanında bu anlamda yapılacak çalışmalara da bir ağrı niteliğindedir.

Tezin hazırlık aşamasında, en yoksul %5'lik kesimi tanımlayan özel bir çalışmayı benimle paylaşarak resmi istatistiki veri kısıtlılığının ötesine geçme sürecinde değerli katkılarını esirgemeyen Veri-SGT A.ř yetkililerine teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
Tablo Listesi	xii
Şekil Listesi	xiii
Kısaltmalar Listesi.....	xiii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve YOKSULLUĞUN ÖLÇÜLMESİ

1.1.Yoksullukla ilgili Kavramlar	4
1.1.1. Yoksulluk Sınırı.....	5
1.1.2. Mutlak Yoksulluk	5
1.1.3. Göreli Yoksulluk	6
1.1.4. Objektif Yoksulluk-Subjektif Yoksulluk.....	8
1.1.5. Gelir Yoksulluğu-İnsani Yoksulluk Kavramı.....	9
1.2. Sosyolojik Tanımlamalar.....	10
1.2.1. Yoksulluk Kültürü.....	10
1.2.2. Sınıf Altı Yaklaşımı.....	11
1.2.3. İlişkisel Yaklaşım.....	12
1.3. Yeni Yoksulluk.....	13
1.3.1 Yoksulluğun Tarihsel Gelişimi.....	13
1.3.2. Refah Rejimleri ve Yeni Yoksulluk.....	16
1.3.3. Küreselleşme ve Yeni Yoksulluk.....	17
1.3.4. Yapısal Uyum Programları ve Yoksulluk.....	19
1.3.5. Çalışan Yoksullar	20

1.4.Yoksulluğa Müdahale	21
1.4.1. Müdahale Tiplerinin Beslendiği Düşünsel Temeller.....	22
1.4.2. Yoksulluk ve Yurttaşlık Kavramı	23
1.4.3. Refah Rejimleri ve Yoksulluğa Müdahale.....	24
1.4.3.1. Liberal Refah Rejimlerinde Yoksulluk.....	25
1.4.3.2. Muhafazakar Refah Rejimlerinde Yoksulluk.....	27
1.4.3.3. Sosyal Demokrat Refah Rejimlerinde Yoksulluk.....	27
1.5. Yoksulluğun Ölçülmesi.....	29
1.5.1. Yoksulluk Çizgisinin Hesaplanması.....	29
1.5.2. Yoksulluğun Ölçülmesinde Yöntemler ve Sorunlar.....	32
1.5.2.1. Tüketime Dayalı Yaklaşımlar.....	32
1.5.2.2. Gelire Dayalı Yaklaşımlar.....	34
1.5.3. Yoksulluk Ölçütleri	36
1.6. Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Analizi.....	38
1.6.1. Veri Kaynakları	38
1.6.2. Yoksulluk Sınırının Tayin Edilmesi.....	39
1.7. Yoksulluk Sorununun Boyutları ve Gelişimi.....	40
1.8. Yoksulluk Ölçütlerine Göre Yoksulluğun Boyutları.....	43

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YOKSULLUK GÖSTERGELERİ ve SON %5'LİK DİLİMDE YOKSULLUK

2.1. %5'lik Dilimde Yoksulluk.....	44
2.1.1. %5'lik Dilimdeki Yoksulların Profili.....	50
2.1.1.1. Hanehalkı Ortalama Yıllık Geliri.....	50
2.1.1.2. Hane Büyüklüğü ve Bileşenleri	53
2.1.1.3. Hanehalkı Yaş Dağılımı.....	54
2.1.1.4. Çalışan Sayısı ve İşsizlik.....	54

2.1.1.5. Eğitim Seviyeleri.....	55
2.1.1.6. Konut ve Yaşam Alanları.....	56
2.1.1.7. Teknoloji ve Seyahat Alışkanlıkları.....	56
2.1.1.8. Medeni Durumları.....	58
2.1.1.9. Yaşam Stilleri	59
2.1.1.10. Gıda ve Mutfak	60
2.1.1.11. Hayattan Beklentiler	61
2.2. Mutlak Yoksulluğun Profili:Ankara Örneği	61
2.2.1. Demografik ve Eğitime ilişkin Özellikler	62
2.2.2. Çalışma ve Gelir Durumu.....	63
2.2.3. Yoksulların SYDF Bağımlılığı	64
2.2.4. Yaşam Koşulları.....	65
2.2.5. Mutlak Yoksulluğun Nedenleri	66
2.2.6. Bu Çalışmadan Elde Edilen Bulgular.....	67
2.3. Türkiye İçin Yoksulluk Göstergeleri	68
2.3.1. Gayri Safi Milli Hasıladaki Oranlar ve Gelir Dağılımı	75
2.3.2. Gelir Dağılımı ve Gelir Dağılımdaki Adaletsizlik	79
2.3.3. Bölgeler Ve Cinsiyetler Arası Eşitsizlik	83
2.3.4. 2003 İnsani Gelişme Raporu İstatistikler.....	84
2.3.4.1. Ekonomik Performans : Gelir Ve Paylaşımında Eşitsizlikler	85
2.3.5. 2003 İnsani Gelişme Raporunun Değerlendirmesi.....	85
2.3.5.1. Gelir Dağılımı ve Yoksullukla İlgili Demografik Veriler.....	86
2.3.5.2. Sağlık ve Eğitim.....	88

III. BÖLÜM

YOKSULLUĞUN NEDENLERİ ve MÜCADELE YOLLARI

3.1. Yoksulluğun Nedenleri ve Mücadele Yolları.....	90
3.1.1. Gelir Dağılımı Dengesizliğini Azaltmak.....	93
3.1.2. Ulusal Gelir Artışı.....	93
3.1.3. Ekonomik Büyüme.....	93
3.1.4. İnsan Kaynaklarına Yatırım.....	93
3.2. Devletin Yoksulluk Politikalarındaki Değişme, Yeni Uygulamalar	
ve Çözüm Yolları.....	94
3.2.1. Yeşil Kart Uygulaması.....	97
3.2.2. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve	
Dayanışmayı Teşvik Fonu.....	100
3.2.2.1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik	
Fonunun Amaçları.....	101
3.2.2.2. Fonun Yapısı.....	102
3.2.2.3. Fon Kaynaklarının Kullanımı.....	102
3.2.3. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları.....	102
3.2.3.1. Yapısı.....	103
3.2.3.2. Vakıfların Gelirleri.....	103
3.2.3.3. Vakıflarca Kaynaklarının Kullanımı.....	103
3.2.3.4. Fonun Sosyal Yardım Programları.....	104
3.2.3.4.1. Periyodik Yardımlar.....	104
3.2.3.4.2. Sağlık Yardımları.....	104
3.2.3.4.3. Eğitim Yardımları.....	105
3.2.3.4.4. Proje Yardımları.....	106
3.2.3.4.5. Gıda-Yakacak Yardımları.....	106
3.2.3.4.6. Diğer Sosyal Yardımlar.....	107
3.2.3.4.7. Sosyal Riski Azaltma Projesi.....	107
3.2.3.4.8. Hızlı Yardım.....	108

3.2.3.4.9. Yatırım Bölümü.....	108
3.2.3.4.9.1. Kurumsal Gelişim.....	108
3.2.3.4.9.2. Şartlı Nakit Transferi.....	109
3.2.3.4.9.3. Yerel Girişimler.....	109
3.3. Sivil Toplum Örgütleri.....	109
3.3.1. Dost Eli Yardımlaşma Derneği.....	110
3.3.2. Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı.....	111
3.3.3. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.....	111
3.3.4. Mavi Kalem.....	111
3.3.5. Deniz Feneri Derneği.....	112
3.4. Belediyeler.....	112
SONUÇ	114
KAYNAKÇA	119

TABLO LİSTESİ

Tablo2.1. 2004 Yılı İtibariyle %5'lik Gelir Dilimleri ve Milli Gelirden Aldıkları pay	45
Tablo 2.2. %5'lik En Yoksul Kesimin Ortalama Hane Gelirleri ve Hane Bileşenleri	46
Tablo 2.3. %5 lik En Yoksul Kesimin Yıllar itibariyle Ortalama Hane Geliri.....	47
Tablo 2.4. %5 lik En Yoksul kesimin Ortalama Fert Geliri.....	49
Tablo 2.5. Yoksulların Eğitim Durumu	62
Tablo 2.6. Yoksulların Kişi Başına Düşen Gelirleri.....	63
Tablo 2.7. Yoksul Konutunda Oda Sayısı	65
Tablo 2.8. Mutlak Yoksullara Göre Kimler Yoksul	66
Tablo 2.9. Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk oranları, 2002-2003-2004	70
Tablo 2.10. Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre yoksul fert sayısı, 2002-2003-2004	72
Tablo 2.11. Hane Halkı Fertlerinin Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları.....	73
Tablo 2.12. Yoksulluğun Eğitim Durumlarına Göre Nüfus İçindeki Payı.....	74
Tablo 2.13. Üretim yöntemine göre Gayri Safi Milli Hasıla özet sonuçları	76
Tablo 2.14. Üretim Yöntemine Göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Özet Sonuçları.....	77
Tablo 2.15. Üretim Yöntemine Göre 2006 Yılı Birinci Dönem Sektörel Gelişme Hızları.....	78
Tablo 2.16. Harcama bileşenlerine göre 2006 yılı birinci dönem gelişme hızları... 78	
Tablo 2.17. Gelir yöntemine göre 2005 yılına ilişkin faktör payları ve bir önceki yıla göre gelişme hızları (%).....	79
Tablo 2.18. Yıllık Kullanılabilir Hane Halkı Geliri.....	81
Tablo 3.1. Devlet Bütçesinden Yoksullara Ayrılan Kaynak	95
Tablo 3.2. Kaynakların Kurumlar Arasındaki Dağılım (%)	97
Tablo 3.3. Yeşil Kart için Başvuran Kişi Sayısı.....	99

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1: %5 lik En Yoksul Kesimin Hane Gelirinin Değişim Grafiği.....	48
Şekil 2.2. % 5 lik En Yoksul Kesimin Hane Gelirinin Değişim Grafiği.....	49
Şekil 2.3. En Üst ve En Alt %5 Dilimindeki hanelerin Yıllık Ortalama Kullanılabilir Gelir ve Toplam Gelirden Aldıkları Pay.....	52

KISALTMALAR LİSTESİ

SGT	Statü, Gelir, Tüketim.....	2
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla.....	2
TÜSİAD	Türk Sanayici ve İşadamları Derneği.....	5
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı.....	9
HPI	İnsani Yoksulluk Endeksi.....	10
ABD	Amerika Birleşik Devletleri.....	11
IMF	Uluslararası Para Fonu.....	19
OECD	İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Örgütü.....	33
DiE	Devlet İstatistik Enstitüsü.....	38
USD	Amerikan Doları.....	39
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu.....	39
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı.....	41
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı.....	42
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu.....	46
SYDTF	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu.....	61
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu.....	84
BM	Birleşmiş Milletler.....	84
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla.....	75
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu.....	94
İSMEK	İstanbul Sosyal Hizmetler Koordinasyon Merkezi.....	112

GİRİŞ

İnsanlığın en önemli sorunu: 2003 Dünya Kalkınma Raporu'na göre, giderek daha da derinleşen ülkelerarası gelir eşitsizliğidir. Rapor, dünya gündemindeki en önemli kalkınma sorununun, geliri günde 2 doların altında olan üç milyar insana üretime katkı yapabileceği bir iş imkanı ve çok daha iyi bir hayat kalitesi sağlamak olduğuna işaret etmektedir. Bugün dünya barışını tehdit eden faktörlerin başında küresel yoksulluk ilk sıralarda gelmektedir.

Ülkemizde de gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk büyük sorun oluşturmasına rağmen bu sorun genelde arka planda kalmış ve salt büyüme odaklı bir değişim süreci planlanmıştır. Öte yandan yoksulluk sorunu literal anlamda da pek incelenmemiş, gelir dağılımı ise genellikle fonksiyonel gelir dağılımı olarak ele alınmıştır.

Ülkemizde kişisel gelir dağılımı tahlilinde en çok kullanılan yöntem, nüfusun yüzde dilimlerine göre gelirin hangi nispette dağıldığını göstermek şeklindedir. Dilim aralıkları küçüldükçe en zengin ile en yoksul arasındaki fark giderek artmaktadır. Tez bu anlamda gelir dağılımının en yoksul %5'lik dilimini mercek altına almıştır.

En yoksul %5'lik dilimde yer alan yoksulluğun boyutu nedir, kimler yoksuldur, yoksulluğun bir standardı var mıdır gibi sorulara cevap aranmıştır. Çalışma bu anlamda yoksulluğu sosyal ve ekonomik boyutuyla ortaya koyarken yoksullukla mücadele yöntemlerini ve mevcut destek programlarının etkinliğini de ölçmektedir. Çalışmanın veri kaynağı Veri-Statü-Gelir-Tüketim A.Ş'nin 2002 yılı için hazırladığı %5'lik gelir dağılımındaki Hanehalkı anketidir.

Yoksullukla mücadele edebilmek için, yoksulluğun içinde bulunulan toplumsal şartlar ve nesnel ölçütler göz önüne alınarak incelenmesi ve ölçülmesi gerekmektedir. Yoksulluk dönemden döneme değişen dinamik bir kavramdır. Bu nedenle bu çalışma, değişen sosyal yapıyı gelir ve gelire bağlı tüketim ve yaşam

standartı boyutuyla ortaya koyması açısından önemlidir. Bu göstergelerle ülkenin ulusal gelişmişlik seviyesi ve gelir dağılımı arasında bir bağ kurulmuş ve yoksulluğun toplumun sadece en alt kesiminin niceliksel büyüklüğü ile bağlantılı olmadığı ortaya konmuştur. Diğer yandan yapılan bu çalışma en yoksul %5'lik kesim için ihtiyaç duyulan resmi istatistiki veri kısıtlılığının ötesine geçtiği ve bu kesimi tüm sosyo-ekonomik boyutuyla ortaya koyduğu için önemlidir.

Tez, en yoksul %5'lik kesimde yer alan yoksulların profilini çizmeyi ve bu yolla yoksullukla mücadele için gerekli olan refleksleri geliştirecek mekanizmaları tespit etmeyi amaçlamaktadır. GSMH'dan yoksullukla mücadele için ayrılan kaynakların etkinliğinin ölçümü, sosyal yardımların dağıtımında kullanılacak doğru ve yeterli bilgilerin elde edilmesi ve toplumsal dönüşüm için gerekli olan eğitim ve istihdam odaklı mücadele yöntemlerinin tayini de bu tezin amaçları arasında yer almaktadır.

Veri SGT 2002 araştırması Türkiye'deki 20 bin ve daha fazla nüfuslu 279 yerleşim merkezinde yaklaşık 9 milyon 720 bin hane olduğunu ortaya çıkarmıştır. Araştırma 1940 hane ve bu hanelerdeki 14 yaşından büyük 4.970 kişiyle yüzyüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir.

Veri-SGT 2002 hane halkı araştırması en yoksul %5'lik kesimde yer alan yoksulları hane halkı bileşenleri, eğitim, meslek ve çalışma konuları, beslenme alışkanlıkları, tüketim ve tasarruf eğilimleri, konut ve yaşam alanları, gazete,televizyon ve internet gibi iletişim araçlarından faydalanma oranları, yaşamdan beklentileri gibi başlıklar altında tanımlamaktadır.

Bu çalışma, en alt yüzde 5'lik gelir grubundaki 15 yaş ve üzerindeki bireylerin eğitim seviyelerinin oldukça düşük olduğunu, neredeyse yarıya yakınının bir okul bitirmediğini, %40'a yakınının ise ilkokul mezunu olduğunu ortaya koyuyor. Bu nedenle en alt yüzde 5'lik gelir grubunda her 5 kişiden ancak biri çalışıyor. Bu veriler ışığında tez, son %5'lik kesimde yer alan yoksulluğun devredilebilir bir

yoksulluk olmadığını yoksulların işteki konumları ve eğitim düzeyleri perspektifinden ortaya koyuyor.

Tezin birinci bölümünde yoksulluğa ilişkin tanım ve kavramların yanısıra, yoksulluğun tarihsel gelişimi, küreselleşme ve yoksulluk, yapısal uyum programları ve yoksulluk, yoksulluğa müdahale tiplerinin beslendiği düşünsel temeller konularına değinilirken yoksulluğun ölçülmesi ve Türkiye’de yoksulluğun analizi konularına da kavramsal bazda bir giriş yapılacaktır.

İkinci bölümde son %5’lik dilimde yer alan yoksulluğun profiline ilişkin veriler ortaya konacak, Türkiye’nin insani gelişmişlik göstergeleri açıklanacaktır.

Üçüncü bölümde ise yoksulluğun nedenleri ve mücadele stratejileri, yoksullukla mücadelede sivil toplum kuruluşlarının rolü ve etkinliklerine yer verilecektir.

I.BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Yoksullukla İlgili Kavramlar

Yoksulluğun nasıl tanımlanacağı ve hesaplanacağı konusunda değişik yaklaşımlar vardır. Tanımlar, yoksullara bakış açısına göre, toplumdan topluma zaman içinde değişkenlik gösterebilmektedir. Yoksulluk araştırmalarının yakın bir geçmişe kadar iktisat ağırlıklı bakış açısı ile yapılmasının bir yansıması olarak, ekonomik göstergelerin ön plana çıktığı görülmektedir¹.

Bazı yaklaşımlar ise, yoksulluk ile gelir eşitsizliği ilişkisine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, yoksulluk, bir toplum ya da topluluğun üretmiş olduğu değerlerin azlığı ve çokluğu ile değil, o değerlerin topluluğu oluşturan bireyler arasındaki eşitsiz dağılımı halinde söz konusu edilmektedir. Bu da çoğu kez yoksulluk kavramının gelir dağılımının eşitsizliğiyle özdeş görülmesine neden olmaktadır².

Yoksulluğu genel olarak tanımlamak gerekirse; yoksulluk, bireyin yaşamını sürdürebilir kılması için gerekli olan şeylerden mahrum olması halidir. Bir başka ifadeyle yoksulluk; maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle asgari yaşam düzeyini sürdürecekt gelirden yoksun bulunulmasıdır. Mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk, insani yoksulluk, objektif ve subjektif yoksulluk gibi yoksulluğun farklı tanımları da vardır³.

¹ Fikret Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, ss.62.

² Devlet Planlama Teşkilatı, **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara: 2001, (DPT. 2599 - ÖİK. 610), ss.103.

³ A.Emre Bilgili, **Yoksulluk Algısı, İfadelenendirilme Tarzı ve Tutumlar**, Deniz Feneri Derneği, İstanbul, Euromet Matbaası, 2003, ss.325.

1.1.1. Yoksulluk Sınırı

Yoksulluk sınırı, fert ya da hanehalkının gıda ve gıda dışındaki temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ihtiyaç duyduğu tüketimin minimum maliyetini ifade etmektedir⁴. Bu sınırın belirlenmesiyle ilgili pekçok yaklaşım bulunmaktadır.

Yoksulluk düzeyi bakımından ülkelerarası veya aynı ülke içinde dönemler arası karşılaştırmalar yapılabilmesi, toplam nüfus içinde kimlerin yoksul olarak isimlendirileceğine karar verilmesini gerektirir. Bu kararın verilebilmesi için yoksulluk kavramı mutlak yoksulluk, görelî yoksulluk ve öznel yoksulluk gibi çeşitli yaklaşımlar aracılığıyla incelenir. Mutlak ve görelî yoksulluk arasındaki temel fark, yoksulluk çizgisinin belirlenmesi aşamasında ortaya çıkmaktadır. Mutlak yoksullukta, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmek için gerek duyduğu minimum ihtiyaçlar üzerinden bu çizgi belirlenirken, görelî yoksullukta toplumun ortalama gelir düzeyi temel alınarak onun belli bir oranı yoksulluk çizgisini belirler⁵.

Dünya Bankası yoksulluğu daha çok parasal gelir açısından tanımlamaktadır. O halde yoksul kelimesi, belirli bir gelir seviyesinin altında kalanlar için kullanılmaktadır. Klasik tanımıyla yoksulluk sınırı yoksul olarak sınıflandırılan bir kişinin altındaki hayat standardı seviyesidir⁶.

1.1.2. Mutlak Yoksulluk

Yoksulluğun en klâsik ve en belirgin tezahürü olan mutlak yoksulluk (açlık), fizyolojik olarak hayatta kalabilmenin asgarî bir sınırının olduğu varsayımına dayanmaktadır. Mutlak yoksulluk, insan haysiyetine yakışır bir şekilde temel ve zorunlu ihtiyaçların giderilememesi halidir⁷.

⁴ http://www.yoksulluklamucadele.org/ozet.htm#_ftn2, erişim tarihi, 22.04.2006.

⁵ TÜSİAD, **Türkiyede Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk:Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, İstanbul, TÜSİAD Yayınları, Yay.no.295, ss. 104.

⁶ World Bank, **Poverty Reduction Handbook**, Washington, 1991, ss.13.

⁷ Ali Seyyar, **Sosyal Siyaset Terimleri**, İstanbul, Beta Yayınları, 2002, ss.171.

Yoksulluğun nasıl tanımlanması gerektiği kolayca yanıtlanabilecek bir soru değildir. Bu konuda genellikle iki farklı tanıma referans verilmektedir. Bunlardan birincisi mutlak yoksulluktur. İnsanın biyolojik olarak kendisini üretebilmesi için gerekli kaloriyi ve gerekli diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştirilmeyen kişiler mutlak yoksul sayılmaktadırlar. Tanımın insanın biyolojik özelliklerini esas alarak yapılmış olması ona mutlaklık niteliği kazandırmaktadır⁸.

Yoksullukla ilgili en önemli çalışmalardan birini Seebohm Rowntree yapmıştır. Rowntree 1899 yılında Birleşik Krallık içinde York'ta yaptığı çalışmasında öncelikli olarak bir temel ihtiyaçlar sepeti belirlemiştir. Rowntree, yaptığı çalışmada bireylerin gelirleriyle geçinmek için gerekli yiyecekleri satın alma arasındaki bağlantıya bakmıştır⁹. Yoksulluğun ölçülmesinde “gıda-enerji alımı yöntemi” ve “temel gereksinimler maliyeti yöntemi” olarak iki farklı yöntem kullanılmaktadır. Her iki yöntemde de nüfusun temel gereksinimlerini karşılayabilmesi baz alınmaktadır. Bunlar günlük kalori gereksinimi ve temel gereksinimleri kapsayan bir sepetten oluşmaktadır¹⁰.

Mutlak yoksulluğun dünyanın her tarafında var olduğu açıktır, ancak bunun genel nüfusa oranlarında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Uluslararası yoksulluk sınırı, mutlak yoksulluk düzeyine giren nüfusu tahmin etmek için kullanılmakta ve genellikle ABD doları olarak ifade edilmektedir¹¹.

1.1.3. Göreli Yoksulluk

Görelî yoksulluk, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olma durumunu ifade eder.

⁸ İlhan Tekeli, "**Kent Yoksulluğu ve Modernitenin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine**", Tesev Devlet Reformları Serisi, İstanbul, 2000, ss.142.

⁹ Anthony B. Atkinson, **Poverty in Europe**, Oxford: Blackwell Publishers, 1998, ss. 25

¹⁰ Özcan Dağdemir, "**Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987-1994**", H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 1, 1999, ss.26.

¹¹ A.Meral Uzun, "**Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası**", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, S.2, 2003, ss. 156.

Temel ihtiyaçlarını kısmen karşılamakla birlikte, eğitim, sağlık, altyapı, sosyo-kültürel katılım ve mesken kalitesi açısından yeterli bir durum göstermeyen, sosyal-refah yönünden gelişmiş toplumlarda vazgeçilmesi zor olan ve hayatın kalitesini artıran veya hayatı kolaylaştıran bazı nesnel ev eşyalarını (buzdolabı, çamaşır makinası, televizyon, telefon, bilgisayar vb.) temin edemeyen insanlar ve aileler ise ikinci derecede, yani görece yoksullar kategorisine girmektedir¹².

Görelî yoksulluğun mutlak yoksulluktan farkı bireyin, biyolojik olarak kendisini üretebilmesi için gerekli kaloriyi ve gerekli beslenmeyi gerçekleştirmesine rağmen toplumun kabul edilen en aşağı tüketim düzeyinin altında olmasıdır. "O toplumda kabul edilebilir en aşağı tüketim düzeyinin altında kalanlar görelî yoksul kabul edilmektedirler. Bu tüketim düzeyi mutlak yoksulluğun üzerindedir. Ama ne kadar üzerinde olduğu içinde yaşadığı toplumun gelişmişlik düzeyine göre farklılaşmak durumundadır. Bu bireyin biyolojik olarak değil sosyal olarak kendisini üretebilmesi için gerekli tüketim düzeyinin saptanmasını gerektirmektedir"¹³. Dolayısıyla görelî yoksulluk yaklaşımı, yoksulluğun ölçülmesinde yoksulluğu belirleyen değişkenlerin sayılarını arttırarak ve sorunun öznel yanlarını görmek açısından faydalı olmaktadır.

İşte bu değişimi yakalamak için özellikle 1960'lı yıllardan sonra yoksullukla ilgili farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Yoksulluk yazını içinde bu çalışmaların en önemlilerden biri İngiltere'de Brian Abel Smith ve Peter Townsend adlı iki araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmanın önemi genel olarak yoksulluğun göreliliği üzerine vurgu yapmaya çalışmasından kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada, bireyler kendilerini idame ettirebilmek için sahip oldukları kaynaklara rağmen var olan pazarın genişlemesi ve döneme damgasını vuran dayanıklı tüketim mallarının satın alınmasında güçlüklerle karşılaşabildiklerini ifade etmişlerdir. Özellikle satın alınması ihtiyaç olan malların maliyeti farklı yıllar için değişebilmekte ve bu malların bir önceki dönemle aynı mallar olmayabileceği vurgusunu yapmışlar ve yoksulluğun oluşumunda demografik yapının toplumdaki

¹² Seyyar, a.g.e., ss. 131.

¹³ Tekeli, a.g.e., ss. 145.

yaşlı insan sayısının görelî artışı ve kronik olarak hasta olan orta yaşlı insan sayısının görelî artışı gibi tanımlamalarıyla yoksullukla bağlantılar kurmuşlardır¹⁴.

Yukarıda belirtilen çalışma ve onu takip eden çalışmalar yoksulluk konusunda mutlak kavramı kadar göreliliği de öne çıkararak yoksulluk ölçümlerinin bu yaklaşıma doğru günümüze kadar gelen süreçte önem kazanmaya başlamasına neden olmuştur. Bir ülke ya da bölge içindeki en alt gelir grubunu belirlemek ya da tüketim harcamaları kısıtını tek başına kullanmanın gerçekçi olmayabileceği ortaya çıkmaya başlamıştır.

1.1.4. Objektif Yoksulluk-Subjektif Yoksulluk

Yoksulluğun tanımlanmasında objektif yaklaşım (refah yaklaşımı) yoksulluğu neyin meydana getirdiği ve kişileri yoksulluktan kurtarmak için ne yapılması gerektiği konusunda önceden belirlenen (normatif) değerlendirmeleri içerir. Subjektif yaklaşım ise yoksulluğun tanımlanmasında kişilerin tercihlerine (fayda yaklaşımı) önem verir. Kişilerin elde ettiği toplam faydanın hesaplanmasında karşılaşılan güçlükler nedeniyle iktisatçılar, geleneksel olarak, objektif yaklaşımı benimsemek eğilimindedirler. Bu yaklaşımı savunanlara göre bireyler her zaman kendileri için neyin en iyi olduğunu değerlendirme yeteneğine sahip değildir. Örneğin, yoksulluğun ölçümünde kullanılan hemen hemen tüm yöntemler objektif yaklaşımı benimseyerek asgari besin gereksinimi konusu üzerinde durmaktadır. Oysa kişiler tükettikleri yiyeceklerin miktarı ve türleri konusunda çok farklı değerlendirme ve tercihlere sahiptirler. Bazı kişiler yaşamlarını sürdürmek için gerekli olan yiyecek demetini tercih ederken diğerleri fiziki varlıklarını sürdürmeleri açısından önem taşımayan yiyecek demetine ağırlık verebilir. Bu nedenle yoksulluğun tanımlanmasını kişilerin ve hane halkının değerlendirmelerine bırakan subjektif

¹⁴ B.Abel Smith ve Peter Townsend, **The Poor and the Poorest**, der. Jack L, Roach ve Janet K.Roach , London, Penguin books, 1972, ss.149.

yaklaşım yoksulluğun ölçülmesinde önemli problem ve karışıklıklara yol açabilmektedir¹⁵.

1.1.5. Gelir Yoksulluğu-İnsani Yoksulluk Kavramı

Gelir yoksulluğu (income poverty) yaşamı sürdürmek ya da asgari yaşam standardını karşılamak için kişi veya hane halkının ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlerin karşılanabilmesi bakımından yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumu olarak tanımlanabilir. Gelir yoksulluğu hesaplamalarında genellikle asgari bir yaşam düzeyini sağlamak için gerekli gelir, yoksulluk sınırı olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk sınırının altında bir gelir/tüketim seviyesine sahip olan kişi veya hane halkı yoksul olarak adlandırılır.

Ülkelerarası karşılaştırmalar için global bir yoksulluk sınırı tespit edilebilir. Ancak bu tip bir global yoksulluk sınırı ülke içinde söz konusu olan yoksulluğun analizi için yararlı değildir. Bu amaç için ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşulları yansıtan bir yoksulluk sınırı oluşturulabilir. Benzer bir şekilde, ülke içindeki farklı bölgelerde (kırsal alanlar-kentsel alanlar) mal ve hizmetlerin fiyatlarında ve bunlara erişimde farklılıklar varsa farklı yoksulluk sınırları tespit edilebilir. Yoksullar yalnızca gelir ve kaynaklardan mahrum kalmazlar; bunun yanı sıra, fırsatlardan da yoksun kalırlar¹⁶.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1997 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nda geliştirilen insani yoksulluk kavramı insani gelişme ve insanca yaşam için parasal olanakların yanı sıra temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için iktisadi, sosyal ve kültürel bazı olanaklara sahip olmanın da gerekli olduğu fikrine (capabilities approach) dayanır. Bu nedenle asgari gereksinimlerden daha fazla maddi refahın söz konusu olması gerektiğini ve yoksulluğun çok boyutlu bir kavram olduğunu dikkate alır. Aynı raporda insani

¹⁵ Coşkun Can Aktan, İstiklal Yaşar Vural, “Yoksullukla Mücadele Stratejileri”, İstanbul, Hak-İş Konfederasyonu Yay., 2002, ss.6

¹⁶ A.g.e., ss. 6.

yoksulluğu ölçmek için insani yoksulluk endeksi (The Human Poverty Index-HPI) geliştirilmiştir. İnsani yoksulluk endeksi yaşam süresinin kısalığı, temel eğitim hizmetlerinden mahrumiyet ve kamusal ve özel kaynaklara erişememe gibi insani gelişim açısından ortaya çıkan mahrumiyetleri, yoksulluğun boyutlarını ve insani gelişim dışında kalmış insanların oranını ölçmektedir¹⁷.

1.2. Sosyolojik Tanımlamalar

Yoksulluğu kültürel tanımlamalarla açıklamaya çalışan yaklaşımlar da söz konusudur. Bu yaklaşımlarda kişisel özellikler ve davranışsal açılardan, şartlar da göz önünde bulundurularak yoksulluğa bakılmaya çalışılır. Yoksulluk konusundaki bu kültürel bakış açısı, asıl olarak yoksulluğun kronik hallerinin, toplumsal dışlanmanın ya da yoksullarla diğer insanlar ve kurumlar arasındaki ilişkilere dair kültürel ve sosyolojik açıklamalar getirmeye çalışarak yapılmıştır. Bu yaklaşım tek başına bir şey ifade etmese de yoksulluğa ve eşitsizliğe bakarken diğer faktörlerle birlikte ele alınmalıdır. Çünkü yoksulluğun yalnızca yokluk anlamının ötesinde sosyal ve psikolojik yanlarını görmek açısından faydalı olabilmektedir.

1.2.1. Yoksulluk Kültürü

Toplum içinde şekillenmiş yaşam düzeyleri kalıplarına ulaşamamış dolayısıyla mutlu olamayan insanların mahrumiyetlerini örgütlü bir biçimde dile getirememeleri yoksulluk kültürü kavramıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Yoksulluk kültürü yaklaşımı temelleri Oscar Lewis'in 1960'lı yıllarda yaptığı araştırmalara dayanmaktadır. Lewis ' a göre yoksulluk kültürüne sahip olan insanlar taşraya ait ve yerel merkezli olarak yaşarlar. Bu insanlar sadece kendi konumlarından, kendi yerel pozisyonlarından ve kendi komşuluklarından haberdardırlar ve bakış açısına ve sınıf bilincine sahip değildirler ve yoksulluğu nesilden nesile devredilebilen bir yaklaşım içerisindedirler.¹⁸.

¹⁷ A.g.e., ss. 7.

¹⁸ Charles A.Valentine, **Culture and Poverty**, Chicago The University of Chicago Press, 1970, ss. 60.

Lewis'a göre yoksulluk kültürü, para ekonomisi, sürekli yüksek işsizlik, düşük ücret vb. kavramlardan ortaya çıkar ve bu kültür toplumun değer ve amaçları doğrultusunda başarıya ulaşmalarının olanaksızlığını fark etmelerinin verdiği ümitsizlik duygusuyla başa çıkılmalarındaki gücü temsil eder.

Bu kültüre sahip insanlar genel olarak orta sınıf değerlerini benimser gibi gözükmeler ve bu değerlere sahip çıkarlar fakat bu sınıfsal pozisyona ulaşma çabaları son derece kısıtlıdır¹⁹.

Yoksulluk kültürü yaklaşımı genel olarak yoksulların örgütlenememesi ve yoksulluğun sürekliliğine vurgu yapar.

1.2.2. Sınıf Altı Yaklaşımı

Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde yoğunlaşan bu kavram farklı tariflere konu olmuştur. Yoksulluğu kültürel olarak tanımlayan bir kavramdır. "underclass" (sınıf altı) kavramı olarak ta geçmektedir. Teknolojinin gelişmesi, işsizliğin artması sonucu, işsiz kalanlar için üretilen bu kavram, zamanla davranışsal bir tanımlama halini almış ve anlamı değişmeye başlamıştır. Liberal ve muhafazakar politikacılar ve bu görüşleri benimseyen araştırmacılar, sınıf altı kavramını suç eğilimli, çalışma isteği olmayan ve devletten aldığı yardımı hak etmeyen insanlar olarak görmektedirler. Sınıf altının genelde siyahi insanlardan oluşması bu kavramın ırkçı politikalara alet edilerek değişikliğe uğramasına sebep olmuştur.

Sınıf altı konusunda önemli çalışmaları olan Wilson (1987) ise sınıf altını oluşturan, kent merkezinde istihdam olanağından yoksun ya da marjinal işlerde çalışan düşük ücretli, yeterli eğitimden yoksun avantajsız konumda bulunan bu insanların çoğunluğunu, özellikle A.B.D.'nin kurulduğundan beri avantajsız konumda bıraktığı siyahi insanlardan oluştuğunu kabul etse de, bu insanların

¹⁹ A.g.e., ss.113.

konumları ile ilgili çözümleri daha yapısal ve genel olarak yoksulluk ve yoksunluk ekseninde uygulanacak sosyal politikalarla sağlanabileceğini belirtmektedir.

Wilson A.B.D. 'de 5 büyük kentteki aşırı yoksulluk seviyesindeki insanlarla ilgili araştırmasında yoksulluk artış seviyelerine baktığında, siyah nüfusun %45, beyaz nüfusun ise %24 oranında arttığını gözlemektedir²⁰.

Yoksulluğa sebep olarak cinsel ayrımcılığını görenler de vardır. Kadınlara yönelik işgücü piyasalarında sosyal ve kültürel engellerin olması ve aynı işi yapan erkekten daha düşük ücret almaları ve kız çocuklarına özellikle erkek çocuklarına göre beşeri sermaye yatırımlarının daha düşük seviyelerde olması ve genel olarak emek, hukuk, yerel ilişkiler ve politik alandaki cinsel işbölümünün yoksulluğu oluşturan temel nedenler olarak görülmektedir.

1.2.3. İlişkisel Yaklaşım

İlişkisel yaklaşımlar, yoksul insanların kendi aralarındaki ve yoksullarla toplumun geri kalanı arasındaki toplumsal ilişkilere odaklanmaktadır. Toplumdaki aktörler arasındaki ilişkiler yüz yüze ilişkilerden çok daha dolaylı ilişkileri kapsar ve bu ilişkilerin kalitesi ise aslında yakınlık ya da uzaklık, karşılıklılık, duygudaşlık, kimlik ve güven vb. kavramlar etrafında nitelendirilerek farklılaşmaktadır.

Yoksulluğu anlama çabasında, yoksulluğu bir tür ihtiyaçlar eksikliği sorunu olarak görmekten çok konuya toplumsal ilişkiler düzeyinden bakmaya çalışarak ilişkisel yaklaşımlara öncülük ettiğini söyleyebileceğimiz Simmel'e göre, yoksul insanlar ve toplumsal bütünlük arasındaki ilişkiye iki farklı açıdan bakılabilir. Bunlardan birincisi toplumun geri kalanını uygun bütünlük olarak nitelendirip yoksulu dışarıda bırakır. Diğer bakış ise yoksulla toplumun geri kalanı arasındaki

²⁰ W.J. Wilson, **The Truly Disadvantaged**, Chicago, The University of Chicago Press, 1987, ss.10.

ilişkinin hepsinin daha yüksek bir bütünlük düzeyi oluşturduğunu farz eder ve bu durumda sonuç olarak yoksul bütünlüğün içerisinde kalır²¹.

Simmel her toplumsal sınıfın tipik ihtiyaçları olabileceğinden ve bu ihtiyaçları tatmin edememe durumunun yoksulluk anlamına gelebileceğini fakat bulunduğu sınıftan daha düşük düzeyde bir sınıfta bulunan bir kişinin yoksul olmayabileceğinin altını çizmektedir. Simmel'e göre yoksul, "yardım alan ya da ihtiyacı olmadığı halde almak zorunda olandır yani yoksul, topluluğun ona karşı olan davranışına göre belirlenir ve böylece yoksul belirgin toplumsal rolünü oynar"²². Kısacası topluluk tarafından yoksulluk bireysel olarak kabullenilir.

1.3. Yeni Yoksulluk

Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan yeni üretim ve tüketim kalıplarıyla birlikte gelişen bir yoksulluk kavramıdır.

1.3.1 Yoksulluğun Tarihsel Gelişimi

Sanayi Devrimi sonrası Kıta Avrupasında filizlenen endüstriyel kapitalizmin gelişimi esnasında üretim sistemlerinde iki büyük dönüşüm gözlenmiştir. Bu dönüşümler sonucunda farklı ekonomik, siyasal ve toplumsal konfigürasyonu olan iki dönem ortaya çıkmıştır Savaş sonrası Fordist dönem ve Küreselleşmeye giden Post-Fordist dönem.

Fordist dönem olarak adlandırılan bu yeni üretim sisteminin ismi 1914 yılında mekanik montaj bandını ilk defa fabrikasında kullanıma sokan Henry Ford'la özdeşleşmiştir. Bu üretim sistemi salt mikro-ekonomik açıdan ele alındığında, standart malların üretimine yönelik özel bir teknik ve iş bölümünü kapsayan bir

²¹George Simmel,**The Poor, On Individuality and Social Forms**,Chicago,University of Chicago Press, 1971, ss.176 .

²²A.g.e., ss.172-178.

üretim konfigürasyonuydu²³. Yarı kalifiye ve uzman işçi kullanan bu üretim sistemi, -montaj bantları gibi- özel mekanik sistemler ve makineler kullanarak ölçek ekonomisi prensibiyle kitlesel üretim yapmaktaydı. Fordizm'in ilk sistematik kullanımı A.B.D.'nde, II. dünya Savaşı sırasında büyük sıçrama kaydeden silah ve savunma sanayiinde, gerçekleşmiş ve bu üretim sisteminden yüksek verim elde edilmişti²⁴.

Yapısı gereği 'ulusalcı' olan Fordizm'in popülaritesi Savaş sonrası şartlarda Avrupa'da da artmıştı. O dönemin uluslararası şartları böyle bir yaygınlaşmaya müsaitti²⁵. Savaşlar Avrupa ülkelerinin ekonomik altyapısını çökertmiş ve yeniden yapılanmayı sağlayacak ekonomik kalkınma hamleleri ve korumacı ekonomik politikaları kaçınılmaz kılmıştı; ve bütün bunlara ek olarak sosyal politikalar yönünden alternatif bir bakış açısı sağlayan Keynesyen ekonomi modelinin etkinliği giderek artıyordu.

Bu dönemin en önemli özelliği devletin sınıflar arasındaki hakem görevidir. Keynesyen ekonominin uygulamaya konulması ile birlikte söz konusu dönem içinde devlet bürokrasisi ile işçi ve işveren sendikaları önderliğinde örgütlenen korporatist bir uzlaşma meydana gelmiş ve bu uzlaşmanın arka planını Fordizm oluşturmaya başlamıştır²⁶.

Fordizm sosyal sistem (düzenleme biçimi) olarak ise, "ücretlerde geniş kapsamlı bir pazarlığa, işten çıkarmalarda katı kurallara, düzenli olarak, geçim endekslerine ve genel üretkenliğe bağlı olarak ücretlerin artışına olanak sağlamıştır"²⁷.

²³ B. Jessop, **Fordism and Post-Fordism: A Critical Reformulation**, Lancaster, Regionalism Group Working Papers No:41, 1991.

²⁴ R. Cox ve T. Sinclair, "**Production and Security**", Approaches to World Order içinde, 1996, ss.276-295.

²⁵ F. Block, "**The Origins of International Economic Disorder**", Berkeley: University of California Press, 1977, ss.1-137.

²⁶ Alev Özkazanç, "**Refah Devletinden Yeni Sağa**", Ankara, Mürekkep Dergisi, S.7.,1997, ss.7, 21,37.

²⁷ Şule Necef, "**Esnekliğin Farklı Boyutları ve Uluslararası Dinamikler**", İstanbul, Petrol-İş Yıllığı, 1999, ss. 876.

Fordizm'in birinci kısmı Taylorist bölünme etrafında yapılandırılan emek organizasyonudur. Önemli ikinci bir nokta ise 'popüler tüketimdeki büyüme ve bundan dolayı verimli amaçlara uygun çıkış yollarını kapsayan birikim rejimidir' ve bu rejim üçüncü önemli noktayı yani' çalışanların ve ücretlilerin bu modele uygunluğunu destekleyen düzenleme biçimlerini belirlemektedir.²⁸ Özellikle gelişmiş ülkelerde yaygınlık kazanan bu uygulamaların merkezinde kapsamlı sosyal politikalar bulunmaktaydı. İşsizlik yardımları, sosyal konut uygulamaları, ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetlerinin sağlanması gibi dolaylı gelirler bu alanlarda alt gelir grupları açısından yaratılan eşitsizlikleri önemli ölçüde hafifleten bir işlev görmekteydi²⁹.

"Refah devleti aslında tarımsal ya da köye özgü işlerde çalışarak mülksüzleşen edilgen proletaryayla, bir iş sözleşmesine girme isteği bulunan etkin proletaryayı birbirine bağlamayı başarmıştır. Kapitalizm, bu dönemde ortaya koyduğu işbölümü ve işin organizasyonundaki gelişmeyle gerçek anlamda üretimi arttırmış ve alt sınıfların bir önceki dönem aldıkları payın bir hayli üzerine çekerek onların da görece refah seviyelerine ulaşmalarını başarmıştır"³⁰.

Ancak 1960'li yıllarla birlikte kitlesel üretime yönelik Fordist model bir çok açıdan çok maliyetli olmaya başlamıştı³¹. Üretici açısından bakıldığında, ki bunlar tekelci bir ortamda ön plana çıkmış büyük firmalardı, sendikal hareketlerle güçlenen işçi baskısı, monoton üretim sürecinde düşen kalite, standart malların tüketiminde yaşanan doygunluk (kitlesel talebin azalması), emek maliyetleri çok düşük olan Üçüncü Dünya ülkeleriyle zorlaşan rekabet ortamı gibi faktörler verimliliği daha doğrusu karlılığı düşürmüştü³².

²⁸ Alain Lipietz, **Post Fordizm and Democracy**, Ash Amin (der.), Post –Fordizm: A Reader, Oxford: Blackwell Publishers, 1994, ss.342.

²⁹ Anthony Giddens, **Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği**, Çev. Müge Sözen, Sabir Yücesoy, İstanbul, Metis Yayınları, 2002, ss.136-137.

³⁰Ömer Laçiner, “**Son Söz Yerine: Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak**”; ayrıca bkz.Necmi Erdoğan, **Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, İstanbul, Wald Yayınları, 2002, ss.208.

³¹Manuel Castells, **The Rise of the Network Society**, Oxford, Blackwell, 1996, ss.154-155.

³²Bob Jessop, **Fordism and Post-Fordism: A Critical Reformulation**, Lancaster, Regionalism Group Working Papers S.41, 1991.

Bu noktadan sonra ücret artışları ile verimlilik artışları arasında paralellik bozulmaya, verimlilik düşmeye, enflasyon ve işsizlik oranları artmaya başladı. Avrupa genelinde, temel olarak tüketimin düşmesi sonucu ekonomilerin büyüme hızında göreceli olarak düşüş yaşanmaya başladı³³. Refah döneminde oturtulmuş sosyal hizmetlerin karşılanması bütçelere büyük yük getirmeye ve ekonomiler üzerinde enflasyonist bir baskı yaratmaya başladı. 60'ların ortalarında başlayan bu enflasyonist baskılara, bir de 70'li yıllarda yaşanan petrol krizlerinin etkisi eklendi.

Dünyada içine girilen ekonomik bunalımla birlikte Bretton Woods anlaşması çökmüş doların devalüasyonu ve serbest kur politikası oluşturulmaya başlanmıştır. Krizden çıkış için öncelikle neo-liberal ekonomik politikalar ve onun getirdiği deregülasyon uygulamaya konulmuştur. Post-fordizm olarak da adlandırılan yeni bir birikim rejimi ile birlikte esnek üretime geçilmiştir. Nitekim PostFordizm için itici güç teşkil edebilecek 3 önemli noktanın altını çizmek gerekirse bunlar; 'yeni teknolojilerin yükselişi, uluslararasılaşma, fordizmden Post-fordizme kayan paradigmadır'³⁴.

1.3.2. Refah Rejimleri ve Yeni Yoksulluk

Bu dönemin en belirgin özelliğini yoksulluğun sistem dışı bir yoksulluk olarak ortaya çıkmasıdır. Daha önceki dönemde 'sistem içinde bir şekilde yer tutabilmiş ama reel ücretlerin düşmesiyle yoksullaşanlarla, günümüzde yaşadığı toplumun oluşturduğu sistem içinde sosyal, siyasal ve ekonomik olarak dışlanan ve hiçbir şekilde mücadele gücü kalmayan bireylerin' oluşturduğu sistem içi yoksulluk önemli bir farklılık oluşturmaktadır³⁵.

Kapitalizmin kır/ kent arasında kurduğu işbölümüyle kırdan koparak kentlere gelen kitlelerin kent içinde düzenli işlerde istihdam edilememesi sonucu düzensiz ve enformel işlerde çalışan, sanayiinin her daim yedek sanayi ordusu olan ve eğitim konut gibi kentsel olanaklardan yoksunluğu sebebiyle işçi sınıfının çalışan

³³OECD , **Historical Statistics: 1960-1983**, Paris, 1985, ss.44.

³⁴Jessop, **a.g.e.**, ss. 260.

³⁵Oğuz Işık, Melih Pınarcıoğlu, **Nöbetleşe Yoksulluk**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss.67-68.

kesimlerine göre daha ağır bir yoksulluk içinde yaşamakta olanlardan çok, günümüz için, daha geniş toplumsal kesimleri kapsayan, yeni yoksulluk kavramından söz edilebilir³⁶.

Yeni yoksulluk Mingione' nin belirttiği gibi "geçmişte evsizlik ve yoksulluk, toplumsal ve mesleki hareketlilik ve sosyal devlet programları yoluyla yatıştırılmaktaydı. Sürekli/güvenceli işlerin azalması, parçalanmış (istikrarsız) işgücü pazarının giderek kalıcılaşması ile nitelenen Post-Fordist ekonomi ve istihdam rejimi, yoksulluk tuzağından kaçan, eğitimsiz ve herhangi bir mesleki beceriye sahip olmayan büyük bir nüfus kesiminin yaşama şansını azaltmaktadır".³⁷

Yeni dönemin getirdiği taleplerden en önemlileri, mesleki yapıda giderek artan profesyonelleşme ve farklılaşma, aile yapısında tek ebeveynli Hane halkı sayısındaki artış vb. gibi değişimler, emeğin sermaye için yükselen maliyeti ve demografik anlamda artan yaşlı nüfus sorunudur ki bütün bu sebepler refah devletinin var olan sosyal korumayla ilgili kapasitesi ile artan ihtiyaçlar arasında bir bağlantısızlık ve dengesizlik oluşturmaktaydı³⁸

1.3.3. Küreselleşme ve Yeni Yoksulluk

Yapısı gereği ulusal olan Fordizm çerçevesinde yapılanan Keynesçi iktisat politikalarının başarısız olması sonucunda, uluslararası neo-liberal iktisat kuramı gündeme geldi. Akılcı olan bireyin kendi menfaatlerini piyasa şartlarında maksimize etmesi esasına dayanan bu sistem küreselleşmeye giden sürecin temelini oluşturdu.

Sermayenin karlılık motivasyonu ile gerçekleştirdiği Fordizm'den Post-Fordizm'e geçiş süreci, gelişmiş ülkelerin ekonomik yapılarını da yeniden şekillendirdi. Yerli piyasalarda çeşitlilik arz eden mallara yönelik artan talep

³⁶ Sevilay Kaygalak, **Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekansal Yoğunlaşması: Mersin Demirtaş Mahallesi Örneği**, 2001, ss. 127.

³⁷ **A.g.e.**, ss.127.

³⁸ Esping Andersen, **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, New Jersey, Princeton University Press, 1990., ss. 6-7.

sonucunda kendilerine faaliyet alanı açılan orta ve küçük ölçekli firmalar çoğalmaya başladı. Hizmet sektöründe büyük bir patlama yaşandı. Standart malların azalan tüketimi, büyük firmaları söz konusu mallara kitlesel talebin olduğu yeni uluslararası pazarlara yöneltti. "Çokuluslu Keynescilik" olarak adlandırılan bu strateji sonucunda büyük firmalar faaliyet alanlarını az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin yerel sermaye gruplarıyla kurdukları ortaklıklar vasıtasıyla dünyanın dört bir yanına yaydılar³⁹.

İş organizasyonlarının değişime uğraması ve esnek üretim ve yönetim tekniklerinin uygulanmaya başlanması ile işverenlerin üretimdeki inisiyatifleri artarak emek piyasası koşulları işçi aleyhine gelişti. Gelişmiş ülke firmalarının az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin piyasalarına girişi, bu ülkelerdeki "ucuz emeğe" ulaşılması için yeni imkanlar doğurdu. Bu yolla gelişmiş dünya ülkelerinin şirketleri çokuluslu hale geldiler. Sermaye yapılarını genişleterek ülke ekonomilerinin de gelişmesini sağladılar.

Mevcut piyasaları ürün farklılaştırmayla genişletmek ya da mevcut pazar içinde derinleşmek, üretimin maliyetlerini olabildiğince düşürmek, yeni teknolojiler ve esnek üretim organizasyonlarıyla üretkenliği arttırmak ve emek maliyetlerinin ve kontrolünün kolay olduğu coğrafyalara doğru üretimi kaydırmak, çalışanların sosyal haklarını ve kamusal hizmetleri ve sosyal politikaları kısıntıya uğratıp "refah devleti" anlayışından vazgeçilmesi, bu yeni dönemin en önemli politikaları haline gelmiştir⁴⁰.

Küreselleşme olarak tanımlanan bu süreç, esnek üretim organizasyonlarının yol açtığı gelir adaletsizliği nedeniyle, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki makasın gittikçe daha da açılmasına neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler IMF ve Dünya Bankası tarafından uygulanan yapısal uyum programlarıyla giderek açılan gelir farklılığını bertaraf edip dışa açık piyasa ekonomisine adapte olmaya çalışmaktadır. Ancak, küreselleşme sürecindeki gelir eşitsizliği giderek kaygı verici boyutlara ulaşmıştır.

³⁹ Manuel Castells, *The Rise of the Network Society*, Oxford, Blackwell Press, 1996, ss.154-155.

⁴⁰ Fuat Ercan, "Küreselleşme Sürecindeki Yerellikler: Homojenleşme ve Farklaşma/Güç ve Eşitsizlik İlişkileri Üzerine", İstanbul ,Bağlam Yayınları, 2000, ss.221.

1.3.4. Yapısal Uyum Programları ve Yoksulluk

Dünya ekonomisinde az gelişmiş ülkelerin uyumunu sağlamaya yönelik 'yapısal uyum politikaları' etrafında şekillenen makro ekonomik düzenlemeler, yoksulluğun şiddetini daha da arttırmaya başlamıştır. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kurumları tarafından dayatılan 'yapısal uyum programları' temel olarak bütçe açığını küçük tutarak enflasyonu kontrol etmek ve ödemeler dengesi sorununun önüne geçip gerçekçi bir döviz kuru amaçladığı iddiasıyla yola çıkmaktadır. Fakat önerdiği politikalar temel olarak kamunun küçültülmesine ve ücretlerin küresel düşüşüne yol açmaktadır⁴¹.

Tek tek gelişmekte olan ülkelerdeki ulusal ücret düzeyleri tek başına ulusal emek piyasasının yapısına değil, aynı zamanda rakip ucuz emek merkezlerinde geçerli olan ücret düzeyine de bağlıdır. Dolayısıyla emek maliyetlerinin düzeyi, farklı ülkelerdeki yedek işçi ordularının oluşturduğu bir küresel ucuz emek rezervinin varlığı tarafından koşullandırılır. Dolayısıyla bu programlar az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki üretim yapısını ve işgücü piyasalarını köklü bir biçimde etkilemiş, ve bu ülkelerde işsizlik oranlarında artış, reel ücretlerde ciddi düşüşler ve bunun sonucunda yoksulluğun artışı gözlenmeye başlamıştır. Yoksulluk açısından en olumsuz sonuçlar, istihdam ve reel ücretlerin birlikte düştüğü durumlardır⁴².

Yapısal uyum programları az gelişmiş yada gelişmekte olan ülkeler tarafından kabul edilip uygulamaya konulmadığı takdirde bu ülkelerin borçlanmaları söz konusu olamamakta ve bu programlar asıl olarak eğitim, sağlık, barınma gibi temel kamusal ihtiyaçların giderilmesindeki görevi devletin elinden alıp bunları piyasanın denetimine bırakmayı hedeflediği gözlenmekte ve bütün bu politikalar, ülkemizde dahil olmak üzere söz konusu ülkelerde refah devletine özgü politikalar ve hizmetlerin daha doğmaya başlamadan ölmesine neden olmaktadır.

⁴¹Michel Chossudovsky, **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, çev. Neşenur Domaniç, İstanbul, Çiviyazıları Yayınları, 1999, ss.89-95.

⁴²Şenses, **a.g.e.**, ss. 170.

1.3.5. Çalışan Yoksullar

Şehirlerdeki eski tipik üretim faaliyetlerinin yerlerini yeni finansal ve hizmet sektörlerine bırakması, kentsel alanlarda "istihdam merkezli yeni bir tür eşitsizlik ve yoksulluk" olgusu yani çalışan yoksulları görünür kılmıştır⁴³. 19.yüzyıl öncesinde yoksul ile çalışan neredeyse eş anlamlı kullanılmaktaydı. Yani hayatını çalışarak kazanmak zorunda kalan, çalışmazsa açlıktan ölecek durumda olan insan yoksul kabul ediliyordu. Bu yoksulun tanımı gibiydi. 19. yüzyılda, özellikle liberal düşünürler, bu kavramı neredeyse yasaklanmasını ister bir hale getirdiler. Çünkü bir insan çalışıyorsa yoksul değildir, çalışmayla yoksulluk birbiriyle örtüşen kavramlar olamaz deniyordu Çünkü gözle görünen işler insanların yoksulluk sınırının üstünde yaşamalarına imkan veren işlerdi. Bugün etrafımıza baktığımızda bu durumun epeyce değiştiğini görüyoruz. Ama asgari ücretle çalışmayan, yani formel emek piyasasının dışında çalışan insanlar için çalışmak yoksulluktan kurtulma yolu olarak görünmüyor, çalışan yoksullar burada bol miktarda bulunuyor⁴⁴.

Nitekim düşük ücrete dayanan bu strateji bir yandan daha yüksek maliyetli sosyal yardımı zorunlu kılarken diğer yandan da düşük ücretlerin ortaya çıkardığı çalışmaya dair isteksizlik bir anlamda yoksulluk tuzağı kurar⁴⁵. Çalışan yoksulların sayısının giderek artması, geçmiş dönemde yoksulların sayısının azalmasında önemli katkıları olan "çalışma etiğinin önemini azalmasını da beraberinde getirmiştir. Çalışan yoksullar olgusunun sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de artan bir biçimde yaygınlaşması salt istihdam yaratma hedefi taşıyan yoksulluğa karşı mücadele politikalarının yeterliliğinin sorgulanması gerektiğini göstermektedir"⁴⁶

Bugün artık özellikle gelişmiş ülkeler için "yoksulluk eşittir tüketememe ya da tüketici olarak yetersizlik" tanımlamalarının gerçek olduğundan bahsedebiliriz.

⁴³Saskia Sassen, **Globalization and Its Discontents**, New York, The New Press, 1998, ss. 137.

⁴⁴http://www.spf.boun.edu.tr/docs/Acik_Radyo-SPF-16.06.2004.pdf, erişim tarihi, 02.04.2006.

⁴⁵ Andersen, a.g.e., ss.17.

⁴⁶ Insel, a.g.e., ss. 69.

Gerek kronik yoksulların ve gerekse de çalışan yoksulların tahayyüllerindeki zenginliği ve refahı sağlamanın başlıca önemi, tüketim tercihi alanlarının geniş olmasından kaynaklanmaktadır⁴⁷. Bu durum yeni yoksulluğun, toplumsal kaybın yeni biçimini, kolektif olarak tüketilmeye başlanan yeni mallardan yoksunluk olarak görülmesine neden olmaktadır. Gelişmiş ülkelerin küreselleşme ile artan yoksulluk sorunu, neo-liberal ekonomik politikalar ve tam istihdam anlayışından vazgeçilmesi ve kamusal yatırımların azaltılması süreçleriyle beraber sadece maddi yoksunlukla baş etmeye çalışan değil aynı zamanda sosyal dışlanma sorunuyla da yüz yüze kalan çalışan kitlenin sayısını arttırmıştır. Gelişmiş ülkelerde yaygın sosyal yardım ödeneklerinden vazgeçilmesi ve bunun yerine daha ayıklayıcı sosyal güvenlik sistemlerinin konulması ve Bauman'ın belirttiği gibi bir önceki dönemde refah devletinin 'iyi nitelikli eğitim, yeterli sağlık hizmeti ve yeterli konut ve yoksullara dair politikalarından vazgeçmeye başlama emeğin yeniden metalaştırılmasını sağlamada büyük işlevler görüyordu. Bugün artık "sosyal vatandaşlık" yerini tüketim anlamında müşteri konumuna dönüşen kitlelere bırakmış ve Esping-Andersen'in vurguladığı gibi gelir koruma ve aktif sosyal yatırımla ilgili stratejilerin eksikliği ya da yetersizliği düşük ücretli yoksullaşmış post-endüstriyel bir proletaryanın ortaya çıkmasına neden olmuştur⁴⁸.

1.4.Yoksulluğa Müdahale

Modernleşme ve ona eşlik eden yeni ekonomik yapı ve bireylerin ulus devletler içinde kuralları belirlenmeye çalışılan yapılar içinde yaşamaya başlamaları ile yoksulluk konusu sosyal politikaların içinde yerini almaya başlamıştır. Özellikle 19. yüzyıl sonrası ekonomi giderek belirginleşen yurttaşlık kavramı, yeni siyasi yönetim tarzları, ekonomideki değişimler ve bu ekonomik değişimlerle ortaya çıkmaya başlayan yeni sınıflar ve sınıfsal eşitsizlikler sosyal bilimlere fazlasıyla meşgul etmiş ve yoksulluğa dair temel vatandaşlık haklarıyla bağlantılı olarak sosyal

⁴⁷ Zygmunt Bauman, **Çalışma Tüketim ve Yeni Yoksullar**, Çev. Ümit Öktem, İstanbul, Sarmal Yayınları, 1999, ss. 50.

⁴⁸ Andersen , **a.g.e.**, ss.17.

politikalar geliştirilmiş ve bu politikalar ya da müdahale biçimleri farklı düşünsel kaynaklardan ya da özellikle iki temel tabakalaşma kuramından beslenmişlerdir.

1.4.1. Müdahale Tiplerinin Beslendiği Düşünsel Temeller

Kapitalizmin oluşturduğu bu yeni durum esas olarak iki temel yaklaşım altında değerlendirilmektedir. Bunlardan biri Marksist yaklaşımdır. Bu yaklaşım toplumların tarihini sınıflar arasındaki savaş olarak görmektedir. Marx temel olarak özellikle 19. yüzyılda başlayan sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan kapitalizmi mercek altına almış ve kapitalizmin doğasını ve içsel dinamiklerini anlamaya çalışmıştır. Üretim ilişkileri ve üretici güçler arasında ilişki kurarak kapitalist üretim biçimi içinde ortaya çıkan sınıfları tarif etmiş ve temel ayrımını üretim araçlarına sahip olup olmama üzerine kurarak, sınıf kavramını da üretim üzerinden kurmuştur. Marx'a göre üretim faktörleri olarak emek ve sermaye arasındaki karşıtlık modern kapitalizmde sınıfsal olarak burjuvazi ve proletarya diye tanımladığı iki sınıf arasında cisimlenmektedir⁴⁹.

Marx' a göre işçi sınıfının oluşturduğu üretkenliğin reel ücretlerle orantılı olarak artmayıp tersine düşmesi, işçi sınıfının kapitaliste oranla gelirini azaltmakta ve bu da kapitalizmin doğasında bulunan "görelî yoksullaşma" eğilimini oluşturmakta, dolayısıyla eşitsizlik kapitalizmin olmazsa olmaz koşulu haline gelmekte, eşitsizliğin kaynağının bireyler değil üretim biçiminin şekillendirdiği toplum olduğunu açıklamaktadır⁵⁰.

Weberyan tabakalaşma yaklaşımında ise üretim yerine piyasa kavramı merkezi konumdadır. Weber'de sınıf kavramı toplumsal değişimlerle ilişki halinde olmaktan ziyade, ekonomik çıkarlar ve piyasadaki ilişkilerle ve bu piyasa içinde malların üretilmesi ve edinilmesiyle ortaya çıktığından bahsetmektedir. Weber toplumsal tabakalaşmayı açıklarken sınıftan ayrı olarak bir de "statü grubu" tarifi

⁴⁹ Marx ve Grundrisse, **Ekonomi Politğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma**, Çev. Sevan Nişanyan, İstanbul, Birikim Yayınları, 1979, ss.40.

⁵⁰ Tom Bottomore, **Marksist Düşünce Sözlüğü**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 638.

yapmaktadır. Statü grubu kavramı ise bireylerin yaşam tüketim tarzlarına atıfta bulunmaktadır. Bütün bunların yanında Weber kapitalizmi açıklarken sosyal sınıflar ve statüler arasındaki ilişkilerden başka olarak kapitalizmin "ekonomik faaliyetin rasyonel organizasyonu ilkesine göre işlediğinden bahseder"⁵¹.

1.4.2. Yoksulluk ve Yurttaşlık Kavramı

İnsanlık tarihine baktığımızda bireyler arasındaki eşitsizliğin toplumlar içinde farklı dönemlerde ve farklı üretim biçimleri altında süreklilik gösterdiğini görebiliriz. Özellikle Aydınlanma dönemine geldiğimizde bu eşitsizliklere çözüm arayışlarına girişilmiş ve toplum içinde bireyler arasındaki eşitsizlik sorunu ulus devletlerin ortaya çıkışı "yurttaşlık" kavramını da beraberinde getirmiştir. Başka bir ifade ile aydınlanma ve modernist düşünce ile beraber, ulus devletler içinde yaşayan bireyler, yurttaşlık anlamında eşitler olarak kurgulanmaya başlanmıştır.

19. yüzyılla birlikte modern kapitalizmin giderek gelişmişlik kazanmaya başlaması modern sınıfları ortaya çıkarmaktaydı. Dolayısıyla piyasa, devlet ve sivil toplum üçgenine baktığımızda bu dönemden itibaren bireyin sivil, siyasal ve sosyal haklarının şekillenmeye başladığını görmekteyiz. Bir yandan sosyal devletin temellerinin atılmasıyla ortaya çıkan Marshall'ın (1965) deyimiyile 'sosyal vatandaşlık' şekillenmekte diğer yandan ise piyasanın rekabetçi mantığının meşruluğu, aslında ekonomik eşitsizliği meşrulaştırmakta ve Sosyal eşitliği gölgede bırakmaktadır. Dolayısıyla modern devlet ya da bir başka deyişle ulus devletin oluşumuna eşlik etmekte olan modern kapitalizm eşitsizliği ister istemez yeniden üretmekteydi.

Söz konusu dönem içinde endüstri bölgeleri ve kentlerde yoğunlaşmaya başlayan ama henüz örgütlenmemiş proletarya esas olarak kent yoksullarını oluşturan kitle halinde ortaya çıkmaya başlamıştı. Fakat yoksulluğun boyutlarının ulaştığı düzey nedeniyle modern anlamda yoksullara sosyal güvence sağlayan, yoksullara

⁵¹Russel Keat ve John Urry, **Bilim Olarak Sosyal Teori**, Ankara, Çev. Nilgün Çelebi, İmge Yayınları, 2001, ss. 236-237.

kazançlarından bağımsız olarak belirli bir asgari gelir sağlaması için ekmek fiyatlarına göre düzenlenmiş bir ölçüte göre ücretlerin desteklenmesini sağlayan bir yasa, büyük bir ihtiyaç haline gelmişti. Speenhamland Yasası olarak da bilinen bu yasa zaman içinde amacından sapmaya, uygulanamaz olmaya başlamış, yasadan işi olanlar bile yararlanır olmuşlardı. Polanyi'nin deyişiyle yasa, 'emeği piyasa sisteminin tehlikelerinden koruyor fakat emek piyasasının oluşmasını engelliyordu'⁵² Bu yüzden bir süre sonra kaldırılan yasa yerini 1834 yılında Yoksullar Yasası adlı yeni bir reform paketine bırakmıştır.

Yeni uygulamayla birlikte Speenhamland'ın getirdiği "yaşam hakkı" ortadan kaldırılmış 'yoksulların en kötü durumda olanlarına sağlanan düşkünler evi ve diğer birtakım yardımların uygulanmasına son verilmiştir'.⁵³

20. yüzyılın ortalarından itibaren tüm dünyada artık hakim olan ulus devletler, sosyal haklar ve yurttaşlık kavramlarıyla yüzleşmek zorunda kalmaktaydılar çünkü siyasal anlamda yurttaşlık Marshall'ın deyişiyle toplumsal refahın avantajsız konumdakiler lehine yeniden bölüştürülme çabası anlamına gelmekteydi⁵⁴.

1.4.3. Refah Rejimleri ve Yoksulluğa Müdahale

Refah rejimi kavramı, formel devlet müdahalesinin yanısıra hem piyasa ilişkilerinin hem de kişisel ve informal nitelikli aile, cemaat ve komşuluk gibi ilişkilerin işsizlik, hastalık, yaşlılık gibi durumlarda bireyin hayatını idame ettirmesini sağlamaktaki rollerini dikkate alır⁵⁵.

Bir toplumda geçerli olan refah rejimi o toplumun bireyin ihtiyaç duyduğu anda gösterdiği reflekslerle tanımlanabilir. Örneğin kriz nedeniyle işsiz kalmış bir

⁵² Karl Polanyi, **Büyük Dönüşüm**, Çev. Ayşe Buğra, İstanbul, Alan Yayınları, 1986, ss.98.

⁵³ **A.g.e.**, ss.99.

⁵⁴ Thomas Humphrey Marshall, **Class, Citizenship and Social Development**, New York, Anchor Books, 1965.

⁵⁵ Ayşe Buğra, "**Kriz Karşısında Türkiye'nin Refah Rejimi**", Toplum ve Bilim Dergisi, 2001, ss. 23.

bireye Batı Avrupa'nın farklı refah rejimleri bağlamında farklı müdahaleler geliştirilebilir. Bu durumda piyasa merkezli İngiltere, kurumsal devlet müdahalesi merkezli İskandinavya ve geleneksel aile merkezli Almanya refah rejimleri bağlamında ele alındığında; ortaya farklı çözümler çıkmaktadır.

Ama bu gelişmiş Batı toplumlarının hiçbirinde , işsiz kalan bireyin geçimi, yalnızca aile veya cemaatin bakımına ya da yalnızca piyasanın meseleyi arz talep mekanizması yardımıyla çözmesine bırakılmayacak, kurallı ve formel devlet müdahalesi, hiç olmazsa bir ölçüde ve hiç olmazsa bir süre için, bireyin geçimini sağlamak için devreye girecektir.

Bu durum, gelişmiş Batı ülkelerinin piyasa ekonomisine geçişlerini belirleyen bir tarih sürecinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu tarih sürecini ise "piyasayı formel devlet müdahalesi yoluyla ehlileştirme" süreci olarak tanımlayabiliriz. Bu anlamıyla bakıldığında kapitalist toplumların "refah rejimleri" bakımından kendi aralarında ayrıştıklarını ve farklı refah rejimleri uyguladıklarını görmekteyiz⁵⁶.

1.4.3.1. Liberal Refah Rejimlerinde Yoksulluk

Liberal refah rejimleri, bireysel sorumluluk ve istihdam temelli politikalara yoğun bir şekilde odaklanılmasını planlamaktadır⁵⁷.

Liberal devlet taraftarları müdahaleci devlet anlayışını savunanlardan farklı olarak devletin yoksulluk sorununun çözümü değil, çoğu zaman kaynağı olduğu görüşündedirler. Liberallere göre yoksullukla mücadelede sosyal refah devletinin sonuçları; hizmetlerde kalitesizlik, israf, savurganlık, verimsizlik, ağır vergi yükü dolayısıyla düşük yatırım ve işsizlik vesaire sorunlardır. Liberal iktisatçılar yoksulluğu azaltmaya yönelik yeniden-dağıtıcı maliye politikalarının önemli sosyal maliyetlerinin olduğuna dikkat çekmektedirler.

⁵⁶ Ayşe Buğra, "Kriz ve Geleneksel Refah Rejimi", VI. Araştırma Zirvesi Tebliği, İstanbul, 2001.

⁵⁷ <http://www.yoksulluklamucadele.org/dosya/pcbocuk.pdf>, erişim tarihi, 10.03.2006.

Liberal iktisatçılardan Robert Higgs "Gelirin Yeniden Dağıtımının İhmal Edilen On Dokuz Sonucu" başlığını taşıyan bir makalesinde yoksullara yapılan transferlerin toplumu daha da yoksullaştırdığını belirtmektedir. "İronik bir şekilde, tam anlamıyla hükümetin yüzlerce farklı programla geliri yeniden dağıtmakla meşgul olduğu bir transfer toplumunda, bireyler çok nadir olarak daha iyi bir konuma gelir. Transfer toplumunda bireyler vergi ödemekten de vazgeçerler. Transfer toplumunda, genel toplum sadece daha fakir değil daha az mutlu, daha az özerk, daha kinci ve daha politize bir hale gelir"⁵⁸.

Liberallerin yoksullukla mücadele konusundaki önerilerini ise şu şekilde sıralayabiliriz:

- Piyasa ekonomisi güçlendirilerek üretim artırılmalı; böylece işsizliğin azaltılması amaçlanmalı,
- Düşük vergi oranları ile üretimin artırılması amaçlanmalı; böylece işsizliğin azaltılması ve bireylerin gelirlerinin ve refah düzeyinin artırılması sağlanmalı,
- Zorunlu özel sosyal güvenlik sistemi uygulanmalı; devlet sadece primini ödeyemeyecek durumda olanların primlerini karşılamalı,
- Zorunlu özel sağlık sigortası sistemi uygulanmalı; devlet sadece primini ödeyemeyecek durumda olanların primlerini karşılamalı,
- Özel eğitim kurumları güçlendirilmeli; eğitimin bedelini (öğrenim harcı) ödeyemeyecek durumda olanların harçları devlet tarafından karşılanmalı veya yoksul öğrencilere karşılıksız veya uzun vadeli düşük faizli burs sağlanmalı,
- Devlet hiçbir sektöre ve kesime direkt parasal yardım yapmamalı,
- İşsizlik sigortası kaldırılmalı,
- Bireylerin bilgi ve becerileri geliştirilerek, nitelikli işgücü haline getirilmeli⁵⁹.

⁵⁸ C.Coşkun Aktan,"Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri", Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yay., 2002, ss.5

⁵⁹ C.Coşkun Aktan,"Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri", Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yay., 2002, ss.5

1.4.3.2. Muhafazakar Refah Rejimlerinde Yoksulluk

Liberal refah rejimlerinde olduğu gibi Pazar verimliliğine dair önceliğe sahip olmasa da muhafazakar refah rejimlerinde de hakların sınıfa ve statüye bağlı olduğu bir durum gözlenmektedir⁶⁰.

Muhafazakar refah rejimleri arasında bir de Esping Andersen'in deyimiyle muhafazakar-cemaatçi rejim ayrımı yapılabilir. Bu tür refah rejimlerinde cemaatler ve kilisenin de yine devletin sosyal politikalara dair uygulaması gereken hizmetlerle ilgili boşlukları doldurma yönünde bir tavır sergilemeleri dikkat çekicidir.

Muhafazakar Refah Rejimleri ekonomik gelişme süreci içinde, işsizlik sigortası veya iş güvencesini sağlayan formel yasalar yerine, akrabalık- hemşehrilik ve cemaat ilişkilerinin içiçe geçtiği süreçler yardımıyla, bireyler arasındaki güvene dayalı bir modeldir. Bu ortam genelleştirilmiş bir güven ilişkisinin kurulması için uygun bir ortam değildir. Ona karşılık, vatandaşlık hakları temelinde sağlanan devlet desteği, vatandaşlık bilincinin gelişmesine ve buna bağlı olarak, güven ilişkilerinin toplumun bütününe kapsayacak biçimde yaygınlaşmasına yol açabilir. Böyle bir yaygın güven ortamında da, vatandaşlar arasındaki enformel yardımlaşmanın kişisel ilişki ağlarının ötesinde, daha anlamlı bir toplumsal rol oynaması beklenebilir. Yani enformel yardımlaşma, sosyal sorunların çözümünde devlet müdahalesine destek olabilir. Ama sadece destek olabilir ve onun arkasından gelerek destek olabilir. Enformel dayanışmanın devlet müdahalesinin yerine ve devlet müdahalesinden bağımsız olarak varolmasını beklemek , bizi tekrar tanıdıklarla sınırlı güven ilişkilerinin dünyasına götürecektir⁶¹.

1.4.3.3. Sosyal Demokrat Refah Rejimlerinde Yoksulluk

Gelişen dünya düzeniyle birlikte ortaya çıkan güç ve adaletin oluşturduğu toplumsal eşitsizliklerin düzenlenmesi esasını baz alan bir yaklaşımdır.

⁶⁰ Esping Andersen, **a.g.e.**, ss. 27.

⁶¹ Buğra, "**Kriz ve.....**".

Yaklaşımların bir tanesi eğer adalet kavramı insanların hak ettiklerini almaları anlamında değerlendirilir ise sosyal adaleti sağlamak için "hangi niteliklere sahip insanların mükafatlandırılacağı" sorunsalı üzerinde durmaktadır⁶² Rawls'a göre bireylerin temel hak ve özgürlüklerde eşitliği öncül alınarak, "toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler en kötü konumdakilerin yararına olacak bir biçimde "fark ilkesi" ile düzenlenmelidir"⁶³. Rawls temel olarak gelir ortalamasının üzerindeki eşitsizliğin, gelir ortalamasının altındaki eşitsizliğin azaltılmasında yardımcı olduğunda anlamlı olabileceğini' belirtmektedir⁶⁴.

Sosyal refah devleti taraftarları devletin maliye politikası araçlarını (başlıca vergi ve harcama politikaları) etkin bir şekilde kullanarak yoksulluk sorununu çözebileceğini savunmaktadırlar. Yoksullukla mücadelede refah devletinin çözüm önerilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Vergi Politikası Önerileri

- Negatif gelir vergisi uygulanmalı,
- Artan oranlı vergi tarifesi uygulanmalı,
- Servet vergilerine ağırlık verilmeli,
- Ücretlilerin en az geçim indirimi dahilindeki gelirleri vergi dışında bırakılmalı (asgari ücret vergi dışında bırakılmalı),
- Gelir vergisi uygulamasında ücretliler için özel indirim uygulanmalı (ayırma ilkesi.),

2. Kamu Harcamaları Politikası

- Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri devlet tarafından bedava sunulmalı,
- Bölgeler arasındaki dengesizliklerin azaltılması için devlet bu bölgelerde kamu yatırım harcamalarını artırmalı,
- Tam istihdamı sağlamaya yönelik kamu harcamaları artırılmalı,
- Tarım kesimine sübvansiyonlar verilmeli; tarımsal destekleme alımları

⁶² Marshall, Swift and Roberts, **Against the Odds? Social Class and Social Justice in Industrial Societies**, Oxford, Clarendon Press, 1997, ss.8.

⁶³ Murat Borovalı, "Adalet Eşitlik ve Sorumluluk: Neyin Eşitliği Nereye Kadar Eşitlik", Toplum ve Bilim Dergisi, No.92, ss.78 .

⁶⁴ Bryan Turner, **Eşitlik**, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Yayınları, 1997, ss.46.

politikası uygulanmalı,

- Esnaf ve sanatkarlara yönelik teşvikler sağlanmalı,
- İşsizlik sigortası oluşturulmalı,
- Yoksullara direkt parasal yardımlar yapılmalı,
- İşsizlere yönelik bilgi ve beceri kazandırma kursları açılmalı,
- Toprak reformu ile yoksul vatandaşlara arazi ve arsalar dağıtılmalı.

Özet olarak ifade etmek gerekirse, müdahaleci devlet taraftarları gelir dağılımı ve yoksulluk sorununun çözümünde devlete önemli görev düştüğü görüşündedirler ve ikincil gelir dağılımı politikalarıyla (gelirin yeniden dağılımı politikaları) sorunun çözümleneceği inancındadırlar⁶⁵.

1.5. Yoksulluğun Ölçülmesi

Yoksulluğun ölçülmesi konusunda kabul görmüş birkaç yöntem bulunmaktadır. Bunlarla ilgili hususlara geçmeden evvel yoksul kimdir, kime yoksul denilecektir gibi soruların üzerinde durmak gerekmektedir."Yoksul kimdir" sorusuna cevap verilebilmesi bakımından asgari bir sınırın çizilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sınır yoksulluk ya da fakirlik sınırı (poverty line) denilen sınırdır. Başlangıçta da belirtilmiş olduğu gibi öncelikle "yoksul" tanımlamasının yapılması, bu tanımlamanın da güvenilir bir varsayımlar tabanına dayandırılması gereklidir.

1.5.1. Yoksulluk Çizgisinin Hesaplanması

Yoksulluğun ölçülmesi için atılacak ilk adım, yoksul ve yoksul olmayanı birbirinden ayıracak bir yoksulluk sınırı tanımlamaktır.

Yoksulluk sınırının hesaplanmasında "gıda-enerji alımı yöntemi (the food-energy intake method)" ve "temel gereksinimler maliyeti yöntemi (cost-of-basic needs method)" olarak ifade edilen iki farklı yöntem benimsenmiş ve uygulama

⁶⁵ C.Coşkun Aktan,"Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri", Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yay., 2002, ss.5.

olanağı bulmuştur. Gıda-enerji alımı yöntemi ile yoksulluk sınırı, ekonominin farklı bölge ve kesimleri için bir dönem boyunca, önceden belirlenmiş gıda enerjisi ihtiyacına denk kalori değeri içeren gıda maddelerine yapılacak harcamalar tutarının hesaplanması yoluyla saptanmaktadır⁶⁶.

Temel gereksinmeler maliyeti yöntemine göre yoksulluk sınırı, farklı kesim ve bölgeler itibariyle, normatif temel ihtiyaçları içeren mal sepetinin maliyeti olarak tanımlanmaktadır⁶⁷.

Mutlak yoksullukta yoksulluk çizgisi iki farklı yöntemle hesaplanır. Bunlardan birincisi sadece minimum gıda harcaması maliyetini esas alır. Bir bireyin günlük kalori ihtiyacından yola çıkarak veri, bir hane halkı büyüklüğü ile en düşük seviyede tüketilecek malların miktarları ile belirlenir. Mutlak yoksulluğun belirlenmesinde mal ve hizmetlerin asgari miktarlarının yanında bu mal ve hizmetlerin fiyatları önemlidir. Her hane halkı büyüklüğü için, bu miktar ve maliyetler üzerinden minimum maliyetler (yoksulluk çizgileri) hesaplanır. Hane halkının gelir düzeyi, hesaplanan bu yoksulluk çizgisi ile karşılaştırılarak hane halkının yoksul sınıflamasına girip girmediğine karar verilir⁶⁸. İkinci yöntem, bireyin sadece minimum gıda harcamasını değil, onun yanında diğer temel ihtiyaçlarını (giyinme, barınma, ısınma vb.) da dikkate alır.

Yoksulluk çizgisinin yukarıda açıklandığı şekliyle kalori ihtiyacı üzerinden hesaplanması tahmin edileceği gibi birçok güçlüğü de beraberinde getirir. Bireyin kalori ihtiyacı yaşına, cinsiyetine ve yaptığı işe göre farklılık gösterir. Bu nedenle minimum kalori ihtiyacını belirlemek özünde belirsizlik taşıyan bir süreçtir.

Görelî yoksulluk çizgisinin belirlenmesinde referans noktası, birey veya hane halklarının ortalama refah düzeyidir. Refah ölçüsü olarak tüketim düzeyi veya gelir düzeyi seçilebilir. Fakat yoksullukla ilgili gelişmiş ülkelerdeki çoğu araştırmada

⁶⁶ Paul Satya, " A Model of Constructing the Poverty Line", Journal of Development Economics , Vol. 30, 1989, ss.129-144.

⁶⁷ Anthony B. Atkinson , **The Economics of Inequality**, Oxford, Clarendon Press, 1975, ss.82.

⁶⁸ TÜSİAD, a.g.e., ss.96-97.

yoksulluğun belirlenmesinde tüketim yerine toplam gelir alınır. Toplam geliri belli bir miktarın (yoksulluk çizgisi) altında olan birey veya hane halkı yoksul olarak tanımlanır. Göreli yoksulluk çizgisini belirlemek için, ortalama gelir düzeyinin belli bir yüzdesi, standart olarak yüzde 50'si, alınır⁶⁹.

Yoksulluk sınırı, hangi yöntemle hesaplanırsa hesaplanırsın, yaşam standardının zamanla değişmesi kaçınılmazdır. Ekonomik gelişme sürecinde olan bir ülkede yaşayan ve iletişim çağının sunduğu olanaklarla tüketim alışkanlıklarını sürekli yenileyen bir Hane halkının, gelirini paylaşmak durumunda olduğu mal sepeti ve bu sepete giren mal ve hizmet çeşidi ve kalitesi bir yıldan diğer bir yıla sürekli değişmektedir. Bu nedenle, yoksulluk sınırı için tanımlanmış bir mal sepetini satın alabilecek bir satınalma gücünü sabitlemek ve sadece fiyat değişimleri üzerinden dönemsel analiz yapmak bu önemli noktayı gözden kaçırmak demek olacaktır⁷⁰.

Yoksulluk sınırının tanımlanmasında karşılaşılan bir diğer sorun da Hane halkı düzeyinde tanımlanacak bir yoksulluk sınırının, Hane halkının büyüklüğüne göre değişecek olmasından kaynaklanmaktadır. Kalabalık ailelerin küçük ailelerden daha fazla tüketimde bulunduğu ve daha yüksek bir gelire gereksinim duyduğu açıktır. Bu nedenle, farklı Hane halkı büyüklükleri için farklı yoksulluk sınırlarının tanımlanması gerekmektedir⁷¹.

Yoksulluk sınırının zamanla değişkenlik göstermesi nedeniyle gelir düzeyindeki değişimleri ve ortalama yaşam standardındaki gelişmeleri yansıtabilecek şekilde zaman içinde dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu nedenle tanımlanacak

⁶⁹ A.g.e., 97-98.

⁷⁰ Özcan Dağdemir, **Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim ve Gelir Dağılımı**, T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 1992, ss.98.

⁷¹ Fields, S.Garry, "**Poverty and Income Distribution Data for Measuring Poverty and Inequality Changes in the Developing Countries**", Journal of Development Economics, Vol.44, No.1, 1994, ss. 89.

yoksulluk sınırı ve yoksulluğun boyutları, gelir düzeyinin veya yaşam standardının bir fonksiyonu olarak tanımlanabilir⁷².

Yoksulluk sınırının tanımlanması konusunda bir dizi sorunla karşılaşmaktadır. Yoksulluk sınırının gelir düzeyi üzerinden mi, yoksa harcama düzeyi üzerinden mi, tanımlanması gerektiği konusu, bu alanda karşılaşılan ilk sorundur. Yoksulluk sınırının birey düzeyinde mi, yoksa Hane halkı düzeyinde mi, tanımlanması gerektiği konusu üzerinde durulması gereken bir başka sorundur

1.5.2. Yoksulluğun Ölçülmesinde Yöntemler ve Sorunlar

Yoksulluğun ölçülmesinde öncelikle teorik ve kavramsal çerçeve iyi kurulmalı ve gerekli bilgilerin geçerli ve uygulanabilir tekniklerle toplanmasına dikkat edilmelidir. Yoksulluğa bakarken sorunu sadece niceliksel görüp, toplumun gelir seviyesini en alt olduğu kesimin büyüklüğüne bakmak ta yanıltıcı olabilir. Örneğin bazı az gelişmiş ülkelerde yoksulluk oranının gelişmiş bazı ülkelere daha düşük olduğunu görebiliriz. Bunun en önemli sebebi bu ülkelerdeki gelir dağılımı eşitsizliğinin düşük olması ve böylece yoksulluğun bütün ülke içinde ortaklaşa paylaşılıyor olmasıdır⁷³. Yoksulluk ölçümleri genel olarak tüketime ve gelire dayalı olmak üzere iki yöntemle ele alınabilir.

1.5.2.1. Tüketime Dayalı Yaklaşımlar

Araştırmalarda en çok kullanılan, kısıtlardan biri de tüketim harcamalarıdır. Tüketim harcamalarının tercih edilmesinin en önemli sebebi gerek gelire oranla daha az dalgalanması gerekse insani ihtiyaçların esas olarak mal ve hizmetlerin tüketimiyle ilişkisi göz önüne alınmasından kaynaklıdır.⁷⁴

⁷² Anthony B. Atkinson, "On The Measurement of Poverty", *Econometrica*, Vol.55, No.4,1997, ss.751.

⁷³ Ercan Dansuk, *Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo Ekonomik Yapılarla İlişkisi*, DPT Uzmanlık Tezi, 1997, ss. 6.

⁷⁴ Şenses, a.g.e., ss.65

Tüketime dayalı yaklaşım gıda yoksulluğu, temel gereksinimler yaklaşımı, fert başına ölçüm ve OECD ölçeği çerçevesinde incelenebilir. Gıda Yoksulluğu Yaklaşımı; Besin gereksinimine dayalı yoksulluk sınırında tüm nüfus için önerilen kişi başına ortalama kalori alımının altında olan hanehalkları fakir olarak adlandırılmaktadır. Bu yöntemde, gıda sepetinin maliyeti hesaplanır. Hane toplam tüketimi gerçek hane büyüklüğüne bölünür ve gıda sepetinin maliyeti bu değerden büyükse hane çok yoksul olarak kabul edilir. Bu yöntemin sakıncası, tüm nüfus için aynı kalori normlarının kullanılmasıdır. Oysa aynı hanehalkı içerisinde bile kişiden kişiye kalori normları değişebilmektedir.

Temel Gereksinimler Yaklaşımı; Bu yöntemde, gıda sepetinin maliyetine ek olarak gıda dışı harcamaların payı hesaplanarak yoksulluk sınırına eklenir ve yeni bir yoksulluk sınırı belirlendikten sonra hane toplam tüketimi gerçek hane büyüklüğüne bölünür. Eğer yoksulluk sınırı değeri bu değerden büyükse hane yoksul olarak kabul edilir. Aynı mal ve hizmetlerin yerleşim yerinden dolayı farklı fiyata sahip olduğu varsayımıyla ekonomik statünün yerleşim yerine göre farklılık gösterebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Fert Başına Ölçüm; Bu yaklaşımda hane toplam tüketimi gerçek hane büyüklüğüne bölünür , temel yaklaşımda belirlenen yoksulluk sınırı değeri bu değerden büyükse hane yoksul olarak kabul edilir.

OECD Ölçeği; Bu yöntemde hane toplam tüketimi gerçek hane büyüklüğüne bölünür temel yaklaşımda belirlenen yoksulluk sınırı bu değerden büyükse hane yoksul olarak kabul edilir. Bu yöntemde ölçek ekonomiler parametresi 0,5 olarak kabul edilir⁷⁵.

⁷⁵ Sema Alıcı, **Türkiye’de Yoksulluğun Sosyo Ekonomik Analizi**, Ankara, Hak-İş Konfederasyon Yayını, 2002, ss.6.

1.5.2.2. Gelire Dayalı Yaklaşımlar

Yoksulluk, genel olarak tüketime dayalı indekslerin yanısıra gelire dayalı indeksler kullanılarak da ölçülür. Gelire dayalı indeksler temel yaklaşım ve görelî yoksulluk yaklaşımı başlıkları altında toplanabilir.

Temel Yaklaşım; Ölçek ekonomiler parametresi 0,75 kabul edilip yani tüketimde ortalama bir ölçek ekonomisi olduğu varsayımıyla hane toplam geliri gerçek hane büyüklüğüne bölünür temel yaklaşımda belirlenen yoksulluk sınırı değeri bu değerden büyükse hane yoksul olarak kabul edilir.

Görelî Yoksulluk Yaklaşımı; Ölçek ekonomiler parametresi 0,5 kabul edilip yani tüketimde ortalama bir ölçek ekonomisi olduğu varsayımıyla medyan gelirin yarısı yoksulluk sınırı olarak belirlenir hanelerin nominal aylık gelirleri hane gerçek büyüklüğüne bölünür ve yoksulluk sınırı değeri bu değerden büyükse hane yoksul olarak kabul edilir.

Türkiye’de yukarıda bahsedilen yoksulluk ölçümlerinde tüketim verisi kullanıldığında ülkede nüfusun %0.69’unun gıda gereksinimine dayanan yoksulluk sınırının altında olduğu, nüfusun %5.20’sinin gıda ve gıda dışı harcamaları kapsayan yoksulluk sınırının altında olduğu görülmektedir. OECD yöntemine göre ise nüfusun %5.09’u görelî gelir yoksulluk sınırının altında bulunmaktadır⁷⁶.

Ülke içindeki demografik bazı değişimler, araştırmanın yapıldığı zamanın değerlerinin sonrası ile karşılaştırma güçlükleri, özellikle az gelişmiş ülkelerdeki enformel sektörün piyasa içinde kapladığı alanın giderek genişlemesi gibi konular araştırmanın sonuçlarını önemli ölçüde etkiler.

Özellikle batılı araştırmacıların az gelişmiş ülkelerde gelişmiş ülkelere farklı olarak yaptıkları araştırmalarda buralardaki kurumsal ve davranışsal

⁷⁶ Alıcı, a.g.e., ss.7

problemler daha dikkatle ele alınması gerektiğini belirtir. Klasik anlamda batı düşüncesine hakim olan az gelişmiş ülkelerin batı ülkelerinin geçirdiği evrelerden geçecekleri yanılgısı, bu ülkelerdeki araştırmaların sonuçlarının nesnelliğini etkilemekte dolayısıyla bir gelir tüketim harcamalarını, ölçüt almak tek başına anlamsız bir hale gelmektedir. Bugün artık yoksulluk tanımları ya da ölçümleri yapılırken insanların kazandıkları. ve kazandıklarıyla yeterince tüketip tüketmediklerinin dışında kamusal ve yarı kamusal hizmetlere ulaşabilirlikleri ve genel olarak bireylerin ya da hane halkının yaşadığı toplumda kendini idame ettirebilecek gelir ve hizmetlere mevcut şartlar içinde ulaşabilme fırsatının olup olmadığına bakılmaktadır. Dolayısıyla göreceli yoksulluk tarifleri giderek önem kazanmaya başlamıştır. Nitekim zaman içinde yoksulluk standartlarında değişim ister istemez ortaya çıkmıştır,⁷⁷

Yoksullukla ilgili diğer yeni bir yaklaşım da yoksulluk durumunun gözlenirken yoksulların "dışarıdan" bir gözle değerlendirilmesi yerine onların "içeriden" bir gözle kendilerini ifade etmelerine izin veren ve yoksulluğun bu yolla belirlenmesine çalışan bir yaklaşımdır. Fakat bu yaklaşımda sonuçların bir araya getirilip tutarlı bir sonuç elde edilmesi de gittikçe güçleşmektedir⁷⁸. Bu yaklaşım içinde çok yoksul hanelerin beklentilerini olduğundan çok küçük, biraz daha iyi konumdakilerin olduğundan büyük ve özellikle yaşlılar ve kadınların beklentilerini alt düzeyde tuttukları gözlenmiştir. Ayrıca yapılan ölçümlerde aktörler arasındaki ilişkilerden kaynaklı ilişkisel yaklaşım kullanılmasında da karşılıklılığın ve bununla ilgili süreçler ve mekanizmaların gündelik hayatta nasıl birleştirilip kavramsallaştırılacağına dair uzlaşma zorluğu problemler oluşturmaktadır.

Dolayısıyla yoksulluğun ölçülebilir olması, ya da ölçümlerin nesnelliğe yaklaşabilmesi sorunun sebeplerinin çok boyutluluğunu göz ardı etmemeyi kısacası yapısal tanımlamalar dışında sosyolojik tanımlamalara da ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

⁷⁷ Atkinson, a.g.e., ss. 24

⁷⁸ Şenses, a.g.e., s. 94.

1.5.3. Yoksulluk Ölçütleri

En basit yoksulluk ölçütü, yoksulluk sınırı altında bulunan yoksul birey veya hane halkı sayısıdır ve bir ülke veya bir bölgedeki yoksul sayısını gösterir. Yoksul sayısı tek başına somut bir anlam ifade etmediği için, yoksulların toplam nüfus veya toplam hane halkı sayısı içindeki oranı, yoksulluk ölçütü olarak daha anlamlı kabul edilmektedir. Yoksulluğun belirlenmesinde kullanılan Yoksul Kişi Oranı(H)1, yoksulluk sınırı altında bulunan nüfusun toplam nüfus içindeki yüzdesini ifade eden en temel yoksulluk ölçütüdür⁷⁹.

Yoksul Kişi Oranı yoksulluğun derecesi hakkında bilgi vermez ve yoksullararası gelir hareketlerini yansıtmaz. Bu yetersizliğin yerini doldurmak üzere "Yoksulluk Açığı Oranı (I)" ve "Yoksullar arası Gelir Eşitsizliği Katsayısı (G) " olarak ifade edilen iki ayrı ölçüt daha geliştirilmiştir.

1. $H = qz / n$ qz , yoksulluk sınırı altındaki nüfus ; n, toplam nüfus

2 . $I = \sum_{\text{öes}(z)} z \cdot y_i / qz$ z ; yoksulluk sınırı, qz ; yoksulluk sınırı altındaki nüfus, y_i ; i'inci yoksulun geliri

3 .Yoksullar arasında hesaplanmış Gini Katsayısı

Yoksulluk Açığı Oranı, yoksulların yoksulluk sınırının üzerine çıkarılabilmeleri için gerekli ortalama gelir düzeyini gösteren veya yoksulluk sınırına göre yoksulun ortalama gelir azlığını ifade eden bir derinlik ölçütü olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk açığının artıyor olması yoksulluğun daha da derinleştiğini, şiddetlendiğini gösterir. Yoksulluk Açığı Oranı yoksulluğun yoksullar arası gelir eşitsizliğindeki değişmelere karşı duyarsızdır. Yoksullar arası gelir eşitsizliğini tanımlamak amacıyla bir gelir eşitsizlik ölçütüne gerek duyulmuştur. Gini Katsayısı bu eksiği tamamlayabilecek ideal bir gelir eşitsizlik ölçütü olarak kabul edilmektedir. Yoksullar arası gelir eşitsizliğinin artması, yeterince

⁷⁹ Martin Racallion ve Sen, Binayak, " **When Method Matters: Monitoring Poverty in Bangladesh**", Economic Development and Cultural Change, Vol. 44, No. 4, 1996, ss.772.

beslenemeyenlerden iyi durumdaki yoksullara, yoksullar arası gelir dengesizliğini arttıran bir gelir transferine işaret ederken, yoksulluğun şiddetinin artmış olduğunu gösterir.

Yoksulluğu farklı boyutlarıyla sergileyen Yoksul Kişi Oranı, Yoksulluk Açığı Oranı ve Yoksullar arası Gelir Eşitsizliği gibi ölçütler yoksulluğu ifade etmekte tek başlarına kullanılabilirler. Bu üç unsuru da bünyesinde taşıyan ve hesaba katan geniş kapsamlı bir yoksulluk ölçütünün hesaplanması, yoksulluğun ölçülmesi konusuna yeni bir boyut getirmiştir. Bu ölçütler dar kapsamlı yoksulluk ölçütleri olarak sınıflandırılmaktadırlar. Yoksulluğa dair bu üç unsuru da bünyesinde taşıyan ve hesaba katan geniş kapsamlı yoksulluk ölçütü Amartya Sen tarafından tanımlanmıştır⁸⁰. Sen Yoksulluk İndeksi olarak bilinen bu ölçüt (P); Yoksul Kişi Oranı (H), Yoksulluk Açığı Oranı (I) ve Yoksullararası Gelir Eşitsizliği Katsayısı'nı(G) birlikte dikkate almaktadır.

$$P = H [I + (1 - I) G]$$

Diğer kapsamlı yoksulluk ölçütü Pa yoksulluk indeksi olarak Foster-Greer ve Thorbecke tarafından geliştirilmiştir⁸¹. (Foster, Greer, Thorbecke, 1984: 761-765).

Yukarıdaki formül ile ifade edilen ölçütte nüfus veya Hane halkı sayısı (n); yoksul nüfus veya Hane halkı (q); yoksulluk sınırı (z); kişi başına gelir veya harcama düzeyi (y_i); yoksulluk ağırlık parametresi (α) sembolleriyle tanımlanmıştır. Büyük parantez içindeki terim, [(z - y_i) / z], yoksulluk sınırı ile i'inci yoksul Hane halkının geliri arasındaki farkı, yoksulluk sınırının bir yüzdesi olarak ifade etmektedir.

[(z - y_i) / z]^α ifadesi i'inci Hane halkı gelir açığının üssel bir anlatımıdır. i'inci Hane halkı için yapılan işlem tüm yoksul hanehalkları için yapılmakta ve n ile ifade edilen toplam nüfusa bölünerek Pa indeksine ulaşılmaktadır. Eşitlikte

⁸⁰ Amartya Sen, " **Poverty: An Ordinal Approach To Measurement**", *Econometrica*, Vol.44, No. 2, 1976, ss.219-231.

⁸¹James Foster, ve Joel Greer, ve Eric Thorbecke, " **A Class of Decomposable Poverty Measures**", *Econometrica*, Vol.52, 1984, ss.761-765.

yoksulluk ağırlık parametresine(α); 0, 1 ve 2 değerleri verilmektedir. α parametresine verilen değer büyüdükçe indeksin en yoksulu temsil etme oranı artmakta, bir başka ifadeyle yoksulluğun derecesi α parametresine verilen değer ile ağırlıklandırılmış olarak indekse yansıtılmaktadır.

α parametresi sıfıra eşit olduğu zaman P_0 indeksi Yoksul Kişi Oranı'nı; α parametresi 1'e eşit olduğu zaman P_1 indeksi Yoksulluk Açığı Oranı olarak ifade edilen yoksulluğun derecesini; α parametresinin 2 olması durumunda P_2 indeksi, yoksullar arası gelir eşitsizliğini ölçme olanağı sağlayan Yoksullararası Gelir Eşitsizliği Katsayısı'nı temsil etmektedir⁸².

1.6. Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Analizi

Bu bölümde Türkiye'de yoksulluk sorunu ile ilgili değerlendirmeler ve tanımlanmış olan yoksulluk ölçütlerine göre ifade edilebilmesi için gerekli olan istatistikler, Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi sonuçlarından elde edilmiştir.

1.6.1. Veri Kaynakları

1987 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından yapılan ankette kırsal ve bölgeler ayrımı yapılarak Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi uygulanmıştır. Bu anketin ardından, 1994 Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi yapılmıştır. Hane Halkı düzeyinde hazırlanmış her iki araştırmada da; kişisel kullanılabilir gelir ortak tanımlanmaktadır.

1987 ve 1994 yılı araştırmalarında kırsal ve kent kavramlarının ortak tanımlanmış olmaları, yoksulluk analizinin kırsal yerler ve kentsel yerler ayrımında yapılmasına da olanak vermektedir. Anketlerde nüfusu 20.000'in altında olan

⁸² Özcan Dağdemir, **Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi**, Hak-İş Konfederasyonu Yayını, Ankara, 2002, ss.6.

yerleşim yerleri kırsal yerler, 20.001 ve daha fazla olan yerleşim yerleri ise kentsel yerler olarak tanımlanmıştır⁸³.

2004 yılı yoksulluk araştırmasında da kır ve kent ayrımı yapılarak bölgesel bazda yoksulluk araştırılmıştır.

2004 yılı yoksulluk araştırmasına göre Türkiye’de fertlerin yaklaşık % 1.29’u yani 909 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, altında yaşamaktadır. Kişi başı günlük harcaması satınalma gücü paritesine göre 1 USD olarak hesaplanmıştır⁸⁴.

1.6.2. Yoksulluk Sınırının Tayin Edilmesi

Türkiye’de yoksulluk sınırının saptanması amacıyla Recep Dumanlı tarafından 1987-1994 yıllarını kapsayan bir çalışma yapılmıştır . Gıda-enerji alımı yöntemini benimsemiş olan Dumanlı, günlük asgari 2450 kaloriyi tamamlayan gıda maddelerinden oluşan mal sepetinin değerini DİE Tüketim Ağırlıklı Fiyat indeksi yardımıyla hesaplamış ve günlük asgari kalori gereksinmesini karşılayacak harcama tutarını, günlük yoksulluk sınırı olarak çalışmasına esas almıştır.

Bu çalışmada gerekli toplam kaloriyi verecek mal gruplarının gram ve ortalama fiyatlarından hareketle yıllık harcama ihtiyacına, diğer bir deyişle Türkiye yoksulluk sınırına ulaşılmıştır. 1987-1994 yılları için bu kalıp kullanılarak sınır hesaplanmıştır. Fert başına düşen milli gelir cari fiyatlarla 1987’de 1.668 USD, 1994’te 2.202 USD’dir. Yoksulluk sınırı geliri, fert başına gelirin 1987’de %19,92’si 1994’te ise %24,59’u civarındadır. Fert başına Yoksulluk sınırı 1987 ’de 284,700 TL iken 1994’te bu sınır 14,696,360 TL olarak tespit edilmiştir⁸⁵.

⁸³ Dağdemir, "Türkiye Ekonomisinde....." .

⁸⁴ TÜİK, **Yoksulluk Çalışması Sonuçları:2004**, Ankara, TÜİK Haber Bülteni, S.27, 2006.

⁸⁵ Recep Dumanlı, " **Türkiye’de Yoksulluk Sorunu ve Boyutları**", Ankara,Hak-İş Konfederasyonu Yayını, 2002, ss.6-8.

Türkiye'de yoksulluk sınırını saptanmayı amaçlayan bir başka çalışma Güzin Erdoğan tarafından yapılmıştır (1996). Temel gereksinimler maliyeti yöntemini esas alan bu çalışmada öncelikle, kişinin yaşamını devam ettirebilmesi için yapması gereken gıda harcaması tutarı dikkate alınmıştır. Sonrasında, diğer temel gereksinimlerden barınma, ulaşım, giyim ve ev eşyası maliyetleri de gıda harcaması maliyetine eklenerek yoksulluk sınırına ulaşılmıştır.

Çalışmada Minimum Gıda Harcaması Yöntemine göre 1994 yılının verileriyle fert başına yoksulluk sınırı, 7,848.000 TL, Temel Gereksinimler Yöntemiyle 18,252.000 TL, Gıda Oranı Yöntemine göre ise 15,420.000 TL olarak belirlenmiştir. Özet olarak bu çalışmada, yoksulluk sınırı bulmada minimum gıda harcaması maliyeti yöntemi ile temel gereksinimler maliyeti yöntemleri kullanılmıştır. Bu yöntemlere göre hanelerin birinci yöntemle göre %5,66'sı fertlerin ise %8,37'si yoksuldur. İkinci yöntemle göre hanelerin %19,31'i, fertlerin ise %24,30'u yoksullukla karşı karşıyadır⁸⁶.

1.7. Yoksulluk Sorununun Boyutları ve Gelişimi

Yoksulluk Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede de en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Bir yandan adaletsiz gelir dağılımı, öteki yanda ulusal gelirin paylaşımındaki düşüklük son yıllarda ard arda yaşanan ekonomik krizler, başarısız politikalar yoksulluğu daha da şiddetli bir boyuta taşırken, acil önlem alınması gereken öncelikli bir hale getirmiştir.

Türkiye'de yaşanan yoksulluğun boyutlarına baktığımızda ülke nüfusunun yaklaşık %15'i "görelî yoksulluk" %1,36'sı gıda yoksulu (açlık sınırının altında), %27'si ise gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırının altında bulunmaktadır⁸⁷.

⁸⁶ Güzin Erdoğan, "Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler", İşgücü Piyasası Analizleri, Ankara, DİE Yayını,2000, ss.25

⁸⁷ T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, **IV. Aile Şurası Komisyon Raporları Birinci Komisyon** "2000'li Yıllarda Yoksulluk ve Yoksulluk" Araştırmaları Sonuç Raporu,Ankara.2004.

UNDP'nin insani yoksulluk ölçeği'ne göre; Türkiye orta insani gelişim kategorisindeki bir ülkedir. (TESEV, 1998). Bu açıdan Türkiye, 174 ülke arasında 1995'de 69. sıradayken, 1999 yılında 86. sıraya düşmüştür. Yoksulluğun boyutları açısından bakıldığında Türkiye'de hanelerin % 5,7'si, bireylerin % 8.4'ü yoksuldur. Bunu yanı sıra; hanelerin % 19,3'ü, bireylerin ise % 24,3'ü yoksullukla karşı karşıyadır⁸⁸

UNDP'nin İnsani Yoksulluk ölçeği (Human Povety index) I ve H'nin sonuçlarına göre Dünya'da sanayileşmiş ülkelerde yoksulluk oranı % 7 ile % 17 arasında değişmektedir. Ülkelerin gelir sıralamasında İsveç % 7 ile en düşük yoksulluk oranına sahiptir. Hollanda'da bu oran % 8, İngiltere'de % 15'dir⁸⁹.

Asgari gıda harcaması açısından bakıldığında ise, Türkiye'de yoksulların % 73'ü kırdaki, % 27'si ise kentlerde yaşamaktadır. Aynı oranı temel gereksinimler için incelediğimizde, kırdaki oran % 63'e düşmekte, kentteki oran ise % 37'ye çıkmaktadır. Yoksulların yaklaşık %95'i ilkokul mezunu ya da daha az eğitilmiş, %46'sı çalışmayan bireylerdir. Çalışan yoksulların yaklaşık yarısı ücretsiz aile işçisidir.

Dünya Bankasının 2000 yılı raporunda; Türkiye'de nüfusun %2,4'ü mutlak yoksul ve % 18'i yoksulluk sınırının altındadır. Aynı raporda Türkiye'de yoksulluğu belirleyen en önemli faktör eğitimidir. Eğitim düştükçe yoksulluk riski artmaktadır. Ayrıca kadınlar, sosyal güvenlik şemsiyesi dışında olanlar, tarım kesiminde yaşayanlar ve kayıtsız işgücü de diğer önemli faktörler olarak sayılmıştır.

Sekizinci Beş Yıllık kalkınma Planı (2001-2005) Türkiye'de mutlak yoksulluk oranını yaklaşık % 8 olarak ifade etmektedir ki, bu oran Dünya Bankası Raporuna göre daha yüksektir. Öte yanda mutlak yoksulluk oranı kırdaki % 25,4, kente % 21,7 gibi yüksek oranlarda ifade edilmiştir. Mutlak yoksullar içinde altı ve üstü

⁸⁸ Güzin Erdoğan, "Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler", İşgücü Piyasası Analizleri, Ankara, DİE Yayını, 2000.

⁸⁹ UNDP, **Human Development Report 1998**, New York, Oxford University Press, Democratization Confronted by Poverty, No 86, 1998.

yaştakilerin %95'i okuma yazma bilmemektedir. Çalışan kesimin yoksullar içindeki en yüksek payı ise % 50 ile ücretsiz aile işçilerince oluşturmaktadır⁹⁰

Türkiye'de özellikle işçi sendikaları, açlık sınırını (genelde dört kişiden oluşan) bir ailenin yeterli, dengeli ve sağlıklı olarak beslenebilmesi için yapması gereken asgarî gıda harcamasına göre belirlemektedir. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ise, açlık sınırını benzer bir şekilde günde kişi başına yeterli düzeyde beslenebilecek kaloriye göre ortaya çıkartmaktadır.

Birleşmiş Milletler raporuna göre 1960'dan 1990'a kişi başına gelir yoksul ülkelerde 4 kat artarken zengin ülkelerde 8 kat artmış; zenginlerin kişi başına düşen gelirleri yoksulların 60 katına ulaşmıştır. 1996 rakamlarına göre 174 ülkenin 89'u ekonomik açıdan 1960'lı yıllara oranla daha kötü durumdadır⁹¹. Gençler ve çocuklar yoksulluğa en fazla maruz kalan gruptur. Her yıl beş yaşın altında on üç milyon çocuk kötü beslenmeden ölmektedir. En zengin ülkeler arasındaki ABD'de bile her yarım saatte bir, her yıl ise on bin çocuk yoksulluğa bağlı olarak ölmektedir⁹².

Dünya Bankası, mutlak yoksulluğu önemli bir gösterge olarak kabul eder. Bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli minimum kalori miktarı 2400 k/cal olarak kabul edilerek, günlük geliri 2400 k/cal besini almaya yetmeyen insanlar Dünya Bankası'nca "mutlak yoksul" olarak tanımlanmıştır. Mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1 USD kabul edilirken, Latin Amerika ve Karaibler için bu sınır 2 USD, Türkiye'nin de dahil edildiği Doğu Avrupa ülkeleri için 4 USD, gelişmiş sanayi ülkeleri içinse 14.4 USD olarak belirlenmiştir⁹³.

⁹⁰ DPT, **8. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 2001.

⁹¹ B.Lown, R.Xavier, F.Buakchi, "**Yoksul Dünya Geleceği**", Çev. Ali Serdar Fak, Hekimler Forumu Ocak-Şubat, İstanbul Tabip Odası, İstanbul, 1999.

⁹² UNDP, **Human Development Report 1996**, Oxford University Pres, New York, Oxford, 1996, ss.196.

⁹³ DPT, "**8. Beş Yıllık**"

1.8. Yoksulluk Ölçütlerine Göre Yoksulluğun Boyutları

Yoksulluk ölçütleri yardımıyla Türkiye'de yoksulluğun analizi, sorunun daha detaylı görülmesine olanak vermektedir. Yoksulluğun büyüklüğü kadar derinliğini ve yoksullararası gelir eşitsizliğini de hesaba katan Sen Yoksulluk İndeksi Türkiye ekonomisi için kırsal ve kentsel yerler ayrımında, minimum gıda maliyeti ve temel gereksinimler maliyetine göre hesaplanmıştır.

Sen Yoksulluk İndeksi, minimum gıda maliyetine göre, 1987 ve 1994 yılları arası dönemde Türkiye'de yoksulluk sorunundaki iyileşmeye işaret etmektedir. İndeksin kentsel yerlerde artmış olmasına karşın, ulusal düzeyde yoksulluğun azalması, kırsal yerler yoksulluk indeksinin azalmış olmasına bağlanabilir. Temel gereksinimler maliyetine göre hesaplanan Sen Yoksulluk İndeksi, ulusal yoksulluğun 1987 yılından 1994 yılına artmış olduğunu göstermektedir. Buna göre 1987 yılında Minimum Gıda Maliyeti % 0.6 ve Temel Gereksinimler Maliyeti % 1.4 iken bu oranlar, 1994 yılında % 0.5 ve % 1.6 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar köy kent ayrımında ise daha fazla kırsal kesim aleyhine bozulmuştur⁹⁴.

⁹⁴ Dağdemir, "Türkiye Ekonomisinde".

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YOKSULLUK GÖSTERGELERİ ve SON %5'LİK DİLİMDE YOKSULLUK

2.1. %5'lik Dilimde Yoksulluk

Türkiye İstatistik Kurumu, daha önce sonuçlarını % 20'lik dilimler halinde duyurduğu gelir dağılımı araştırmalarının % 10'luk ve % 5'lik gelir dilimlerine göre sonuçlarını da hesaplamıştır. % 20'lik gelir dilimlerine göre 7 kat olan en zengin ve en yoksul kesim arasındaki gelir farkı, % 10'luk dilimlere göre 13.7 kata, yüzde 5'lik dilimlere göre ise 24 kata kadar çıkmaktadır. TÜİK'in hanehalkı araştırması kriz dönemleri olan 1994 ve 2001 yıllarını takiben en zengin ile en yoksul arasındaki farkın sırasıyla 28 ve 27 kata kadar çıktığını göstermektedir.

Buna göre nüfusun en zengin % 5'inin kişi başı yıllık geliri 13 bin 444 YTL iken en yoksul % 5'inki 556 YTL'dir. En zengin yüzde 5, milli gelirin % 20.9'unu alırken, en yoksulların payı % 1'e bile tekabül etmemektedir.

TÜİK'in 2004 yılı gelir dağılımı araştırmasına göre hanehalkı gelirinin % 20.92'sini en zengin % 5'lik kesim alırken, en yoksul % 5'lik kesimin payı ise % 0.85 düzeyinde kalmaktadır. Diğer bir ifade ile en yoksul % 5'lik kesimin gelirden aldığı pay % 1'i bile bulmamaktadır. En zengin % 5'lik kesimde 3 milyon 404 bin kişi, en yoksul % 5'lik kesimde ise 3 milyon 340 bin kişi yaşamaktadır¹.

¹ <http://www.milliyet.com/2006/06/05/ekonomi/eko02.html>, erişim tarihi 05.06.2006.

Tablo 2.1. 2004 Yılı itibariyle %5'lik Gelir Dilimleri ve Milli Gelirden Aldıkları Pay

Dilim sayısı arttıkça gelir uçurumu belirginleşiyor			
Gelir dilimi	Gelirden aldığı pay (%)	Ortalama hane geliri	Ortalama fert geliri
1. Yüzde 5	0,85	2.172	556
2. Yüzde 5	1,40	3.594	806
3. Yüzde 5	1,76	4.494	1.107
4. Yüzde 5	2,03	5.192	1.256
5. Yüzde 5	2,31	5.903	1.474
6. Yüzde 5	2,55	6.523	1.718
7. Yüzde 5	2,79	7.131	1.770
8. Yüzde 5	3,05	7.801	1.883
9. Yüzde 5	3,32	8.508	2.121
10. Yüzde 5	3,63	9.281	2.329
11. Yüzde 5	3,95	10.113	2.480
12. Yüzde 5	4,31	11.040	2.634
13. Yüzde 5	4,73	12.106	2.943
14. Yüzde 5	5,17	13.240	3.214
15. Yüzde 5	5,68	14.528	3.410
16. Yüzde 5	6,30	16.122	3.860
17. Yüzde 5	7,10	18.158	4.290
18. Yüzde 5	8,19	20.951	4.901
19. Yüzde 5	9,97	25.509	6.005
20. Yüzde 5	20,92	53.536	13.444
TOPLAM	100	12.795	3.113

Kaynak: <http://www.milliyet.com/2006/06/05/ekonomi/eko02.html>, erişim tarihi 05.06.2006.

Tablo 2.1'de görüldüğü gibi ilk %5'lik dilimin gelirden aldığı pay ile son %5'lik dilimin aldığı pay arasında 20 kat fark bulunmaktadır. Gelir dağılımının %5'lik dilimler halinde tanımlanması ilk ve son dilim arasındaki gelir farkını daha da belirginleştirmektedir.

Tablo 2.2. Hanehalkı Kullanılabilir Gelirine Göre En Yoksul %5 lik Dilim

	2003	2004	2005
Hanehalkı sayısı	837.225	854.827	877.451
Toplam fert sayısı	3.099.686	3.339.900	3.335.720
Toplam Kullanılabilir Gelir	1.547.031.009 (milyon TL)	1.856.633.692 (milyon TL)	1.999.506.258 (YTL)
Hane Kullanılabilir Gelir Dağılımı	% 0,86	% 0,85	% 0,78
Hane Başına Düşen Gelir	1.848 (milyon TL)	2.172 (milyon TL)	2.279 (YTL)
Fert Başına Düşen Gelir	499 (milyon TL)	556 (milyon TL)	599 (YTL)

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PrehaberBultenleri.do?id=408&tb_id=7, erişim tarihi, 05.06.2006.

Hanehalkı sayısında yıllar itibariyle bir artış olmuş bir başka deyişle haneler giderek kalabalıklaşmıştır. Toplam Kullanılabilir Gelirde bir artış olmasına rağmen beyana dayanan ve bireylerin elde ettiği ücret, kar, faiz, kira gibi gelirlerden bireyin eline düşen kısmı bir başka deyişle SSK kesintileri ve dolaysız vergileri kapsamayan Hane Kullanılabilir Gelir Dağılımında ise oransal olarak bir azalma gözlenmiştir.

TÜİK'e göre Türkiye'de 2005 yılında, ücretli, maaşlı olarak çalışan ve yoksul konumda bulunanların nüfus içindeki payı, bir önceki yıla göre 0.94 puan artarak yüzde 13.66'dan yüzde 14.6'ya çıkmıştır. Kentlerde 15 ve daha yukarı yaşta istihdam altındaki fertler kapsamında, maaşlı olarak çalışan ve yoksul konumda bulunanların nüfus içindeki payı 2004'de % 17.88 iken 2005'de % 18.63'e, kırsal bölgelerde de % 6.96'dan % 8.05'e çıkmıştır. Aynı dönemde, Türkiye genelinde ücretli ve maaşlı olarak çalışan fertlerin yoksulluk oranı % 10.35'den % 6.57'ye, kentlerde % 8.79'dan 4.92'ye, kırsal kesimde de % 16.71'den % 12.78'e gerilemiştir. Türkiye çapında ekonomik olarak aktif olmayan ve yoksul konumda bulunanların nüfus içindeki payı % 36.08'den % 35.97'ye, 15 yaşından küçük yoksul fertlerin oranı da % 28.65'den % 28.16'ya inmiştir.

Hane halkı büyüklüğü arttıkça, yoksulluk riski de artış göstermiştir. Buna göre, Türkiye genelinde 2004 yılında toplam 17 milyon 97 bin olarak belirlenen hanelerin 3 milyon 533 bini, bir başka deyişle % 20,67'si yoksul iken, 2005 yılında toplam hane sayısı 17 milyon 549 bine çıkarken, yoksul sayısı 2 milyon 705 bine inmiştir. Türkiye genelinde 2005 yılında toplam hane içinde yoksul hane oranı yüzde 15.42 olarak belirlenmiştir. Türkiye çapında, 2005 yılında yoksul oranları 1-2 kişilik ailede % 8.44, 3-4 kişilik ailede % 9.22, 5-6 kişilik ailede % 22.41, 7 ve daha fazla ailede ise % 44.08 oldu. Aynı dönemde, kentlerde bulunan hane sayısı 10 milyon 928 binden 11 milyon 308 bine çıkarken, yoksul oranı ise yüzde 12.9'dan % 8.91'e geriledi. 2004-2005 yılları karşılaştırmasında, kırsal bölgede bulunan hane sayısı ise 6 milyon 168 binden 6 milyon 241 bine çıkarken, yoksul oranı ise % 34.43'den % 27,21'e gerilemiştir².

Tablo 2.3 %5'lik En Yoksul Dilimde Hane Başına Düşen Gelir

Yıllar	Hane Başına Düşen Gelir
2003	1.848 (milyon TL)
2004	2.172 (milyon TL)
2005	2.279 (YTL)

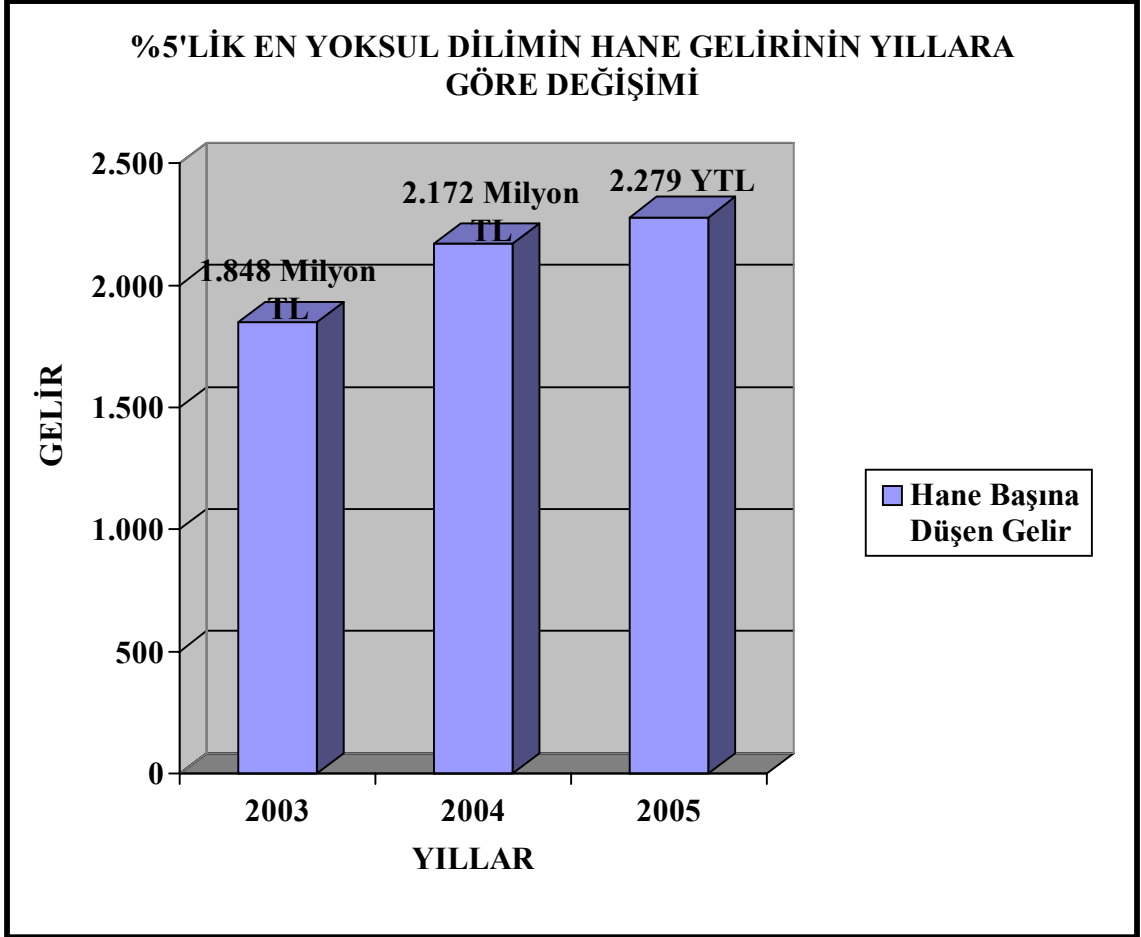
Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PrehaberBultenleri.do?id=408&tb_id=7,
05.06.2006.

2003 yılında %5 lik en yoksul kesimin hane geliri 1.848 milyon TL iken 2004 yılında bu rakam 2.172 milyon TL'ye yükselmiştir. Hane başına düşen gelir 2005 yılında ise 2.279 YTL olarak gerçekleşmiştir. Ancak Hane Başına Düşen Gelirde artış olmasına rağmen Tablo 2.2'de görüldüğü gibi Hane Kullanılabilir Gelir Dağılımı yıllar itibariyle oransal olarak azalmıştır.

² <http://www.devletim.com/haberler/haber.asp?hbr=257>, erişim tarihi, 13.04.2006

Şekil 2.1: %5 lik En Yoksul Dilimde Hane Gelirinin Değişim Grafiği

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PrehaberBultenleri.do?id=408&tb_id=7, erişim

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PrehaberBultenleri.do?id=408&tb_id=7, erişim tarihi, 05.06.2006.

Şekil 2.1’de görüldüğü gibi en yoksul %5’lik dilimde hane başına düşen gelirden 2003-2004-2005 yılları arasında bir artış gözlenmiştir.

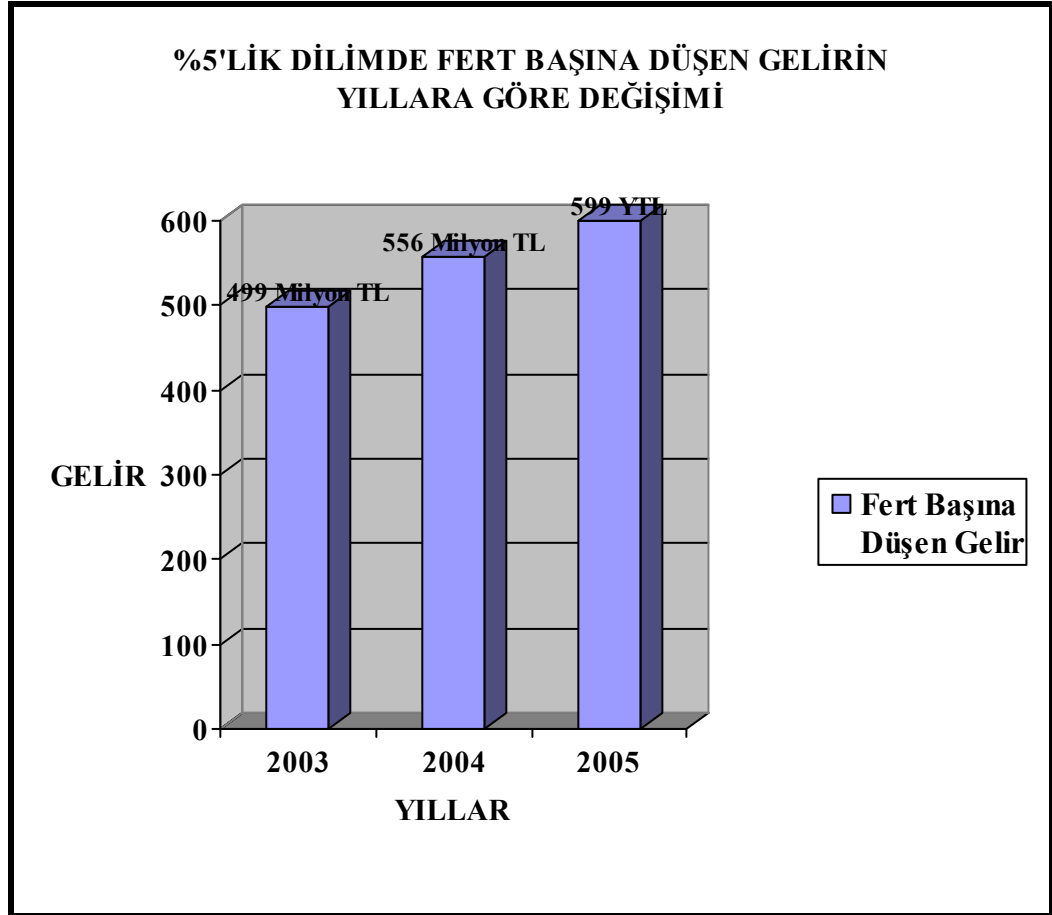
Tablo 2.4. %5 lik En Yoksul Dilimde Fert Başına Düşen Gelir

Yıllar	Fert Başına Düşen Gelir
2003	499 (milyon TL)
2004	556 (milyon TL)
2005	599 (YTL)

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PrehaberBultenleri.do?id=408&tb_id=7

Tablo 2.4'te görüldüğü gibi fert başına düşen gelir 2003-2004-2005 yılları arasında bir artış göstermiştir.

Şekil 2.2. % 5'lik En Yoksul Dilimde Fert Başına Düşen Gelirin Değişim Grafiği

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PrehaberBultenleri.do?id=408&tb_id=7

2.1.1. %5'lik Dilimdeki Yoksulların Profili

Bu bölümde son % 5'lik dilimdeki yoksulların kimler olduğu, nerelerde yaşadıkları, yoksul hanelerin büyüklükleri ve kompozisyonları, hangi durumlarda yoksulluk riskinin arttığı veya azaldığı tüketim eğilimleri, mutfak ve gıda harcamaları, sahip oldukları ev aletleri ve teknolojiyi kullanma eğilimleri gibi konular üzerinde durularak yoksulluğun profili çizilmeye çalışılmıştır.

2 yılda bir yapılan Veri-SGT (Statü Gelir Tüketim) Kentsel Türkiye Araştırmaları verileri Türkiye'deki % 5'lik en yoksul dilimin profili çizilirken baz alınmıştır. Araştırma, 2002 yılı Nisan ve Mayıs aylarında 20.000 ve üzeri nüfuslu 279 kent, 9 milyon 720 bin hanede 38 milyon 755 bin kişi olduğu temeli üzerine kurulmuştur. Türkiye'deki 20.000 ve daha fazla nüfuslu 279 yerleşim merkezinde yaşayan kentli nüfusu temsil eden Veri-SGT 2002 Araştırması, 1.940 hane ve bu hanelerdeki 14 yaşından büyük 4.970 kişiyle yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, hane bilgileri, "hanehalkı", kişilere ilişkin bilgiler de "birey" anketi kullanılarak derlenmiştir. Araştırmada olasılığa dayalı çok aşamalı tabakalı küme örnekleme kullanılmıştır.

Veri-SGT 2002 yılı araştırması sonuçlarından elde edilen hane gelirleri, en yüksekten en düşüğe doğru sıralandığında en üst ve en alt % 5'lik gelir dilimleri ortaya çıkmaktadır.

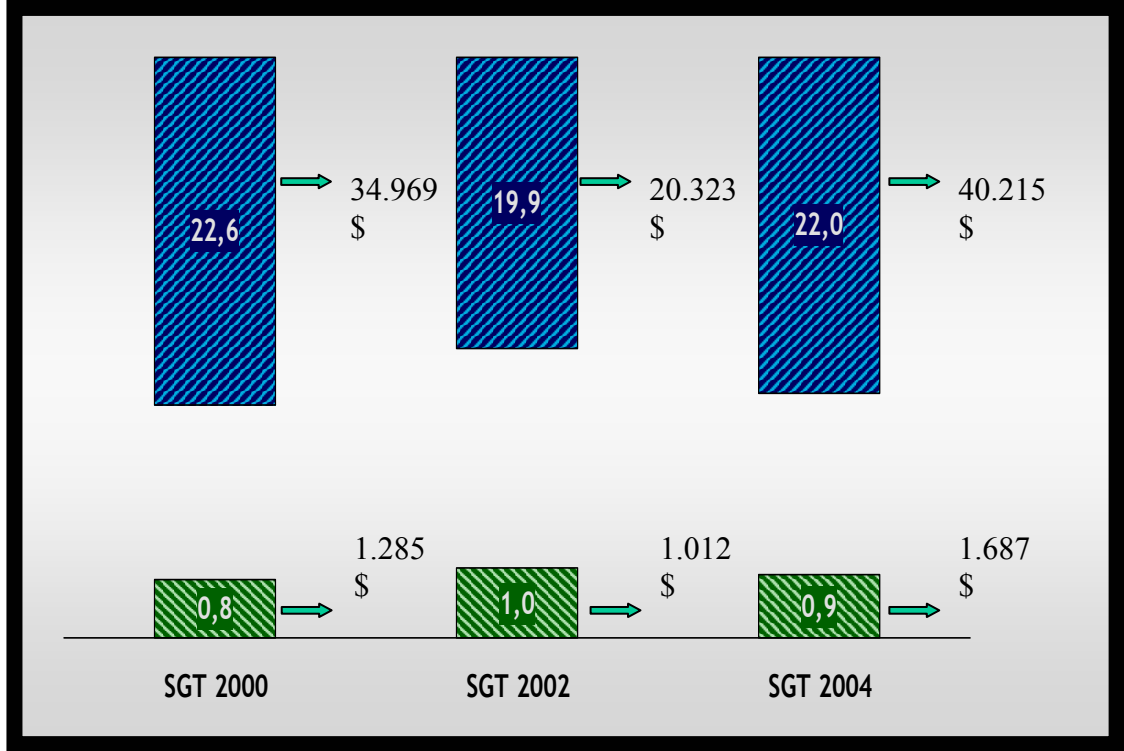
2.1.1.1. Hanehalkı Ortalama Yıllık Geliri

Türkiye'nin en alt % 5'lik kesiminde yer alan hanelerin yıllık ortalama geliri kriz nedeniyle 1.285 USD'dan 1.012 USD'a düşmüştür. Bu grup aynı dönemde, harcamaları % 63 kısararak kendilerini güvenceye almaya çalışmıştır. 2000 ve 2002'deki Veri SGT çalışmaları, alt gelir grubunun da harcamalarını kısabildikçe kısıtığını ortaya koymaktadır. En alt % 5'lik gelir dilimindeki hanelerin yıllık ortalama gelir ve harcama miktarlarına bakıldığında 2001 ekonomik krizinden etkilendikleri görülmektedir. Yine bu dönemde harcamalar % 63 oranında

kısılarak gelir kaybı telafi edilmeye çalışılmıştır. Bireylerin gelir kaybı ise hanelerden daha büyüktür. Hane gelir kaybı % 21; bireylerin gelir kaybı ise % 29'dur. Kişi başına yıllık gelirdeki bu kayıp, ortalama hane büyüklüğünün 3.2'den 3.6' ya yükselmesinden kaynaklanmaktadır. Haneler büyüyüp çalışanların sayısı azalınca birey geliri zorunlu olarak düşmektedir.

2004 yılı TÜİK verilerine göre en yoksul yüzde 5'lik kesim ile en üstteki yüzde 5'lik kesim arasındaki fark 24 kat iken, Veri-SGT'nin tüm toplumsal kesimlerin yoksullaşmasına yol açan 2001 krizinden sonra, en düşük ve en yüksek kesimdeki hane gelirleri arasındaki fark 20 kat olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma kapsamında 484.880 hanenin bulunduğu üst yüzde 5'lik dilimde hanelerin yıllık ortalama geliri Veri-SGT 2002'ye göre 20.323 USD'dir. 488.294 hanenin bulunduğu alt % 5'lik gelir dilimindeki hanelerin yıllık ortalama geliri ise 1.012 USD'dir. Bu rakamlara göre kentsel Türkiye'nin en üst ve en alt % 5'lik dilimindeki haneleri arasında 20.1 kat gelir farkı bulunmaktadır. Aynı gelir gruplarındaki hanelerin yıllık ortalama harcamaları arasında da 12.1 kat fark oluşmuştur. Veri-SGT 2002'ye göre üst %5'teki haneler gelirlerinin yüzde 50'sini tasarrufa ayırabiliyorken, alt % 5'lik grup ancak % 17'yi kişisel harcamalara yada tasarrufa ayırabilmektedir. Hane büyüklüğü bakımından fazla fark bulunmayan en üst ile en alt gelir gruplarının hane gelirleri arasındaki 20.1 kat farktan dolayı, kişi başına düşen yıllık ortalama gelirden 19.6 kat fark olduğu görülmektedir.

Şekil 2.3 : En Üst ve En Alt %5 Dilimindeki Hanelerin Yıllık Ortalama Kullanılabilir Gelirleri ve Toplam Gelirden Aldıkları Paylar

Kaynak: Veri-SGT Kentsel Türkiye Araştırmaları Dizisi 3 (2004-2005)

2001 krizi öncelikle en üst gelir dilimlerini etkilemiştir. Bu gruplar 2002'den 2004'e uzanan süreçte kaygılarını telafi etmişlerdir.

En üst %5'lik gelir dilimi içerisinde yer alan hanelerin kentsel Türkiye'deki toplam kullanılabilir gelirden aldıkları pay, %22,6'dan %19,6'a düşmüştür. Bu oran yeniden yükselerek 2004 yılında %22'ye erişmiştir.

En alt %5 ile en üst %5 içinde yer alan haneler arasında 2000 yılında 27.2 kat gelir farkı varken bu fark 2002'de 20.1 kata inmiştir. 2004 yılında ise bu fark yeniden açılarak 23.9 kata ulaşmıştır.

2001 krizi gelir dağılımı eşitsizliğini azaltma yönünde işlev görmüş isede, bu görece dengeli gelir dağılımı eşitsizliğini tekrar büyötmeye başlamıştır.

2.1.1.2 Hane Büyüklüğü ve Bileşenleri

2000'deki Veri-SGT araştırmasına göre en alt % 5'lik gelir grubundaki hanelerin yarısı bir-iki kişiden oluşurken, 2002'de aynı gruptaki hanelerin ancak üçte biri bir-iki kişiden oluşmaktadır. Bir-iki kişilik hanelerin üç-dört kişilik hanelere, üç-dört kişilik hanelerin de beş-altı kişilik hanelere dönüşme sürecinde olduğu gözlenmektedir.

2001 krizi en üst % 5'te yer alan hanelerin ortalama büyüklüklerinin 3.4'ten 3.7'ye taşınmasına neden olurken, hane içindeki 0-14 yaş grubu ile 65 ve üstü yaştaki nüfusu da artırmıştır. Bu farklılaşmanın bir başka boyutu da, en üst % 5'teki hanelerin üye kompozisyonunda ortaya çıkan değişikliktir.

Araştırma sonuçlarına göre alt % 5'lik hane yapılarıyla üst % 5'lik hane yapıları ilk bakışta birbirine benzemektedir. Ancak ortalama hane büyüklükleri bakımından gözlemlenen benzerlik hanelerin dağılımlarına bakıldığında ortadan kaybolmaktadır. En üst % 5'lik gelir diliminde her iki haneden biri üç-dört kişiden oluşurken, en alt % 5'lik gelir diliminde her üç haneden biri üç-dört kişiden oluşmaktadır. Beş-altı kişilikle yedi ve daha kalabalık hanelerin oranı ise alt %5'te daha fazladır.

Kentsel Türkiye'de yaşayan 14 yaşından büyük kişiler içinde ev kadınlarının oranı % 38.8'dir. Üst gelir gruplarından altlara doğru gidildikçe ev kadınlarının oranı artarken, üstlerde % 5.6 olan ev kadınlığı ağırlığı en alt tabakada % 59 düzeyine ulaşmaktadır. Kent hanelerinin en az gelir elde eden % 5'lik kesimini oluşturan 454.000 hanede yaşayan yaklaşık 1.471.000 kişinin yaklaşık 870.000 kişisi 15 ve daha yukarı yaşlardadır.

2.1.1.3. Hanehalkı Yaş Dağılımı

2001'deki ekonomik kriz sonrası en alt yüzde 5'lik gelir grubundaki hanelerin yaş dağılımlarında da değişiklik olmuştur. 15-64 yaş grubunun en alt yüzde 5'lik gelir dilimi içindeki oranı iki sene öncesine göre artış göstermiştir. Buna karşılık 0-14 yaş ile 65 ve daha büyük yaştaki nüfus grubunun azaldığı göze çarpmaktadır. En düşük gelirli hanelerde 0-14 yaş grubunun daha fazla olduğu görülüyor. Elde edilen verilere göre, bu gelir grubunda 0-6 yaş arasındaki çocukların oranı üst gelir grubundakilerin üç katıdır³.

2.1.1.4. Çalışan Sayısı ve İşsizlik

Kentlerde yaşayan haneler içerisinde en yüksek gelire sahip hanelerin 14 yaşından büyük kişilerinin % 56.7'si haneye gelir getirmek üzere çalışırken, düşük gelirli haneler için bu oran % 20.2'ye düşmektedir. Diğer bir deyişle yüksek gelir grubunda 'eve ekmek getirenlerin oranı' daha yüksektir. Burada dikkat çeken bir başka nokta da, en üst kesim çalışanlarının % 8.1'i asıl işlerinin yanı sıra ek iş de yaptıklarını beyan etmektedir. Alt kesim çalışanlarında ise bu oran ancak % 3.4 düzeyindedir.

Ağırlıklı beyaz yakalı (% 42), ya da işveren ve eğitimle kazanılmış bir mesleğin uygulayıcıları (% 24) olarak çalışan yüksek gelirli hane üyeleri bu yapının gerektirdiği eğitimi de almıştır. Oysa az gelirli hane çalışanları mavi yakalı (% 54) ya da tek başına çalışan esnaf ve zanaatkârlar (% 32) olarak, ek iş olanağına sahip olabilecek konumda da değildir⁴.

³ Veri-SGT, **Kentsel Türkiye Araştırmaları Dizisi**, 2002.

⁴ **A.g.e.**, ss.11.

Krizden sonraki dönemde 7-14 yaş grubundakilerin büyük bir kısmı öğrenim sürecine geri dönmüştür. Bu da belki sekiz yıllık zorunlu eğitimin en alt gelir dilimlerine kadar uzandığını gösteren bir olgudur. Hanedeki öğrenci ve emeklilerin oranının artması hane gelirinin yüzde 21 oranında azalmasına sebep olmuştur. Hane gelirinin azalmasına karşın hane büyüklüğünün artması ve hane üyelerinin konumlarında değişimlerin gündeme gelişi, en alt % 5'lik gelir grubundaki hanelerin 2000 yılına göre 2 sene içerisinde önemli düzeyde farklılaştığını göstermektedir. İki gelir grubu arasında, öğrencilerin oranında bir fark bulunmazken, ev kadınlarının oranı en düşük gelirlili hanelerde diğerinden % 64 daha fazladır.

15-64 yaş grubunun oransal olarak artması çalışarak haneye gelir getirenlerin oranını az da olsa artırmıştır. En alt %5'lik gelir grubundaki işsizlerin oranı 2001'de yaşanan krize rağmen değişmemiştir. Düşük gelirlili hanelerde işsizlerin oranı yüksek gelirliler içerisindeki işsizlerin yaklaşık 3.5 katıyken, 15-64 yaş grubunun daha fazla olduğu üst gelirlilerde de çalışarak gelir elde edenlerin oranı düşük gelirlilerin üç katından fazladır. En alt % 5'lik gelir grubundaki bireylerin eğitim seviyelerinin düşük olması çalışma oranlarını da düşürmektedir ve haneye gelir getirenlerin oranı azaldığı için üst ve alt gelir gruplarının hane ve birey gelirleri arasında 20 kat fark oluşmaktadır⁵.

2.1.1.5. Eğitim Seviyeleri

En alt % 5'lik gelir grubundaki 15 yaş ve üzerindeki bireylerin eğitim seviyelerinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Çünkü neredeyse yarıya yakını ilkokulu bitirmemiş, % 40'a yakını ise ilkokul mezunudur. Bu yüzden en alt % 5'lik gelir grubunda her beş kişiden ancak biri iş bulup çalışmaktadır. En yüksek gelirlilerde ise eğitim seviyesi daha yüksektir. Bu grubun üçte ikisi lise ve daha üst seviyede eğitim almıştır. Bu yapı yüksek gelirlilerde her iki kişiden birine çalışma imkanı sağlamaktadır.

⁵ Veri-SGT, a.g.e., ss.12.

14 yaşın üzerindeki 10 kişiden ancak 1'inin lise ve üzeri eğitimi almıştır. Oysa düşük gelirli kesimde, 5 kişiden 1'i çalışma olanağı bulabilmektedir. Oysa yüksek gelirli hanelerin 14 yaşından buyukleri arasında her 3 kişiden 2'si lise ve daha st eğitim almışlardır. Dolayısıyla bu yapı her 2 kişiden 1'ine çalışma olanağı sağlarken, ek iş bulma olanağı da yaratmaktadır. Ortaya çıkan bu durum da, en alttakilerle en üsttekilerin ikilemini sergilemektedir; bir tarafta iş bulamayanlar, diğer tarafta ek iş bile bulabilmektedir⁶.

2.1.1.6. Konut ve Yaşam Alanları

Hanelerin nüfus tabakalarına göre yaşadıkları yerler incelendiğinde, en st % 5 gelir grubundaki hanelerin beşte nn 1.000.000 ve üzeri nüfuslu kentler olan metropollerde yaşadığı, en alt % 5'lik gelir grubundaki hanelerin ise yaklaşık dörtte birinin metropollerde yaşadığı görülmektedir. Metropolde yaşamın daha pahalı olduğu düşünülürse yüksek gelirlinin çoğunluğunun metropollerde yaşaması düşük gelirlilere göre harcamalarının daha fazla olmasında etkili olabilmektedir. Ortalama 3.7 kişiden oluşan en st % 5'lik gelir grubundaki aileler ortalama olarak 127 metrekarelik konutlarda yaşamaktadır ve bu ailelerin % 64'ünün oturduğu konut kendilerine aittir. Ortalama hane büyüklüğünün 3.6 olduğu en alt % 5'lik gelir grubundaki aileler ise ortalama olarak 85 metrekarelik konutlarda yaşamaktadır ve bu gelir grubundaki ailelerin % 59'u kirada oturmaktadır⁷.

2.1.1.7. Teknoloji ve Seyahat Alışkanlıkları

Eğitim ve gelir seviyeleri daha yüksek olan en st yüzde 5'lik gelir dilimindeki bireylerin yüzde 77'si teknolojiye yeni teknolojilerin her zaman ilgilerini çektiğini söylemektedir. Alt gelir grubunda böyle düşünenlerin oranı ise yüzde 35. Bilgisayar, internet ve cep telefonu kullanma oranları da buna paralel olarak st gelir grubunda daha fazladır. st gelirli hanelerdeki her 10 bireyden yaklaşık dördü

⁶ Veri-SGT, a.g.e., ss.13.

⁷ A.g.e., ss.13.

bilgisayar kullanırken, üçü de internet kullanmaktadır. En alt yüzde 5'lik gelir grubundaki hane bireylerinin ise bilgisayar ve internet kullanma oranları ancak % 3 ve %2 düzeyinde kalmıştır. En üst % 5'lik gelir grubundaki bireylerin yarıdan fazlası internete evden bağlanmaktadır. Alt gelir dilimindeki bireyler arasında internete evden bağlanan hiç kimse bulunmamaktadır. Daha çok internet kafe, okul, tanıdıklarının evi gibi diğer yerlerden internete bağlanabilmektedirler. Hanelerde bilgisayar bulunma oranının internete bağlanma oranıyla yakın ilgisi olduğu görülmektedir. En alt % 5'lik gelir grubundaki her 100 haneden sadece birinde bilgisayara rastlanırken en üst % 5'lik gelir grubundaki her 100 haneden 44'ünde bilgisayar görülmektedir. % 28'lik internet kullanma oranına sahip olan üst gelir grubu bireylerinin yarısı internetin dünyayı değiştireceğini düşünmektedir. Alt gelir grubunda ise düşük kullanım oranına paralel olarak böyle düşünenlerin oranı % 17'yi geçmemektedir.

VERİ-SGT 2002 araştırmasında en üst ve en alt % 5'lik gelir dilimindeki hanelerin televizyon izleme, radyo dinleme, gazete okuma gibi alışkanlıkları arasında da belirgin farklar olduğu ortaya çıkmıştır. En üst gelirli % 5 içindeki hane bireylerinin tamamına yakını haftada en az bir-iki gün ve daha sık TV seyretmektedir. En alt % 5'lik gelir dilimindeki hanelerde ise bu oran %80'e düşmektedir. Çünkü üst gelir dilimindeki hanelerin tamamına yakınında televizyon varken, alt gelir dilimindeki hanelerin yalnızca %79'unda televizyon bulunmaktadır⁸.

En üst gelir grubundaki hane bireylerinde cep telefonu sahipliği oranı % 62.6 iken, en alt gelir grubunda bu oran %7.2 olarak gerçekleşmektedir.

Yıllık hane geliri 33 milyar lira olan en üst % 5'lik gelir grubundaki her 10 haneden dokuzunda banka müşterisi varken, yaklaşık 1.7 milyar lira yıllık gelire sahip olan en alt gelir grubundaki her 10 haneden ise yalnızca ikisinde banka müşterisine rastlanmamaktadır. Kredi Kartı sahipliği ise banka müşteriliği kadar yaygın değildir. Veri-SGT 2002 araştırmasına göre yüksek gelirli hanelerde kredi

⁸ Veri-SGT, a.g.e., ss.20.

kartı kullanan herhangi bir kişinin bulunma oranı % 63 ve düşük gelirliiler arasında da % 2 olarak gerekleşmiştir⁹.

Son bir yılda en düşük gelirliilerden tatil amacıyla buldukları kentin dışına çıkmamış olanların oranı 88.5'tir. Haftada 1 gün bile gazete okumayanların oranı 81.7, radyo dinlemeyenler yüzde 47.6 ve haftada 1 gün bile televizyon izlemeyenler 27.9'dur.

Kentsel Türkiye'nin en az gelirli hanelerinin 14 yaşından büyüklerinin yapmadıklarından oluşan bu kesite, yaptıklarıyla da devam edilebilir. Örneğin; düzenli okuduğu bir dergi olanların oranı % 1.6, bilgisayar ve internet kullananlar % 3.5, her gün gazete okuyanlar % 7.9'dur. Bugüne kadar yurtdışına çıkmış olanların oranıysa % 9.2'dir¹⁰.

2.1.1.8. Medeni Durumları

15 ve daha büyük yaşta ki aile fertlerinin medeni durumları, eş seçimleri, evlenme biçimleri en alttakilerle en üsttekileri ilk farklılaştırmaya başlayan öğelerdir. En yüksek gelirli hanelerde yaklaşık 3 kişiden 1'inin bekâr olmasına karşın, en düşük gelirliilerde ancak 6 kişiden 1'i bekârsa, bunun bir açıklaması olması gereklidir. Bu noktanın açıklaması da, en alttaki hanelerde yaklaşık her 5 kişiden 1'inin dul ya da boşanmış oluşudur. Oysa bu oran en üstteki hanelerde her 12 kişiden 1'si olarak karşımıza çıkmaktadır.

Medeni durum farklarının ötesinde iki hane grubu arasında eş seçimi ve evlenme biçimi farkları da bulunmaktadır. Bir kesim eş seçiminde görücü usulünü öne çıkarırken, diğer kesim kendi tanıştığı kişiyle evlenmeyi öne çıkarmaktadır. En düşük gelirli kesimdeki evlilik biçiminde önemli oranda resmi nikâh yapmadan imam nikâhıyla evlenmenin varlığı gözlenmektedir. Buna karşın ister düşük ister

⁹ A.g.e., ss.16.

¹⁰ Veri-SGT, a.g.e., ss.20.

yüksek gelirli haneler olsun, her ikisinde de çifte nikâh evlenme biçimini tanımlayan ana öğedir. Yalnızca resmi nikâhla evlenenler en yüksek gelirli hanelerdeki evlilik yaşamış kişiler arasında 3'te 1'lik düzeye erişirken, en düşük gelirli kesim içinde 35'te 1'e kadar gerilemektedir. Düşük ve yüksek gelirli bireylerin medeni durumlarına bakıldığında dikkati çeken nokta alt gelir grubundaki bekarların daha az, dul yada boşanmış olan bireylerin oranının üst gelirlilerden daha fazla olmasıdır. Evlilerin oranında önemli bir fark bulunmayan alt ve üst gelir grupları arasında eş seçiminde farklılık göze çarpmaktadır. En alt % 5'lik gelir grubundaki bireylerde görücü usulüyle evlilik yaygın iken, en üst gelir grubundaki bireyler kendi tanıştığı kişilerle evlenmeyi tercih etmektedir¹¹.

2.1.1.9. Yaşam Stilleri

Yüksek ve düşük gelirli haneler arasındaki harcama farkı, bu hanelerdeki bireylerin dışa açık ya da kapalı olmalarını da etkilemektedir. En üst % 5'lik gelir grubundaki hanelerin % 67.9'u dışa açık bir yaşam sürerken, en alt %5 içindeki hane bireylerinin % 59.1'i dışa kapalıdır. Dışa kapalılık çalışanların ev-iş; öğrencilerin okul-ev; çalışmayanların da ev dışına zorunlu olmadıkça çıkmamaları anlamına gelmektedir. Dışa kapalı bir yaşam bireylerin zorunlu harcamaları dışındaki harcamalarının artmasını önlemektedir. Dışa kapalı bir yaşam süren en alt % 5'lik gelir grubu bireylerinin yıllık ortalama hane harcaması üst yüzde 5 gelir grubunun yıllık harcamasının 12 de 1'idir. Fakat dışa açık yaşayanlar da yaygın olarak harcama gerektirmeyen komşu, arkadaş ve akraba ziyaretinde bulunmaktadırlar. Alt ve üst gelir grupları arasındaki önemli bir fark bireylerin gelir miktarıyla yakından ilgisi olan dışarıda yemek yeme, pastane, kafe gibi yerlere, sinemaya, tiyatroya gitmek alışkanlığında çıkmaktadır. En alt % 5'lik gelir grubundaki bireylerden 19.6 kat daha fazla gelir elde eden üst % 5'lik gelir grubundaki her iki bireyden biri bu aktivitelerde bulunmaktadır. Fakat düşük gelirli bireylerin bu etkinliklerde bulunma oranı % 7'yi geçmemektedir¹².

¹¹ Veri-SGT, a.g.e., ss.17.

¹² A.g.e., ss.21.

2.1.1.10. Gıda ve Mutfak

En alt ve en üst gelir gruplarındaki hanelerin yemekleri pişirme sıklıkları incelendiğinde önemli farklar kendisini göstermektedir. Yüksek gelirli haneler günde ortalama 2.7 tür yemek pişirirken, düşük gelirli hanelerde günde ortalama 1,6 tür yemek görülmektedir. İki grubun pişirdiği yemekler arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Üst % 5'liklerin üç günde bir pişirdiği zeytinyağlıları alt grup 15 günde bir pişiyor. Diğer bir fark köfte, biftek gibi ızgara yemekleri ve hamur işlerinde görülmektedir. Yüksek gelirli grup ayda ortalama altı gün ızgara yaparken, düşük gelirli grup ayda sadece bir kere ızgara yapmaktadır. Düşük gelirli hanelerde pizza hiç yok iken; yüksek gelirli haneler de ayda iki kere pizza pişirmektedir. Pişirdikleri et türleri arasında üst ve alt gelir grubu arasında ortaya çıkan fark üst gelir grubunun beyaz ete daha çok yönelmesi şeklindedir. Üst gruptaki üç haneden biri hindi alırken, alt grupta 20 haneden birine hindi eti girmektedir. 10 üst gelirli haneden 9'u ve 10 alt gelirli haneden üçü balık almaktadır. Düşük gelirli hanelerin daha ucuz gördükleri tavuk etini tercih ettikleri görülmektedir. Alt gelir grubunda hazır ürün bulunmamaktadır. Üst gelirli hanelerle aralarında 20.1 kat gelir farkı bulunan en alt %5'lik gelir grubundaki haneler, mutfak masraflarını minimumda tutmak için dondurulmuş ürün, hazır konserve, hardal, salata sosu gibi hazır ürünleri hemen hemen hiç satın almamaktadır. En yüksek ve en düşük % 5 içindeki hanelerin mutfak alışverişi, yaptığı yerlere bakıldığında dikkati çeken bir nokta da en alt % 5 gelir dilimindeki hanelerin neredeyse hiçbirinde, evlerinin mutfak alışverişi için hipermarketlere gidilmediğidir¹³.

¹³ Veri-SGT, a.g.e., ss.9.

2.1.1.11. Hayattan Beklentiler

En alt gelir grubunun kendi ekonomik durumları ve Türkiye'nin ekonomik durumu ve Türkiye'nin ekonomik durumu ile ilgili karamsarlık içinde olduğu görülmüştür. En alt %5'lik gelir grubunun % 85'i ekonomik durumlarının kötüye gideceğini söylemektedir. Ülkenin ekonomisinin daha kötüye gideceğini düşünenlerin sayısı ise % 67'dir. Bu gruptaki bireylerin yarıya yakını hayata dair bir beklentilerinin olmadığını belirtmiştir.

VERİ-SGT 2002 araştırma sonuçları kentsel Türkiye Yoksulluğunun genel profilini çizmede kullanılan önemli bir kaynaktır. Bu konuyla ilgili ayrıca 2001 yılında Sosyal dayanışma ve Teşvik Fonundan yardım alan 68 Ankaralı yoksula yapılan araştırmanın sonuçları aşağıdadır: Pilot uygulama ile elde edilen bu araştırmanın sonuçları da TÜİK ve VERİ-SGT Hanehalkı araştırmalarının sonuçlarını teyid eder niteliktedir.

2.2. Mutlak Yoksulluğun Profili:Ankara Örneği

Bu konuyla ilgili 2001 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonundan (SYDTF) yardım alan 68 Ankaralı yoksulla çalışma yapılmıştır. Görüşülen yoksullar, sosyal ve ekonomik olarak dışlanmışlığın ve marjinalleşmenin yoğunlaştığı mahallelerde ve düşük standartlı gecekondualarda yaşamaktadırlar. Yapılan araştırmanın sonuçları aşağıdadır¹⁴:

¹⁴ Hüseyin Gül ve Cem Ergun, **Mutlak Yoksulluk ve Nedenleri Ankara Örneği**, Deniz Feneri Derneği, İstanbul, Euromet Matbaacılık, 2003, ss.386.

2.2.1. Demografik ve Eğitime ilişkin Özellikler

Görüşülen yoksulların üçte ikisi 26 ile 49 yaşları arasındadır. % 28'i ise 50 yaş üstündedir. Görüşmecilerin 54'ü kadın ve 14'ü erkektir. Örneklem kadın yönünde taraflı bir görünüm vermekle birlikte, görüşmecilerin tesadüfi örneklem yöntemi ile belirlendiği göz önüne alındığında, bu bize SYDTF yardımlarından daha çok kadınların yararlandığı yönünde bir eğilim olduğunu göstermektedir. Görüşülenlerin % 67,5'i evli, % 23,5'i dul, % 3'ü bekar, % 4,5'i boşanmış ve % 1,5'i de eşi tarafından terk edilmişlerden oluşmaktadır.

Ailelerin % 65'i beş ya da daha fazla bireyden oluşmaktadır. Yine ailelerin %53'ü, üç ya da daha fazla çocuk sahibi ailelerden oluşmaktadır. Görüşmecilerin % 70'i, 16 yıl ya da daha uzun süredir Ankara'da yaşamaktadır. Sadece yüzde 4,5'u Ankara'da 5 yıl ya da daha kısa bir süredir bulunmaktadır¹⁵.

Görüşülen yoksulların eğitim durumları oldukça düşüktür. Aşağıda verilen Tablo 3.5'de görüldüğü gibi, mutlak yoksulların yüzde 35'i okur yazar değildir. Yüzde 10'u ilkökul diplomasız ancak okuma yazma bilmektedir. Yüzde 52'si ise ilkökul mezunu ve sadece yüzde 3'ü lise ve dengi okul mezunudur.

Tablo 2.5. Yoksulların Eğitim Durumu

Eğitim Düzeyi	Sayı	Yüzde	Toplam
Yüzde			
Okur-yazar değil	24	35,30	35,30
Okur-yazar	7	10,30	45,60
İlkökul	35	51,50	97,10
Lise	2	2,90	100,00
TOPLAM	68	100,00	

Kaynak:Hüseyin Gül, Mutlak Yoksulluk ve Nedenleri, Deniz Feneri Derneği, Euromat Matbaası, 2003, ss.392

Okul çağı çocuk sahibi ailelerin çok büyük çoğunluğu çocuğunu okula göndermektedir. Çocukların % 60'ı ilkökula, % 11'i liseye ve % 6'sı ise üniversiteye

¹⁵A.g.e.,ss.391

devam etmektedir. Sadece % 4 ya da 2 okul terk çocuk vardır. Geri kalanlar ise, anne tarafından evde bakılan henüz okul çağı öncesi çocuklarıdır¹⁶.

2.2.2. Çalışma ve Gelir Durumu

Mutlak yoksulların %75'i işsizdir. İşsiz yoksulların % 42'si, hasta ve sakat olduğu için ya da evde bakıma muhtaç çocuk ya da yaşlı olduğu için çalışmadığını belirtmiştir. % 38'i ise ev hanımı olduğu için çalışmadığını belirtmiştir. %20'i ise iş bulamadığı için çalışmadığını belirtmiştir.

Çalışan yüzde 25'lik yoksulların yaptığı işler, temizlik, örgü, hurdacılık gibi güvencesiz ve düşük gelir getiren işlerde çalışmaktadır. Ancak, mutlak yoksul hane halklarının yüzde 64'ünde çalışan ikinci bir kişinin bulunduğu dikkati çekmektedir. Bunlar eşler (yüzde 34), çocuklar (yüzde 19) ya da hane halkında yer alan akrabalarıdır (yüzde 11)¹⁷.

Tablo 2.6. Yoksulların Kişi Başına Düşen Gelirleri

Gelir Düzeyi	Sayı	Yüzde	Toplam
1 dolar ya da altı	39	60,9	60,9
1 – 1,5 dolar	14	21,9	82,8
1,5 – 2 dolar	9	14,1	96,9
2 – 3 dolar	1	1,5	98,4
3 – 4 dolar	1	1,5	99,9
TOPLAM	64	99,9	

Kaynak : Hüseyin Gül, Mutlak Yoksulluk ve Nedenleri, Deniz Feneri Derneği, Euromat Matbaası, İstanbul, 2003, s.392

Yoksulların % 29'u aylık 100 milyon TL ya da daha az bir hane halkı geliri bildirmiştir¹⁸. % 39,4'ü 100-150 milyon ve % 15'i 150-200 milyon TL arasında bir gelir ifade etmiştir. Sadece % 16'sı 200 milyon TL ya da daha fazla bir aylık Hane

¹⁶ A.g.e., ss.391

¹⁷ A.g.e., ss.392.

¹⁸ A.g.e., ss.393.

halkı geliri bildirmiştir. Yukarıdaki Tablo 3.4'de de belirtildiği gibi, dolar bazında kişi başına düşen günlük gelir olarak hesaplandığında ise yoksulların durumu daha net görülebilmektedir. Görüşülen yoksulların % 61'i günlük ancak 1 dolar ya da altında bir gelir elde edebilmektedirler. % 83'ü ise 1,5 dolar ya da altında bir günlük kişi başına gelir sahibidirler. % 97'si ise 2 dolar ya da altında bir gelir kazanabilmektedir¹⁹.

2.2.3. Yoksulların Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonlarına Bağımlılığı

Görüşülen yoksullar, SYDTF çok büyük oranda sadece aynı yardım aldıklarını, ancak istisnai olarak nakit yardımında bulunulduğunu belirtmişlerdir. Aynı yardımların, yüzde 33'ü sadece yiyecek, yüzde 57,4'ü yiyecek aralı kömür ve yüzde 7,5'ini sadece kömür şeklindedir. Ancak, görüşülen yoksullar verilen yardımların yeterli olmadığını ve daha fazla yardıma gereksinim duyduklarını bildirmişlerdir.

Yardım alan yoksulların bu yardımları uzun süredir aldıklarını ve bunlara bağımlı hale geldiklerini ve yaşamlarını bu yardımlar olmadan sürdürmelerinin olanaksız olduğunu söylemek mümkün değildir. Çalışmanın bulguları sadece yüzde 7,3 gibi düşük bir oranda yoksulun 4 ya da daha fazla yıldır yardım aldığını, ancak yüzde 84 gibi büyük orandaki bir grubun Fon yardımlarından 2 yıl ya da daha az süredir yararlandığını göstermektedir. Bundan dolayı, araştırmanın örneklemini oluşturan yoksullar mutlak yoksul grubuna girmekle beraber, yine de büyük bir çoğunluğunun Fon yardımlarına bağımlı olmadıkları görülmektedir. Ancak, yoksulların, mahallelerinde akraba, arkadaş ve komşular arasında borç alma verme, yiyecek üretim ve tüketiminde paylaşım, bilgi paylaşımı konularında dayanışma ve yardımlaşma anlayışı geliştirdiği ve bunun da onların yaşamlarını biraz da olsa kolaylaştırdığı söylenebilir²⁰.

¹⁹ A.g.e., ss.393.

²⁰ A.g.e.,ss.394.

2.2.4. Yaşam Koşulları

Görüşülen yoksulların yüzde 90'nı gecekonduda yaşadığını belirtmiştir. Yaşadıkları konutlar bakımsız ve yetersizdir. Bazı konutların da onanma gereksinimi olduğu gözlemlenmiştir.. Örneğin, bir görüşmecinin konutu, belediye yol çalışmaları sırasında hasar görmesine rağmen, kullanılmaya devam edilmektedir.

Tablo 2.7. Yoksul konutunda Oda sayısı

Oda Sayısı	Sayı	Yüzde	Toplam
Tek odalı	2	3	3
İki odalı (salon dahil)	32	48,5	51,5
Üç odalı (salon dahil)	31	47	98,5
Dört odalı (salon dahil)	1	1,5	100
TOPLAM	66	100	

Kaynak:Hüseyin Gül ve Cem Ergun, Mutlak Yoksulluk ve Nedenleri Ankara Örneği, Deniz Feneri Derneği, Euromet Matbaacılık, 2003, ss.386.

Yukarıda Tablo 3.7. de sunulduğu gibi, görüşülen yoksulların oturduğu konutların yarısı iki odadan oluşmaktadır. % 46'sı ise 3 odadan oluşmaktadır. Sürekli ya da gerektiğinde tüm odaların yatmak amacıyla kullanılabilirdiği ifade edilmektedir. Daha da çarpıcı olan bulgu, iki konut dışındaki konutlarda ayrı bir birim olarak banyonun yer almamasıdır. Mutfaktan, giriş bölmesinden, tuvaletlerden ve yakın komşu ya da akrabanın banyosundan banyo yapmak amacıyla yararlanıldığı belirtilmiştir. Evlerin beşte birinde tuvalet dışarıdadır. Görüşülenlerin yarıdan fazlası kışın evlerinin çatısının aktığını belirtmişlerdir²¹.

²¹ A.g.e.,ss.394.

2.2.5. Mutlak Yoksulluğun Nedenleri

Çalışmanın önemli bulgularından bir diğeri de mutlak yoksulların yoksulluğun nedenine ilişkin görüşleridir. Yoksullar, şaşkıncı bir biçimde, kendi koşullarının nedenleri konusunda oldukça gerçekçi değerlendirmeler yapabilmektedirler. Kendilerinin niye yoksul oldukları sorulduğunda yüzde 50'si işsizlik, yüzde 30,3'ü düzgün bir iş sahibi olmama, yüzde 4,4'ü eğitimsiz olma, yüzde 6'sı yaşlı ya da sakat olma nedenlerini bildirmişlerdir. Yalnızca yüzde 9'u kaderi içinde buldukları koşulların bir nedeni olarak vermişlerdir²².

Tablo 2.8. Mutlak Yoksullara Göre Kimler Yoksul

Yoksulluk Nedeni	Sayı	Yüzde	Toplam
Eğitimi Olmayanlar	7	10,3	10,3
İyi mesleği olmayanlar	3	4,4	14,7
Kader	1	1,5	16,2
Dar Gelirliler	20	29,4	45,6
İşsizler	37	54,4	100,00
TOPLAM	68	100,00	

Hüseyin Gül ve Cem Ergun, Mutlak Yoksulluk ve Nedenleri Ankara Örneği, Deniz Feneri Derneği, Euromet Matbaacılık, 2003, ss.386.

Görüşmelerde "Kimler yoksuldur?" sorusuna alınan yanıtlar da bu bulguları tamamen destekler niteliktedir. Bu soruya alınan yanıtlar yukarıda verilen Tablo 3.8.'da yer almıştır. Mutlak yoksullar, işsizliği ve iyi bir iş sahibi olmamayı yoksulluğun en önemli nedenleri olarak görmektedirler. Kendilerinin eğitim düzeyi çok düşük olmasına rağmen, eğitimsizliği yoksullarla ve yoksullukla ilişkilendirmeleri anlamlıdır. Mutlak yoksulların çocuklarının eğitime özen gösterdiklerine yönelik Veri-SGT bulgularıyla birlikte düşünüldüğünde, bu bize mutlak yoksulların içinde buldukları durumda eğitimsizliğin rolünü anladıklarını göstermektedir.

²² A.g.e.,ss.396.

2.2.6. Bu Çalışmadan Elde Edilen Bulgular

Bu çalışmanın bulguları, mutlak yoksulların genellikle çalışabilir yaşta olmakla birlikte, işsizlik, güvencesiz düşük ücretli gündelik ya da geçici işlerde çalışmak, kadın olmak ve geleneksel aile yapısı içinde ücretsiz aile işi yapmak, yaşlı, sakat ya da hasta olmak, dul ya da boşanmış olmak, eğitimsiz olmak, çok çocuklu olmak gibi nedenlerle mutlak yoksulluğa düştüklerine işaret etmektedir. Ayrıca, yoksulların yaşadıkları konutlar çok büyük ölçüde bakımsız, çatısı akan, yetersiz ve küçük olup, insanca ve sağlıklı bir yaşam sürdürmeye elverişli değildir²³.

Devletin sağladığı yardımların çok yetersiz olduğu gözlemlenmiş ve bu görüşülen yoksullarca da ifade edilmiştir. Bunun da etkisi ile, yoksulluk yardımlarına bağımlılık düşüktür. Yoksullar, oturdukları gecekondu mahallelerinde mahalleli, komşu, arkadaş ve akraba arasında oluşturdukları yardımlaşma ve dayanışma ağları ile yaşamlarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu'nun İstanbul Sultanbeyli'de yürüttükleri araştırma kapsamında kaleme aldıkları Nöbetleşe Yoksulluk -Sultanbeyli Örneği- adlı yapıt bu alandaki önemli çalışmalardan biridir. Özellikle 80 sonrası ortaya çıkan enformel dayanışma ağlarının ve yoksulluğun devredilebilir rolünün üzerinde durmaktadırlar.

"Bu süreçte, göçtükleri kentlerin gecekondu kesimine yerleşen kitleler, dayanışma ağlarını kullanarak hem enformel işgücü piyasasında buldukları işler hem de yerleşmiş buldukları gecekondu alanlarının kent içinde konumlarının değişmesi sayesinde oluşan rantlara el koyabilmiş ve yoksullukları ile baş edebilme hatta zenginleşebilme olanaklarına kavuşmuşlardır. Kentlerin bu kesimlerine yerleşenler, özellikle 1980 sonrası dönemde imar afları ile elde ettikleri kazanımları, kendilerinden sonra gelen kesimlere kiralık konut olarak sunmuşlar ve bir süre sonra imar affına gereksinim duymadan işleyen bir sistem kurulmuştur. Bu sayede, kısaca "nöbetleşe yoksulluk" adı verilebilecek, yoksulluğun kente daha sonra gelen

²³ A..g.e.,ss.397.

kuşaklara aktarıldığı döngüsel bir sistem oluşmuştur²⁴". Ancak, Hüseyin Gül ve Cem Ergun'un Mutlak Yoksulluk ve Nedenleri Ankara Örneği çalışmasının bulguları, Işık ve Pınarcıoğlu'nun (2001), yoksul mahallelerin, kente giriş yapıp uyum sağlanan geçici yaşam birimleri olduğu ve daha sonra arkadan gelen yeni göçmenlere yoksulluğun devredildiği yönündeki "nöbetleşe yoksulluk" tezlerini destekler nitelikte değildir. Araştırma kapsamındaki gecekondü mahallelerinde oturanların % 70'e yakını Ankara'da 16 yıl ya da daha uzun süredir yaşamaktadırlar. Bu, mutlak yoksulların yoksulluğa mahkum olup olmadıkları sorusunu akla getirebilmektedir. Yoksullar, kentsel yaşamla bütünleşememekte, yoksul gecekondü mahallelerinin dışlanmış sosyo ekonomik ortamına mahkum bir yaşam sürmek zorunda kalmaktadırlar. Bunun uzun dönemdeki daha da olumsuz sonucu, yoksulluğun bir sonraki nesle devredilme ve yoksulluğun nesiller arasında süreklileşmesi tehlikesidir. Sonuç olarak, yoksullukla mücadele için, yoksulların öznel nitelikleri de dikkate alınarak, acil, orta ve uzun dönemli politikaların oluşturulması gerekmektedir²⁵.

2.3. Türkiye İçin Yoksulluk Göstergeleri

2004 yoksulluk çalışmasına göre istatistiki bilgiler aşağıdadır:

Türkiye nüfusunun %1.29'u açlık sınırının altındadır. 2004 yılında Türkiye'de fertlerin yaklaşık % 1.29'u yani 909 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 25.6'sı yani 17 991 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Kişi başı günlük harcaması satınalma gücü paritesine göre 1 Doların altında kalarak yaşamlarını sürdürenlerin oranı %0.02 yani yaklaşık 11 bin kişi olarak hesaplanmıştır. 2004 yılında, 4 kişilik hanenin aylık açlık sınırı 182 milyon TL, aylık yoksulluk sınırı ise 429 milyon TL'dir. 2003 yılında %1.29 olarak tahmin edilen açlık sınırının altında yaşayan fert oranı 2004 yılında da aynı kalmıştır. Buna karşın yoksul fert oranı % 28.12'den % 25.6'ya düşmüştür. Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlarda yoksulluk oranı % 39.97 iken kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı % 16.57' dir.

²⁴ Oğuz Işık, M. Melih Pınarcıoğlu, **Nöbetleşe Yoksulluk - Sultanbeyli Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 77.

²⁵ A..g.e.,ss.397.

Hane halkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riski artmaktadır. 2004 yılında hane halkı büyüklüğü 3 veya 4 kişiden oluşan hanelerde bulunan fertlerin yoksulluk oranı % 13.84 iken 7 ve daha fazla olan hanelerde fertlerin yoksulluk oranı % 51.97 olarak hesaplanmıştır. Hane halkı türüne göre çekirdek ailede fertlerin yoksulluk oranı % 23.25, ataerkil veya geniş ailede % 32.03, tek yetişkinli ailede ise % 24.18 olmuştur²⁶.

Eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riski azalmaktadır. Okuryazar olmayanlarda yoksulluk oranı % 45.11 olurken ilköğretim mezunlarında bu oran % 25.49, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında % 8.28, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde % 1.33 olmuştur.

TÜİK'in verileri, eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riskinin de azaldığını ortaya koymuştur. Okur yazar olmayıp yoksul konumdakilerin nüfus içindeki payı 2004'de % 10.22 iken bu oran 2005'de % 10.30'a çıkmıştır. Aynı dönemde yüksek okul, fakülte bitirenlerin nüfustaki payı % 4.77'den % 4.47'ye gerilemiştir. Okur yazar olmayanlarda fert yoksulluk oranı ise 2004'te % 45,11 iken 2005'te % 37.81'e, yüksek okul bitirenlerin yoksulluk oranı % 0,79'a inmiştir²⁷.

2004 yılında kadınlarda yoksulluk oranı % 25.98, erkeklerde % 25.20'dir. Fertlerin çalışma durumlarına göre yoksulluk riski de değişmektedir. Ücretli-maaşlı çalışanlarda yoksulluk oranı 2004 yılında % 10.35 iken, yevmiyeli çalışanlarda bu oran % 37.52 olmuştur. Tarım sektöründe çalışanlarda yoksulluk oranı 2004 yılında % 40.88 olurken, bu oran 2002 yılında % 36.42, 2003 yılında % 39.89'dur. Yine sanayi sektöründe çalışanlarda 2004 yılında yoksulluk oranı % 15.64 olarak hesaplanırken, bu oran 2002 yılında % 20.99, 2003 yılında % 21.34 olarak hesaplanmıştır. Üç yıllık periyoda bakıldığında yoksulluk oranında en belirgin düşüşün görüldüğü sektör hizmet sektörü olmuş; 2002 yılında % 25.82 olan

²⁶ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberbultenleri.do?id=409>, erişim tarihi, 02.05.2006.

²⁷ <http://www.devletim.com/haberler/haber.asp?hbr=257>, erişim tarihi, 02.05.2006

yoksulluk oranı, 2003 yılında % 16.76, 2004 yılında % 12.36 şeklinde hesaplanmıştır²⁸.

Türkiye genelinde, 15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilen ve tarım sektöründe çalışan yoksulların nüfus içindeki payı 2004'de % 11.29'dan 2005'te % 11.73'e, sanayide % 7.54'den % 8.25'e, hizmet sektöründe % 13.32'den % 13.54'e çıkmıştır. Türkiye çapında fertlerin yoksulluk oranı tarım sektöründe % 40.88'den % 37.24'e, sanayide % 15.64'den % 9.85'e, hizmetlerde de % 12.36'dan % 8.68'e, işsizlerde % 27.37'den % 26.19'a inmiştir. Fert yoksulluk oranı ekonomik olarak aktif olmayan kesimde % 20.95'den % 15.92'ye, 15 yaşından küçük fertlerde ise % 34.02'den % 27.71'e gerilemiştir.

Tablo 2.9. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine göre Fert Yoksulluk Oranları, 2002-2003-2004

Yöntemler	Fert yoksulluk oranı (%)								
	Türkiye			Kent			Kır		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,92	0,74	0,62	2,01	2,15	2,36
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,6	21,95	22,30	16,57	34,48	37,13	39,97
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	0,20	0,01	0,02	0,03	0,01	0,01	0,46	0,01	0,02
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı	3,04	2,39	2,49	2,37	1,54	1,23	4,06	3,71	4,51
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı	30,30	23,75	20,89	24,62	18,31	13,51	38,82	32,18	32,62
Görel yoksulluk	14,74	15,51	14,18	11,33	11,26	8,34	19,86	22,08	23,48

Kaynak:<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=409>,

erişim tarihi, 02.05.2006

Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre Türkiye'de fert yoksulluk oranını değerlendirdiğimizde gıda yoksulluğu ve gıda dışı yoksulluk kapsamında oranların kırsal kesim aleyhine değiştiğini ve bu oranların 2002, 2003 ve 2004 yılları itibariyle artış gösterdiğini görmekteyiz. Mutlak yoksulluk çizgisi olarak belirlenen 4.3

²⁸ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=409>, erişim tarihi, 02.05.2006.

USD'ın altında Türkiye genelinde % 20.89, Kentlerde %13.51, Kırdada ise % 32.62 gibi bir oran görülmektedir.

Türkiye'de, 2005 yılı verilerine göre, 623 bin kişi açlık sınırının, 14 milyon 681 bin kişi ise yoksulluk sınırının altında yaşıyor. 2005 yılında 4 kişilik hanenin aylık açlık sınırı 190 YTL, aylık yoksulluk sınırı ise 487 YTL'dir. 2004 yılında % 1.29 olarak tahmin edilen, açlık sınırının altında yaşayan fert oranı, 2005 yılında % 0.87'ye, yoksul fert oranı da % 25.6'dan % 20,5'e düştü. Türkiye genelinde 2002 yılında sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırı 1.35, 2003 ve 2004 yılında da yüzde 1.29'a indi. Bu rakamlara göre açlık sınırı 2005 yılında, % 1,29'dan % 0,87'ye gerilemiş oldu. Bu arada, 2005 yılında 4 kişilik hanenin aylık açlık sınırı 190 YTL, aylık yoksulluk sınırı 487 YTL oldu. Ayrıca, kişi başı günlük harcaması satınalma gücü paritesine göre 1 doların altında kalarak yaşamlarını sürdürenlerin oranı % 0,01 yani yaklaşık 10 bin kişi olarak hesaplandı. 2004 ve 2005 yılları karşılaştırmasında, kentlerde sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırı 2004'de % 0,62 iken 2005'de yüzde 0,64'e çıkarken, kırsal kesimde yüzde 2,36'dan % 1,24'e indi. Türkiye genelinde 2004 yılında gıda ve gıda dışı harcamalarını içeren yoksulluk sınırı 25,6 iken, bu oran 2005'de % 20,5'e indi. Aynı dönemlerde, kentlerde gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırı % 16,57'den % 12,83'e, kırsal kesimde de % 39,97'den % 32,95'e gerilemiştir²⁹.

²⁹ <http://www.devletim.com/haberler/haber.asp?hbr=257>, erişim tarihi, 02.05.2006.

Tablo 2.10. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine göre Yoksul Fert Sayısı, 2002-2003-2004

Yöntemler	Yoksul fert sayısı (bin kişi)								
	Türkiye			Kent			Kır		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Gıda yoksulluğu (açlık)	926	894	909	376	311	269	550	584	640
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	18 441	19 458	17 991	9 011	9 377	7 146	9 429	10 081	10 846
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	136	9	11	10	5	5	126	4	5
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı	2 082	1 655	1 752	971	648	529	1 111	1 007	1 223
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı	20 721	16 433	14 681	10 106	7 696	5 827	10 615	8 737	8 854
Görelî yoksulluk	10 080	10 730	9 967	4 651	4 734	3 596	5 430	5 996	6 371

Kaynak:<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=409>, erişimtarihi,02.05.2006.

Verilere göre, sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırı altında yaşayanların sayısı, Türkiye genelinde 909 binden 623 bine inerken, kentlerde 269 binden 284 bine çıkmıştır. Kırsal bölgelerde bu sayı 640 binden 339 bine gerilemiştir. Yoksulluk sınırı içinde yaşayan fertlerin sayısı ise Türkiye genelinde 2004 yılında 17 milyon 991 binden, 2005 yılında 14 milyon 681 bine, kentlerde 7 milyon 146 binden 5 milyon 687 bine inmiştir. Kırsal bölgelerde de 10 milyon 846 binden 8 milyon 994 bine düşmüştür. Buna göre, 2004 yılına göre 2005'de açlık sınırı altında yaşayanların sayısı % 31.4, yoksulluk sınırı altında yaşayanların sayısı da % 18.4 oranında azalmıştır³⁰.

³⁰ <http://www.devletim.com/haberler/haber.asp?hbr=257>, erişim tarihi, 02.05.2006.

Tablo 2.11. Hanehalkı Fertlerinin Çalıştığı Sektöre göre Yoksulluk Oranları

Sektör	Fert yoksulluk oranı								
	Türkiye			Kent			Kır		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Toplam	26,96	28,12	25,60	21,95	22,30	16,57	34,48	37,13	39,97
15 ve daha yukarı yaştaki fertler									
İstihdamdaki fertler									
<i>Tarım</i>	36,42	39,89	40,88	33,74	26,42	19,59	36,77	40,91	42,32
<i>Sanayi</i>	20,99	21,34	15,64	18,75	19,31	11,86	25,87	28,02	27,69
<i>Hizmet</i>	25,82	16,76	12,36	21,90	16,03	10,62	34,16	18,95	18,01
İşsizler	32,44	30,97	27,37	22,99	28,20	22,74	62,56	38,84	38,12
Ekonomik olarak aktif olmayanlar	22,15	22,82	20,95	18,53	19,32	14,10	30,14	30,58	36,59
15 yaşından küçük fertler	34,55	37,04	34,02	30,59	30,43	24,22	41,10	46,44	49,34

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=409>

Yoksulluğun sektörel dağılımına baktığımızda en yüksek yoksulluk riskine sahip olan tarım sektöründe çalışanlarda yoksulluk oranı 2003 yılında % 39.89, 2004 yılında % 40.88 iken 2005 yılında % 37.24 olarak tahmin edilmiştir. Sanayi sektöründe çalışanlarda ise 2005 yılında yoksulluk oranı % 9.85 olarak hesaplanırken, bu oran 2003 yılında % 21.34, 2004 yılında % 15.64 olarak hesaplanmıştır. Üç yıllık periyoda bakıldığında yoksulluk oranında en belirgin düşüşün görüldüğü sektör hizmet sektörü olmuş; 2003 yılında % 16.76 olan yoksulluk oranı, 2004 yılında % 12.36 ve 2005 yılında % 8.68'e düşmüştür³¹.

37.24'e, sanayide % 15.64'den % 9.85'e, hizmetlerde de % 12.36'dan % 8.68'e, işsizlerde % 27.37'den % 26.19'a inmiştir. Fert yoksulluk oranı ekonomik olarak aktif olmayan kesimde % 20.95'den % 15.92'ye, 15 yaşından küçük fertlerde ise % 34.02'den % 27.71'e gerilemiştir³².

³¹ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=409>, erişim tarihi ,02.05.2006.

³² <http://www.devletim.com/haberler/haber.asp?hbr=257>, erişim tarihi, 02.05.2006.

Tablo 2.12. Yoksulluğun Eğitim Durumlarına Göre Nüfus İçindeki Payı

Eğitim Durumu	Nüfus payı-Population share*								
	2002			2003			2004		
	Toplam-	Erkek-	Kadın-	Toplam-	Erkek-	Kadın-	Toplam-	Erkek-	Kadın-
Türkiye	100	100	100	100	100	100	100	100	100
6 yaşından küçük fertler	10,04	10,76	9,36	10,38	10,99	9,8	10,03	10,15	9,92
Okur-yazar değil	11,27	4,86	17,36	9,66	4,62	14,48	10,22	4,87	15,24
Okur-yazar olup bir okul bitirmeyen	19,32	19,71	18,94	19,96	19,86	20,05	20,13	20,47	19,81
İlkokul	33,57	33,34	33,87	30,47	29,87	31,04	30,15	29,42	30,85
İlköğretim	4,7	5,06	4,29	6,53	6,6	6,46	6,25	6,32	6,19
Ortaokul ve orta dengi meslek-	6,11	8,31	4,03	5,94	7,64	4,32	5,45	7,26	3,76
Lise ve lise dengi meslek-	11,19	13,22	9,27	12,65	14,87	10,53	12,99	15,39	10,74
Yüksekokul, fakülte, yüksek lisans, doktora-	3,79	4,75	2,89	4,41	5,54	3,33	4,77	6,12	3,5

Kaynak:http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=409&tb_id=8, erişim tarihi, 02.05.2006.

Yapılan araştırmadan elde edilen istatistiklere göre eğitim seviyesi arttıkça yoksulluk azalmaktadır. Lise ve Yüksekokul mezunu erkeklerin kadınlardan daha yoksul olduğu görülmektedir³³.

Eğitim durumuna paralel olarak yoksulluk oranları da değişiklik göstermektedir. 2004 yılında okuryazar olmayanlarda yoksulluk oranı % 10.22 olurken ilköğretim mezunlarında bu oran % 30.15, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında % 12.99, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde % 4.77 olmuştur.

³³ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=409>, erişim tarihi ,02.05.2006.

TÜİK'in verileri, eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riskinin de azaldığını ortaya koymaktadır. Okur yazar olmayıp yoksul konumdakilerin nüfus içindeki payı 2004'de % 10.22 iken bu oran 2005'de % 10.30'a çıkmıştır. Aynı dönemde yüksek okul, fakülte bitirenlerin nüfustaki payı % 4.77'den % 4.47'ye gerilemiştir. Okur yazar olmayanlarda fert yoksulluk oranı ise 2004'te % 45.11 iken 2005'te % 37,81'e, yüksek okul bitirenlerin yoksulluk oranı % 0.79'a inmiştir³⁴.

2.3.1. Gayri Safi Milli Hasıladaki Oranlar ve Gelir Dağılımı

2006 yılı birinci döneme ilişkin hesaplanan gayri safi milli hasıla değeri bir önceki yıla göre sabit fiyatlarla %6.3 artış göstermiştir. Üretim yöntemi ile hesaplanan gayri safi milli hasıla tahminlerinde, 2006 yılının birinci üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre cari fiyatlarla gayri safi milli hasıla %13.3'lük artışla 107 050 milyon YTL, ABD doları cinsinden %12.6'luk artışla 80 309 milyon dolar olmuştur³⁵.

2006 yılının birinci üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre sabit fiyatlarla gayri safi milli hasıla %6.3'lük artışla 31.6 milyon YTL olmuştur. 2006 yılı birinci döneme ilişkin hesaplanan gayri safi yurtiçi hasıla değeri bir önceki yıla göre sabit fiyatlarla %6.4 artış göstermiştir.

Üretim yöntemi ile hesaplanan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) tahmininde, 2006 yılı birinci üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla %13.2'lik artışla 107 193 milyon YTL, ABD doları cinsinden %12.6'luk artışla 80 416 milyon dolar olmuştur.

2006 yılının birinci üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre sabit fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla %6.4'lük artışla 31.9 milyon YTL olmuştur. 2006 yılı birinci döneminde harcama yöntemiyle gayri safi yurtiçi hasıla tahmininde özel nihai tüketim harcamaları %8.4, devletin nihai tüketim harcamaları %8.1, gayri

³⁴ <http://www.devletim.com/haberler/haber.asp?hbr=257>, erişim tarihi, 02.05.2006.

³⁵ A.y.

safi sabit sermaye oluşumu %30.5, mal ve hizmet ihracatı %3.5, mal ve hizmet ithalatı %8.2 artış göstermiştir.

2005 yılı gelir yöntemiyle gayri safi yurtiçi hasıla sonuçlarına göre işgücü ödemelerinin cari fiyatlarla artış hızı %14.5 olarak tahmin edilmiştir. 2005 Yılı Gelir yöntemiyle gayri safi yurtiçi hasıla sonuçlarına göre; işgücü ödemelerinin cari fiyatlarla GSYİH içindeki payı %26.6; kira, faiz ve kar gelirlerinin toplamından oluşan işletme artığının payı ise %49.0 olarak tahmin edilmiştir.

Tablo 2.13. Üretim yöntemine göre Gayri Safi Milli Hasıla özet sonuçları

	Dönem	Cari fiyatlarla GSMH (YTL)	Gelişme hızı (%)	Cari fiyatlarla GSMH (000 000 ABD \$)	Gelişme hızı (%)	Sabit fiyatlarla GSMH (YTL)	Gelişme hızı (%)
2004	Yıllık	428.932.343.026	20,30	299.475	25,20	135.308.023	9,90
	I	94.503.069.554	17,40	71.310	18,30	29.726.839	7,50
	II	109.508.530.638	14,50	80.232	22,10	34.280.335	4,70
	III	149.455.718.500	12,10	111.361	22,30	45.231.363	8,00
	IV	132.933.713.582	11,20	97.974	18,80	36.412.065	10,20
2005	Yıllık	486.401.032.274	13,40	360.876	20,50	145.650.603	7,60
2006	I	107.049.902.742	13,30	80.309	12,60	31.591.717	6,30

Kaynak: <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/GSMH/300606.doc>, erişim tarihi, 15.05.2006

Üretim yöntemi ile hesaplanan gayri safi milli hasıla tahminlerinde, 2006 yılının birinci üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre cari fiyatlarla gayri safi milli hasıla %13.3'lük artışla 107 050 milyon YTL, ABD doları cinsinden %12.6'lık artışla 80 309 milyon dolar olmuştur. 2006 yılının birinci üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre sabit fiyatlarla gayri safi milli hasıla %6.3'lük artışla 31.6 milyon YTL olmuştur³⁶.

³⁶ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=409>, erişim tarihi ,02.05.2006.

Tablo 2.14. Üretim Yöntemine Göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Özet Sonuçları

	Dönem	Cari fiyatlarla GSYH (YTL)	Gelişme hızı (%)	Cari fiyatlarla GSYH (000 000 ABD \$)	Gelişme hızı (%)	Sabit fiyatlarla GSYH (YTL)	Gelişme hızı (%)
2004	Yıllık	430.511.476.968	19,70	300.578	24,60	136.692.580	8,90
	I	94.675.389.647	16,60	71.440	17,50	29.982.978	6,60
	II	110.219.504.033	15,00	80.758	22,70	34.747.900	5,50
	III	149.444.749.943	11,90	111.353	22,10	45.450.941	7,70
	IV	132.862.718.656	10,80	97.919	18,30	36.598.903	9,50
2005	Yıllık	487.202.362.279	13,20	361.470	20,30	146.780.723	7,40
2006	I	107.192.934.634	13,20	80.416	12,60	31.895.564	6,40

Kaynak: <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/GSMH/300606.doc>, erişim tarihi, 15.05.2006

Üretim yöntemi ile hesaplanan gayri safi yurtiçi hasıla tahmininde, 2006 yılı birinci üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla %13.2'lik artışla 107 193 milyon YTL, ABD doları cinsinden %12.6'lık artışla 80 416 milyon dolar olmuştur. 2006 yılının birinci üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre sabit fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla %6.4'lük artışla 31.9 milyon YTL olmuştur.

Tablo 2.15. Üretim Yöntemine Göre 2006 Yılı Birinci Dönem Sektörel Gelişme Hızları (%)

Sektörler	Cari Fiyatlarla	Sabit Fiyatlarla
	I. Dönem	I. Dönem
Tarım	-4,7	0,6
Sanayi	9,5	4,5
İnşaat	41,5	25,9
Ticaret	11,4	7,4
Ulaştırma ve Haberleşme	8,7	4,0
Mali Kuruluşlar	18,6	-0,5
Konut Sahipliği	22,7	2,0
Serbest Meslek ve Hizmetler	12,1	5,8
Devlet Hizmetleri	15,0	1,6
Kar Amacı Olmayan Kuruluşlar	-21,9	1,0
İthalat Vergisi	23,4	14,7
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	13,2	6,4
Gayri Safi Milli Hasıla	13,3	6,3

Kaynak: <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/GSMH/300606.doc>, erişim tarihi, 15.05.2006

Tablo 2.16. Harcama bileşenlerine göre 2006 yılı birinci dönem gelişme hızları (%)

Harcama Grupları	Cari Fiyatlarla	Sabit Fiyatlarla
	I. Dönem	I. Dönem
Özel Nihai Tüketim Harcamaları	15,8	8,4
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	17,2	8,1
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	31,8	30,5
Mal ve Hizmet İhracatı	6,8	3,5
Mal ve Hizmet İthalatı	14,6	8,2

Kaynak: <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/GSMH/300606.doc>, erişim tarihi, 15.05.2006

2006 yılı birinci döneminde harcama yöntemiyle gayri safi yurtiçi hasıla tahmininde özel nihai tüketim harcamaları %8.4, devletin nihai tüketim harcamaları %8.1, gayri safi sabit sermaye oluşumu %30.5, mal ve hizmet ihracatı %3.5, mal ve hizmet ithalatı %8.2 artış göstermiştir.

Tablo 2.17. Gelir yöntemine göre 2005 yılına ilişkin faktör payları ve bir önceki yıla göre gelişme hızları (%)

	Faktör Payları (%)					Gelişme Hızı (%)				
	I.Dönem	II.Dönem	III.Dönem	IV.Dönem	Yıllık	I.Dönem	II.Dönem	III.Dönem	IV.Dönem	Yıllık
Üretim ve ithalat vergileri (Net)	23,6	18,8	14,8	16,4	17,8	19,9	22,6	18,0	17,0	19,3
Sabit sermaye tüketimi	6,1	6,4	6,7	6,6	6,5	8,7	6,5	4,1	3,0	5,1
İşgücü ödemeleri	31,1	27,9	24,1	25,3	26,6	13,5	14,3	18,8	11,3	14,5
İşletme artışı	39,3	46,9	54,4	51,8	49,0	18,6	13,8	8,6	9,7	11,5
Gayri safi yurtiçi hasıla	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	16,6	15,0	11,9	10,8	13,2

Kaynak: <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/GSMH/300606.doc>, erişim tarihi, 15.05.2006

2005 yılı gelir yöntemiyle gayri safi yurtiçi hasıla sonuçlarına göre işgücü ödemelerinin cari fiyatlarla artış hızı %14.5 olarak tahmin edilmiştir. 2005 Yılı Gelir Yöntemiyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Sonuçlarına Göre; işgücü ödemelerinin cari fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki payı %26.6; kira, faiz ve kâr gelirlerinin toplamından oluşan işletme artışının payı ise %49.0 olarak tahmin edilmiştir³⁷.

2.3.2. Gelir Dağılımı ve Gelir Dağılımdaki Adaletsizlik

Ülkemizde farklı dönemlerde gelir dağılımı çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar Hane halkı gelir ve tüketim harcamaları anketlerine dayandırılmıştır. Söz konusu anketlerden derlenen sonuçların temel amacı, hanehalkları arasındaki gelir eşitsizliğini belirlemektir.

Toplumun fertleri tarafından yaratılan toplam gelir, o ülkenin fertlerine faktör gelirleri olarak dağıtılmaktadır. Böylece, yapılan Hane halkı gelir ve tüketim harcamaları anketleri sonucunda, en düşük gelire sahip yüzde 20 nüfusun ve aynı mantıkla, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci yüzde 20 nüfusun, milli gelirden aldıkları paylar sırasıyla hesaplanmaktadır.

³⁷ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=409>, erişim tarihi ,02.05.2006.

2002 yılında yapılan DİE Hanehalkı Gelir Dağılımı Araştırması sonuçlarına göre; en düşük gelire sahip yüzde 20 nüfus milli gelirin %5,3'ünü, ikinci yüzde 20 nüfus %9,8'ini, üçüncü yüzde 20 nüfus %14'ünü, dördüncü yüzde 20 nüfus %20,8'ini ve en yüksek gelire sahip yüzde 20 nüfus ise %50'sini almaktadır.

Buna göre; gelir dağılımında Türkiye genelinde ve kentlerde iyileşme gözlenirken, kırsal kesimde hafif bir bozulma görülmektedir. İlk %20'lik grubun gelirden aldıkları pay Türkiye geneli ve kentlerde artarken, en üst gelir grubunun aldıkları payda gerileme olmuştur. Kırsal kesimde ise; birinci %20'lik grubun gelirden aldığı pay azalmış, en üst gelir grubunun payı artmıştır. Gelir eşitsizliğinde bir düzelmeye göstergesi olarak; Gini katsayısı Türkiye genelinde 0,49'dan 0,44'e kentlerde ise 0,51'den 0,44'e gerilemiştir. Kırsal kesimde, gelir dağılımındaki sınırlı bozulmanın etkisiyle Gini katsayısı 0,41'den 0,42'ye yükselmiştir³⁸.

³⁸ <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/HHGELTUK/071103.htm>., erişim tarihi, 10.05.2006.

Tablo 2.18. Yıllık Kullanılabilir Hanehalkı Geliri

	Türkiye		Kent		Kır	
	1994	2002	1994	2002	1994	2002
Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Birinci %20	4,90	5,30	4,80	5,50	5,60	5,20
İkinci %20	8,60	9,80	8,20	9,70	10,10	10,30
Üçüncü %20	12,60	14,00	11,90	13,90	14,80	14,70
Dördüncü %20	19,00	20,80	17,90	20,50	21,80	21,70
Beşinci %20	54,90	50,10	57,20	50,40	47,70	48,00
Gini Katysayısı	0,49	0,44	0,51	0,44	0,41	0,42

Kaynak:<http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/HHGELTUK/071103.htm>, erişim tarihi, 10.05.2006.

1994 ve 2002 yıllarında hane halklarının elde ettiği toplam yıllık kullanılabilir net gelirin türleri itibariyle dağılımı incelendiğinde; 1994 yılında maaş, ücret ve yevmiye gelirlerinin toplam gelir içindeki % 28.3 olan payı, 2002 yılında önemli bir artış göstererek % 38.7 olarak gerçekleşmiştir. Ücret ve maaş gelirlerindeki bu artışın, 1994 yılından sonra ücretli ve maaşlı çalışan sayısındaki artıştan kaynaklandığı söylenebilir.

Çalışan hane halkı fertlerinin esas işteki durumlarına göre ortalama yıllık gelirleri incelendiğinde; ücretli, maaşlı olarak çalışan fert başına düşen ortalama yıllık faaliyet geliri 5.026 milyon TL iken, yevmiyeli çalışanların ortalama yıllık faaliyet geliri 1.655 milyon TL ile bunun yaklaşık 1/3'ü kadardır. İşverenlerde fert başına ortalama yıllık faaliyet geliri 15.465 milyon TL ile kendi hesabına çalışanların yaklaşık 3 katıdır. 2002 yılında, kendi hesabına çalışan fert başına ortalama yıllık faaliyet geliri (4.254.922.257 TL), fert başına ortalama ücret gelirinden daha düşüktür³⁹..

³⁹ <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/HHGELTUK/071103.htm>., erişim tarihi, 10.05.2006

2002 yılında gerek ücretli, maaşlı olarak çalışan fert sayısında, gerekse ücretli ve maaş gelirlerinin toplam gelirden aldığı payda 1994'e göre bir artış söz konusudur. 1994 yılında çalışan fertlerin % 27.8'i ücretli, maaşlı iken, 2002 yılında bu pay % 38.2'ye yükselmiştir. Buna bağlı olarak, ücretli ve maaşlı çalışan fertler, istihdamın yarattığı gelirden 1994 yılında % 35.1 oranında pay alırken, 2002 yılında payını % 50.1'e çıkartmıştır.

Kendi hesabına ve işveren olarak çalışan hane halkı fertlerinin istihdam edilenler içindeki payı 1994'e göre çok küçük oranlarda artış gösterse de, toplam istihdam geliri içindeki payları açısından bir düşme gözlenmektedir. Kendi hesabına çalışanların toplam gelir içindeki payı 1994'te % 37.7 iken, 2002'de bu oran % 29.7 olarak gerçekleşmiştir. İşveren olarak çalışanlar ise 1994'te istihdam gelirlerinden % 21.2 oranında pay alırken, bu oran 2002 yılında % 16.9'a gerilemiştir.

2003 Hane halkı Bütçe Anketi sonuçlarına göre; Türkiye geneli için, gelire göre sıralı ilk % 20'lik dilime giren hanehalklarının toplam gelirden % 6, beşinci % 20'lik dilime giren hanehalklarının ise % 48.3 oranında pay aldığı tahmin edilmiştir.

Yüzde 20'lik Hane halkı dilimlerinin toplam kullanılabilir gelirden aldıkları paylar, 2002 yılı verileri ile kıyaslandığında; ilk dört % 20'lik dilimin gelirden aldığı pay artarken, beşinci % 20'lik dilimin gelirden aldığı pay azalmıştır. Buna göre; 2002 yılında beşinci % 20'lik dilimde yeralan hanehalkları, birinci % 20'lik dilimde yeralan hanehalklarının yaklaşık 9.4 katı gelir elde ederken, bu 2003 yılında 8.1 kata düşmüştür⁴⁰.

1. %20'lik dilimle 5. %20'lik dilimin elde ettiği gelirler karşılaştırıldığında aralarındaki uçurum açıkça görülmektedir. Gelir dağılımındaki bu adaletsizlik toplumun çeşitli kesimlerinde yoksulluğa, sosyal çatışmalara, kutuplaşmalara ve pekçok problemlere sebep olmaktadır.

⁴⁰ <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/HHGELTUK/071103.htm>, erişim tarihi ,02.02.2006.

2.3.3. Bölgeler ve Cinsiyetler Arası Eşitsizlik

Türkiye’de aşırı düzeydeki yoksulluk oranı (günde 1 USD’in altında yaşayan nüfus) çok düşük, % 2’nin altındadır. Ancak yükselen yoksulluk sınırıyla birlikte, nüfusun % 24’sinin günde 4.30 USD altında yaşıyor olduğunun belirlenmesi, yoksulluk oranının çarpıcı biçimde arttığını ortaya koymaktadır. BM Kalkınma Programı’nın yoksulluk alanında en son yaptırdığı araştırma, Türkiye’de “yeni yoksulluğun,” yani uzun süre devam eden, akraba ve arkadaşların desteğiyle iyileştirilmesi güç olan yoksulluğun artmakta olduğunu göstermektedir⁴¹.

Türkiye’de eşitsizliğin en çarpıcı gözlemlendiği alanlardan biri bölgesel eşitsizliktir. Bölgelerarası sosyo-ekonomik gelişmişlik farklarını ortayakoyan en önemli gösterge, kuşkusuz fert başına düşen GSYİH’nin bölgelerarası gösterdiği dağılımdır. 2000 yılı verilerine göre ülkemizde kişi başına GSYİH 1.837 YTL olarak gerçekleşmiştir. Sadece Marmara ve Ege bölgelerinde fert başına GSYİH (2.857 YTL. Ve 2130 YTL.) ülke ortalamasının üzerindedir⁴².

Doğu ve Güneydoğu bölgeleri batı bölgeleri kadar zengin değildir. Bu eşitsizlik bölgede uzun zamandır süregelmekte ve nedenleri arasında bölgenin insani ve doğal kaynaklara erişiminin güç olmasının yanısıra, Akdeniz kıyılarında yer alan kesimlerin bölge ve dünya pazarlarına daha kolay erişim sağlamaları gösterilebilir⁴³.

Özellikle kırsal alanlarda ve büyük şehirlerin gecekondü bölgelerinde yaşayan kadınlar, Türkiye’nin ekonomik açıdan dezavantajlı kesimlerinden birini oluşturmaktadır. Türkiye’de son 25 yılda kadınların yaşam standartlarında önemli düzelmeler olmuştur. Mevcut göstergeler, ortalama yaşam süresi dışında, kadınların yaşam standartlarının erkeklere oranla daha kötü olma eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Genel anlamda Türkiye’nin cinsiyetler arası farklılık

⁴¹ <http://www.undp.org.tr/GoZlem3.aspx?WebSayfaNo=321>, erişim tarihi, 14.04.2006.

⁴² Zeynel Dinler, **Bölgelerarası İktisat**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2005, s.253

⁴³ <http://www.undp.org.tr/GoZlem3.aspx?WebSayfaNo=321>, erişim tarihi, 14.04.2006.

göstergeleri orta gelirli ülkelerle kıyaslandığında daha olumsuz bir tablo sergilemektedir⁴⁴.

Gelir dağılımındaki adaletsizlik ve yoksulluk konusunun cinsiyet yönünden de ele alınması son derece önem taşımaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi'ne göre ülkemizde 1994 yılında gelir getiren bireylerin % 36'sı kadın; % 64'ü ise erkektir. Yine aynı yılda yaratılan gelirin % 12'si kadınlara; % 88'i ise erkeklere ait bulunmaktadır. 1994 yılı itibariyle birey başına düşen ortalama gelirin kadınların ortalama gelirininin 4.2 katı olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan cinsiyetlerin eğitim durumu ile ilgili olarak verilere baktığımızda da kadın ile erkek arasında ciddi eşitsizliklerin olduğunu görebilmekteyiz. 1994 yılı verilerine göre kadınların % 24'ü, erkeklerin ise % 9'u okuryazar değildir. Kadınlar tarafından yaratılan gelirin % 15'i okuryazar olmayan kadınlar, erkekler tarafından yaratılan gelirin ise sadece % 4.7'si okuryazar olmayan erkekler tarafından yaratılmaktadır. Kadınların yarattığı toplam gelir içinde en yüksek paya sahip olan gruplar % 25 oranı ile ilkökul ve lise mezunu olanlardır, erkeklerde ise % 48 oranı ile ilkökul mezunları en yüksek paya sahiptir. Kadınların elde ettiği gelir, erkeklerin gelirinin yaklaşık 1/8'idir⁴⁵.

2.3.4. 2003 İnsani Gelişme Raporu İstatistikler

İnsani Gelişme Endeksi, UNESCO ve BM Nüfus Birimi gibi ululararası kuruluşların topladığı verilere dayanarak hazırlanmaktadır. 2003 İnsani Gelişme Endeksi hazırlanırken, hükümetlerin sağladığı 2003 yılı verileri kullanılmıştır. İnsani Gelişme Endeksi, yoksulluk dahil, Türkiye'nin insani gelişme alanında karşı karşıya olduğu sorunlara işaret etmektedir⁴⁶.

⁴⁴ <http://www.undp.org.tr/GoZlem3.aspx?WebSayfaNo=321>, erişim tarihi (02.04.2006)

⁴⁵ <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ucuncu-bol/turkiyede-yoksulluk.pdf>, erişim tarihi, 15.04.2006

⁴⁶ <http://www.undp.org.tr/GoZlem3.aspx?WebSayfaNo=547>, erişim tarihi, 14.05.2006.

2.3.4.1. Ekonomik Performans : Gelir ve Paylaşımında Eşitsizlikler

GSYH (2000 yılı): 147.7 milyar USD

GSYH yıllık büyüme (1990-2001) % 1.7

Kişi başına gelir ((PPP: Harcama gücü paritesi) 5.890 USD (% 15 düşüş)

Kişi başına gelir (2002 Raporu) 6.974 USD

En zengin % 10 nüfusun payı: (2000) % 30.7 (%2 düşüş)

En zengin % 20 nüfusun payı : (2000) % 46.7 (%1 düşüş)

En yoksul % 20 nüfusun payı (2000) %6.1 (geçen yıl 5.8)

En yoksul % 10 nüfusun payı (2000) %2.3 (aynı)

OECD üyesi 30 ülke arasında, çalışmayan (çalışabilir) nüfus açısından Türkiye 6. sırada yer almaktadır. % 8.5 işsizlik oranı, % 19.9 çalışmayan genç nüfus (% 88'i kadın) ve 12 aydan fazla işsiz kalan nüfus kadın için % 33.3, erkek için % 20 olarak görülen bir Türkiye profili ortaya çıkmaktadır⁴⁷.

2.3.5. 2003 İnsani Gelişme Raporunun Değerlendirmesi

En son 2001 yılı verilerinin değerlendirmeye alındığı 2003 yılı İnsani Gelişme Raporu içinde Türkiye'nin Genel Profili bulunduğu yer ve konuma göre çok olumsuzdur⁴⁸.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hazırlanan 2003 İnsani Gelişme Raporu, yoksul ülkeleri etkileyen ağır ve süregelen sosyo-ekonomik gerilemeler yüzünden dünyanın önemli bir kalkınma kriziyle karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır⁴⁹.

⁴⁷ <http://www.belediyeis.org.tr/belediyeis/arastirma/arastirmalar/bm2003.html>, erişim tarihi, 02.05.2006.

⁴⁸ <http://www.istabip.org.tr/bg/bg28082003.html>, erişim tarihi, 02.05.2006.

⁴⁹ <http://www.belediyeis.org.tr/belediyeis/arastirma/arastirmalar/bm2003.html>, erişim tarihi, 02.05.2006.

Türkiye, insani kalkınmadaki performansı ile 2001 verilerine göre ülkemiz değerlendirilen 175 ülke içinde 96ncı sırada bulunmaktadır. Kısaca HDI olarak bilinen "İnsani Gelişme İndeksi" değeri ülkemiz için 0,734' tür. Bu değerın üst sınırı 1.0 olarak belirlenmiştir. En yüksek İnsani kalkınma performansı gösteren Norveç için HDI değeri 0.944'tür. Buna göre ülkemiz orta düzeyde kalkınma performansı gösteren 85 ülke arasında ise 41nci sırada yer almaktadır.

Aslında Türkiye'nin 1975-2001 yılları arasında İnsani kalkınma performansı 0.145 değerinde artış göstermiş durumdadır. Orta gelişmişlik performansı gösteren 82 ülkenin başını çeken ülkelerden bir tanesi olan Malezya için bu değer 0.175 olarak görülmektedir. Düşük insani gelişme gösteren ülkeler grubunda, listenin en sonunda yer alan Sierre Leone da ise insani gelişme endeks değeri 0.252 olarak kalmaktadır⁵⁰.

2.3.5.1. Gelir Dağılımı ve Yoksullukla İlgili Demografik Veriler

Gelir dağılımı, belirli bir yoksulluk sınırı altında kalan kişi ya da hane halkının dağılımından daha ziyade nüfusun tümüne ait dağılımı belirlediği için yoksulluktan daha geniş bir kavramdır. Ancak, gelir dağılımı ve yoksulluk birbirleriyle yakından alakalı kavramlardır. Belirli bir gelir düzeyinde gelir dağılımındaki eşitsizlik ne kadar artarsa yoksulluk içinde yaşayan kişilerin oranı da o ölçüde artar. Bu nedenle gelir dağılımını (eşitsizliğini) belirleyen temel faktörler incelendiğinde aynı zamanda yoksulluğun belirleyicileri de ele alınmış olur⁵¹.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü (UNDP) tarafından hazırlanan 2003 İnsani Gelişme Raporu'nda insani gelişme açısından dünya ülkeleri arasında büyük farklılıklar ve eşitsizlikler olduğu ortaya koyuldu. Türkiye, insani kalkınmadaki

⁵⁰<http://www.denizfeneri.org.tr/icerik.asp?kategori=INSGELISR>, erişim tarihi, 02.05.2006.

⁵¹C.Coşkun Aktan,İ.Yaşar Vural,"**Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği:Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri**", Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yay., 2002, ss.3.

performansı ile 2001 verilerine göre ülkemiz değerlendirilen 175 ülke içinde 96. sırada yer almaktadır.

Ülkemizde, yoksulluğun önemli ölçütlerinden birisi olan yaşına göre yetersiz kilodaki 5 yaş altı çocuk oranı da oldukça yüksektir. Bu değer 1995-2001 yılları arasında % 8 dolaylarında kalmıştır. Bu, her 12 çocuktan birisinin cılız, zayıf ve hastalanmaya aday olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. "Mutlak yoksulluk" olarak tanımlanan "Günde 1 USD'la geçinen nüfus" oranı % 2'nin altında Ancak "Yoksulluk Sınırı" olarak tanımlanan "Günde 2 USD'la geçinen nüfus" oranı ise tam %10.3 tür. Yani her on kişiden birisi yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Ülkemizde kişi başına satın alma gücünün 5890 \$ olduğu düşünüldüğünde tek başına bu veri bile ülkemizdeki gelir adaletsizliği ve dağılımdaki dengesizliğin en önemli kanıtlarından birisini oluşturmaktadır.

Yukarıda tanımlanan "yoksulluğu" demografik veriler de desteklemektedir. Buna göre ülkemiz kalabalık bir ülkedir. Toplam Nüfus 2001 verilerine göre 69.3 milyon ve yıllık nüfus artış oranı da gelişmemiş ülkelerdekinden çok az aşağıda % 1.2 dir.

15 yaş altı nüfus 31.2 milyon, iken 65 yaş ve üstü nüfus 5.6 milyon kadardır. Bu iki grubun toplamı 36,8 milyon yani toplam nüfusun %53,1'ine erişiyor ki bu sayının yarıyı geçmesi onların temel gereksinimleri için verilmesi gereken sosyal hizmetlerin büyüklüğünü göstermektedir.

Ülkemizdeki kadınların toplam doğurganlık oranı yani her kadın için doğacak çocuk sayısı 2.4 'e ulaşmaktadır. Bu ise şimdiki durumda nüfusu çoğalan bir ülke olmamızın göstergelerinden birisini oluşturmaktadır⁵².

Ülkemiz insanının çoğunluğunun (%66,2) kentlerde yaşaması da temel gereksinimlerine ulaşma konusunda bir zorunluluğu göstermektedir: Besin

⁵²<http://www.belediyeis.org.tr/belediyeis/arastirma/arastirmalar/bm2003.html>, erişim tarihi, 02.05.2006.

üretmeden tüketen bir toplum arttığı için besin üretimine yönelik destekleyici politikalar geliştirilmezse açlığın ileride ciddi bir tehdit olacağı olasılığını gündeme getirmektedir⁵³.

2.3.5.2. Sağlık ve Eğitim

Sağlıkla ilgili göstergeler içinde ömür beklentisi'nde 1970-75 döneminden 2000-2005 dönemine doğru 12,6 yıllık bir artış söz konusudur.. 1000 canlı doğumdaki Bebek Ölüm hızı 1970'de binde 150'lerden 2001'de binde 36'ya kadar gerilemiş durumdadır. Oysa gelişmiş ülkelerde bu oran 10'un altındadır. Yine 5 yaş altı çocuk ölüm oranında kısmi bir iyileşme olsa da halen binde 43 gibi oldukça yüksek bir değeri göstermektedir. Ülkemizde anne ölüm oranı da çok yüksektir. 1985-2001 verilerine göre her 100.000 doğumda 130 anne yaşamını yitirmektedir.

Dolayısıyla doğumda 65 yaşa erişme beklentisi kadınlar için % 81.0 iken, erkeklerde % 71.0'e düşmektedir⁵⁴.

Bir başka önemli gösterge sağlıklı içme suyuna ulaşamayan nüfus oranıdır ve rapora göre, ülkemizde 13 milyon insan sağlıklı içme suyu bulamamaktadır⁵⁵.

Ülkemizde bulaşıcı hastalıklar da önemli sorunlardan birisini oluşturmaktadır. Rapora göre Sıtma yüzbinde 17 iken, tüberkülozdan ölüm oranı yüzbinde 6'ya kadar çıkmaktadır⁵⁶.

Ülkemiz insanının 40 yaşına kadar yaşama olasılığı % 80'dir. Ülkemiz insanının doğumda beklenen ortalama yaşam süresi 70.1 yıl olarak ortaya konulmuştur. Bu oran kadınlarda 72.8'e kadar yükselirken, erkeklerde 67.6'ya kadar düşmektedir.

⁵³ <http://www.istabip.org.tr/bg/bg28082003.html>, erişim tarihi, 02.05.2006.

⁵⁴ <http://www.istabip.org.tr/bg/bg28082003.html>, erişim tarihi, 02.05.2006.

⁵⁵ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_basin_aciklamalari_sd.aciklama?p1=2947, erişim tarihi, 10.05.2006.

⁵⁶ <http://www.istabip.org.tr/bg/bg28082003.html>, erişim tarihi, 02.05.2006.

Hâlâ okur- yazar olmayan yetişkin nüfusumuz 2001 verilerine göre % 14.5 tir. Yani yaklaşık yetişkin nüfusumuzun altıda biri okur-yazar değildir.

Ancak ülkenin kent ile kırsal arasında da bu açıdan eşitsizlikler söz konusudur. 15 yaş üstü nüfusta yani yetişkin okur- yazarlık oranı 2001 verilerine göre % 85.5'ken 15-24 yaş arasında yani genç nüfusta bu oran % 96.7'ye kadar yükselmektedir.

2000-2001 eğitim dönemi verilerine göre okullaşma (ilk-orta-teknik) oranı % 82 olarak belirlenmektedir.

1998-2001 verilerine göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içinde Eğitim amaçlı kamu harcamalarının oranı % 3.5, sağlık harcamalarının oranı ise % 3.6 dır. Oysa aynı dönemde iç ve dış borç ödemelerinin % 15.2'sine ulaştığı ortaya çıkmaktadır⁵⁷.

⁵⁷ <http://www.istabip.org.tr/bg/bg28082003.html>, erişim tarihi (02.05.2006)

III. BÖLÜM

YOKSULLUĞUN NEDENLERİ VE MÜCADELE YOLLARI

3.1. Yoksulluğun Nedenleri ve Mücadele Yolları

Yoksulluğun nedenleri, yoksulluğu, kişilerin yetenekleri, sorumluluk ve disiplin anlayışı, tutumluluk derecesi ve gösterdikleri çaba gibi kendi kişisel özellikleriyle ilişkilendiren ve yoksulları "Yoksulluğun hem kurbanı ve hem de nedeni" olarak gören yaklaşımla, yoksulluğu, yoksulların dışında, başta ekonomi politikaları olmak üzere, düşük ücretler, yetersiz eğitim ve istihdam olanakları gibi yoksulların kendi denetimleri dışındaki sosyoekonomik sistemle ilişkilendiren yaklaşım olarak iki başlık altında değerlendirilebilir. Bu yaklaşımlardan hangisinin ağırlık kazanacağı incelenen ülkeye, döneme ve yoksul gruba bağlı olarak biçimlendirilmektedir¹.

Çalışamayacak durumda olanlar, yüksek faiz politikaları ve rant ekonomisi, doğal afetler, doğa koşulları, iklim, vergi kaçakçılığı, adaletsiz vergi sistemi, hızlı nüfus artışı, devlet teşvikleri, miras, bireyler arasında çalışma gayretinde farklılıklar, bireyler arasında yetenek farklılıkları, piyasada tekelleşme, enflasyon ve işsizlik gelir dağılımında adaletsizliğin ve yoksulluğun nedenleri arasında sayılabilirler. Yoksulluğun iki ana nedeni vardır: Ülke olarak üretim kapasitesi düşüktür ve toplumun çok büyük çoğunluğu yoksuldur. Diğer bir yoksulluk tipinde ise, ülke esas olarak zengin olduğu halde, toplumda yoksul bir kesim yine de mevcuttur. Bu tür yoksulluk, ülkenin genel karakterinden değil, tamamen gelir dağılımı bozukluğunun sonucudur².

Yoksulluk ve gelir dağılımındaki adaletsizlik sorununun çözülmesi konusunda devletin rolünün ne olması gerektiği iktisatçılar arasında her zaman

¹ Şenses, a.g.e., ss. 146.

² C. Can Aktan , **Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Deniz Feneri Derneği**, İstanbul, Euromet Matbaacılık, 2003, ss.150.

tartışma konusu olmuştur. Sosyal refah devletini savunanlar ile liberal devlet felsefesini savunanlar yoksulluk sorununun çözümüne farklı açılardan bakmaktadırlar.

Sosyal refah devleti taraftarları devletin maliye politikası araçlarını (başlıca vergi ve harcama politikaları) etkin bir şekilde kullanarak yoksulluk sorununu çözebileceğini savunmaktadırlar. Yoksullukla mücadelede refah devletinin çözüm önerilerini şu şekilde sıralayabiliriz³:

1. Vergi Politikası Önerileri

- Negatif gelir vergisi uygulanmalı,
- Artan oranlı vergi tarifesi uygulanmalı,
- Servet vergilerine ağırlık verilmeli,
- Ücretlilerin en az geçim indirimi dahilindeki gelirleri vergi dışında bırakılmalı (asgari ücret vergi dışında bırakılmalı),
- Gelir vergisi uygulamasında ücretliler için özel indirim uygulanmalı (ayırma ilkesi.),

2. Kamu Harcamaları Politikası

- Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri devlet tarafından bedava sunulmalı,
- Bölgeler arasındaki dengesizliklerin azaltılması için devlet bu bölgelerde kamu yatırım harcamalarını artırmalı,
- Tam istihdamı sağlamaya yönelik kamu harcamaları artırılmalı,
- Tarım kesimine sübvansiyonlar verilmeli; tarımsal destekleme alımları politikası uygulanmalı,
- Esnaf ve sanatlara yönelik teşvikler sağlanmalı,
- işsizlik sigortası oluşturulmak,
- Yoksullara direkt parasal yardımlar yapılmalı,
- işsizlere yönelik bilgi ve beceri kazandırma kursları açılmalı,
- Toprak reformu ile yoksul vatandaşlara arazi ve arsalar dağıtılmalı.

³ Aktan , a.g.e.,ss.151.

Özet olarak ifade etmek gerekirse, müdahaleci devlet taraftarları gelir dağılımı ve yoksulluk sorununun çözümünde devlete önemli görev düştüğü görüşündedirler ve ikincil gelir dağılımı politikalarıyla (gelirin yeniden dağılımı politikaları) sorunun çözümleneceği inancındadırlar.

Liberal devlet taraftarları müdahaleci devlet anlayışını savunanlardan farklı olarak devletin yoksulluk sorununun çözümü değil, çoğu zaman kaynağı olduğu görüşündedirler. Liberallere göre yoksullukla mücadelede sosyal refah devletinin sonuçları; hizmetlerde kalitesizlik, israf, savurganlık, verimsizlik, ağır vergi yükü dolayısıyla düşük yatırım ve işsizlik vesaire sorunlardır⁴

Liberal iktisatçılar yoksulluğu azaltmaya yönelik yeniden-dağıtıcı maliye politikalarının önemli sosyal maliyetlerinin olduğuna dikkat çekmektedirler.

Liberallerin yoksullukla mücadele konusundaki önerilerini ise şu şekilde sıralayabiliriz.

- Piyasa ekonomisi güçlendirilerek üretim artırılmalı; böylece işsizliğin azaltılması amaçlanmalı,
- Düşük vergi oranları ile üretimin artırılması amaçlanmalı; böylece işsizliğin azaltılması ve bireylerin gelirlerinin ve refah düzeyinin artırılması sağlanmalı,
- Zorunlu özel sağlık sigortası sistemi uygulanmalı; devlet sadece primini ödeyemeyecek durumda olanların primlerini karşılamak,
- Özel eğitim kurumları güçlendirilmeli; eğitimin bedelini (öğrenim harcı) ödeyemeyecek durumda olanların harçları devlet tarafından karşılanmalı veya yoksul öğrencilere karşılıksız veya uzun vadeli düşük faizli burs sağlanmalı,
- Devlet hiçbir sektöre ve kesime direkt parasal yardım yapmamalı,
- İşsizlik sigortası kaldırılmalı,
- Bireylerin bilgi ve becerileri geliştirilerek, nitelikli işgücü haline getirilmeli

Yoksullukla mücadeleye yönelik politikalar bütün dünyadaki farklı uygulamalarla geniş bir çeşitlilik göstermektedir. Bu politikalar ülkeye, döneme ve

⁴ Aktan, a.g.e., s.152

giderilmek istenen yoksulluk tipine göre farklılıklar göstermekle birlikte aşağıdaki başlıklar altında ele alınabilir.

3.1.1. Gelir Dağılımı Dengesizliğini Azaltmak

Adaletsiz bir gelir dağılımı yoksulluğun en önemli göstergesidir. Bunun için yapılması gereken; düşük gelirli grupların gelir seviyelerini artırmak ve bu gruba kamu aracılığıyla gelir transferleri yapmaktır.

3.1.2. Ulusal Gelir Artışı

Ulusal gelir artışı, yoksulluğun azalmasında en etkin araçlardan biridir fakat yeterli değildir. Ulusal gelir artışında gelir dağılım eşitsizliği göz önüne alınmadan yoksulluk azaltılamaz.

3.1.3. Ekonomik Büyüme

Ulusal gelir artışının tek yolu ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme olmadan sosyal bir gelişimden söz etmek olanaksızdır⁵.

3.1.4. İnsan Kaynaklarına Yatırım

Eğitim seviyesi arttıkça, yoksulluk seviyesi hem alt gelir grupları, hem de tüm toplumsal yapı içinde azalmaktadır. Yoksulluğun yok edilmesi ile ilgili diğer öğeler arasında fırsatların artırılmasını, istihdam ve gelir kaynaklarına erişim yerine göre geliştirilmesini veya iyileştirilmesi için alınacak önlemlerin teşvik edilmesini, kendine bakamayacak durumda olanlara sosyal koruma sağlanmasını, kadınların gereksinim ve becerilerinin tanınmasını, insan kaynaklarının geliştirilmesini, iletişim kolaylıkları dahil olmak üzere altyapının iyileştirilmesini ve daha erişilebilir

⁵ A.g.e. , s.158

kılınmasını ve herkesin temel gereksinimlerini karşılamaya yönelik yurtiçi politikaların özendirilmesini sayılabilir⁶.

3.2. Devletin Yoksulluk Politikalarındaki Değişme, Yeni Uygulamalar ve Çözüm Yolları

Osmanlı döneminde vakıflar ve loncalar aracılığıyla yürütülen sosyal yardımlar ve ilkel sosyal hizmet uygulamaları, Cumhuriyet dönemine geçişle birlikte, devlet görevleri arasına alınmış ve çeşitli yasal düzenlemelerle birlikte kamu kurumları oluşturulmuştur. Yine de geleneksel yaklaşımlarla sürdürülen sosyal hizmet anlayışının, 1959 yılında yasası çıkartılan ve 1961 yılında açılan Sosyal Hizmetler Enstitüsü ile birlikte bilimsel olarak ele alınmaya başladığı kabul edilmektedir.

Kalkınma Planlı dönemlere geçilmesiyle birlikte, sosyal hizmet alanındaki gelişmeler, uygulamaya da yansiyacak şekilde gelişmeye başlamıştır. Ancak hala oldukça yetersiz ve toplumun geneline ulaşmaktan uzaktır⁷.

Bugün ülkemizde sosyal hizmetler, merkezi kamu yönetiminin yanı sıra belediyeler, il özel idareleri, özel vakıflar, sivil toplum örgütleri, özel kişi ve kuruluşlarca yapılmaktadır. Merkezi Kamu yönetiminin kapsamında bir ölçüde belediyeler aracılığıyla olsa da büyük oranda, ilgili devlet bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetlerden Sorumlu Devlet Bakanlığı aracılığıyla Başbakanlığa bağlı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK) ve Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü aracılığı ile yürütülmektedir. Ancak Sosyal Hizmetlerin idari yapısının bir bütünlük içinde yerine getirilmesi temel ilke olmasına ve bu görev 1983 yılında SHÇEK Genel Müdürlüğüne verilmiş iken 1980'li yılların ikinci yarısından sonra Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Genel Sekreterliği, Aile Araştırma Kurumu, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel

⁶ <http://emrahkarakas.googlepages.com/GELRDAILIMIveYOKSULLUK.doc>, erişim tarihi, 04.04.2006

⁷ Neşe Şahin, **Globalleşme, Piyasa Mekanizması, İnsan Hakları Bağlamında Sosyal Hizmetler**, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, 2000.

Müdürlüğü, Özürlüler İdaresi Başkanlığı gibi kurumların kurulması ile bu bütünlük bozulmaya başlamış yetki ve sorumluluk karmaşasının oluşumuna ve kaynak israfına yol açmıştır⁸.

İlk olarak 1976 yılında yoksul, yaşlı, mâlûl ve sakatlara aylık ödeme yapılmaya başlandıysa da bu ödeme zamanla değerini yitirmiş ve güdük bir araç olarak kalmıştır.⁹

Merkezi yönetim bünyesinde yoksullukla savaşımlar etkinlikleri; Sosyal Yardım ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF), Sağlık Bakanlığı (Yeşil Kart Uygulaması), Milli Eğitim Bakanlığı ve Kredi ve Yurtlar Kurumu, Emekli Sandığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Maliye Bakanlığı aracılığıyla yürütülmektedir.

Türkiye'de devlet bütçesinden yoksullara yardım niteliğinde ayrılan miktarlar Tablo 4.1'de görülmektedir.

Tablo 3.1. Devlet Bütçesinden Yoksullara Ayrılan Kaynak

	1999	2000	2001
Sosyal yardımlaşma ve dayanışma teşvik Fonu	132.460,90	322.793,40	429.270,00
Sağlık Bakanlığı Yeşil Kart	107.837,00	166.513,00	298.690,00
Milli Eğitim Bakanlığı	217.520,80	349.844,10	442.693,70
Emekli Sandığı	110.805,40	160.352,30	240.111,70
Sosyal hizmetler ve Çocuk Esirgeme kurumu	42.709,20	64.080,90	66.180,40
Vakıflar Genel Müdürlüğü	0,00	10.506,90	15.760,10
Maliye bakanlığı	28.902,40	40.130,60	71.743,90
Genel Toplam	640.235,70	1.114.221,20	1.564.449,80

Kaynak: <http://arsiv.shp.org.tr/images/yayinlar/yoksulluk%2003.03.2004.pdf>, erişim tarihi, 15.05.2006

⁸ DPT, Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2001.

⁹ Songül Sallan Gül, **Sosyal Devlet Bitti: Yaşasın Piyasa**, İstanbul, Ebabel Yay., 2003, ss.54.

Türkiye'de merkezi yönetim yoksullukla savaşıma için 1999 yılında 642,4 trilyon TL harcamıştır. Bu rakam 2001 yılında cari fiyatlarla 1,5 katrilyon TL'sına yükselmiştir. Bu harcamaların dolar cinsinden hesaplanmasında ise, 2001 yılındaki yüksek oranlı devalüasyon ve yaşanan ekonomik kriz nedeniyle kamu harcamalarındaki kısıntılardan etkilenecek, aslında 1999 yılındaki rakamın altında olduğu görülmektedir. Öte yandan 1999 yılında yaşanan Kocaeli, Bolu ve Düzce depremleri ile ilgili yardımların, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik fonu aracılığıyla dağıtılması 2000 yılındaki miktarların yükselmesine neden olmuştur. Merkezi yönetimin 2001 yılı içinde yoksullukla savaşıma ayırdığı kaynaklar GSMH'nın % 0,85'inin ve konsolide bütçe gelirinin % 3'ünü oluşturmaktadır. Merkezi kamu bütçesinden yoksullukla savaşıma için yapılan harcamaların toplamı GSMH'nın 1999 yılında % 0,82 'si 2000 yılında ise % 0,89 'dur. 2003 yılı için % 3,4, 2004 yılı için % 3,2, 2005 yılı için ise % 3,1'dir¹⁰.

Merkezi yönetimin yoksullukla savaşıma ayırdığı kaynakların hangi kuruluşlarca dağıtıldığına bakıldığında; Çizelge 4.2'de izleneceği gibi, kaynakların yarısından fazlası (%55) SYDTF ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından dağıtılmıştır. Bu iki kuruluşu % 19 ile Sağlık Bakanlığı (yeşil kart uygulaması) ve % 15 ile Emekli Sandığı (yaşlılık aylığı başta olmak üzere) izlemektedir. SHÇEK'in harcamalarında payı % 4 gibi küçük bir orandır. Oysaki bu kurumun yoksullukla savaşmada en önemli paya sahip olması beklenir¹¹.

¹⁰ <http://arsiv.shp.org.tr/images/yayinlar/yoksulluk%2003.03.2004.pdf>, erişim tarihi (10.04.2006)

¹¹ Ümit Onat, **Yoksulluk ve Sosyal Hizmet**, Deniz Feneri Derneği, İstanbul, Euromet Matbaacılık, 2003, ss. 13.

Tablo 3.2. Türkiye'nin Yoksullukla Savaşım İçin Ayırdığı Kaynakların Kurumlar Arasındaki Yüzde Dağılımı

	1999	2000	2001
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu	20,69	28,97	27,42
Sağlık Bakanlığı -Yeşil Kart	16,84	14,94	19,09
Milli Eğitim Bakanlığı	33,98	31,40	28,31
Emekli Sandığı	17,31	14,39	15,35
Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu	6,67	5,75	4,23
Vakıflar Genel Müdürlüğü	0,00	0,94	1,01
Maliye Bakanlığı	4,51	3,60	4,59
Genel Toplam	100,00	100,00	100,00

Kaynak: <http://arsiv.shp.org.tr/images/yayinlar/yoksulluk%2003.03.2004.pdf>, erişim tarihi, 15.05.2006

Milli Eğitim Bakanlığının bu konudaki harcamalarını incelediğimizde 2001-2002 öğretim yılında 629.796 öğrenciye taşınmalı ilköğretim sağlandığı görülmektedir. Bu öğretimin oluşum ve beslenme giderleri olarak 2001 yılında 191 trilyon harcanmıştır¹².

3.2.1. Yeşil Kart Uygulaması

1980'lerde nüfusumuzun yaklaşık yüzde 13-18'inin hiçbir sosyal güvencesi olmadığı düşünüldüğünde, yardım talepleri içinde sağlık yardımlarının ilk sıralarda yer alması doğal bir sonuçtur. Sosyal güvencesiz yoksulların sağlık hizmetlerini karşılamaları amacıyla verilen Yeşil Kart sahibi kişi sayısı 1999 yılında 8.7 milyona ulaşmıştır¹³. 2000 yılında bu sayı 9.5 milyona ulaşmıştır¹⁴. SYDTF 2001 Ocak ayı raporuna göre 2001 yılının ilk üç ayında sayı 10 milyona çıkmıştır. Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü verilerine göre 2003 yılının ilk beş ayı itibariyle ülkemizde 13.266.505 kişi Yeşil Kart sahibidir.

¹² <http://arsiv.shp.org.tr/images/yayinlar/yoksulluk%2003.03.2004.pdf>, erişim tarihi, 10.04.2006.

¹³ DPT, a.g.k., ss.111

¹⁴ DPT, **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele**, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: DPT:18, 2001b.

Yeşil Kart uygulamasından yararlanmada temel alınan ölçütler; hanenin geliri ve mülkiyet düzeyiyle beraber, kişinin hiçbir sosyal güvencesinin olmamasıdır. Gelir düzeyinin belirlenmesinde, 1475 sayılı İş Kanunu'na göre sanayide çalışan 16 yaşından büyük işçiler için belirlenen yürürlükteki asgari ücretin, eşi gelir getirici bir işte çalışmayan, evli ve bir çocuklu bir mükellefin ödemesi gereken en düşük gelir vergisi ve sosyal sigorta primi düşüldükten sonra geriye kalan miktarının 1/3'ünden (Bakanlar Kurulu'nca artırılması halinde belirtilen orandan) az olması ve Türkiye'de ikamet eden vatandaşların yararlanması öngörülmüştür¹⁵

Ülkemizde 1992 yılında başlatılan Yeşil Kart uygulaması, temelde sağlık hizmetlerinde devlet sübvansiyonunun hakkaniyetli bir şekilde ihtiyaç içindeki vatandaşlara ulaşmasını hedeflemektedir. Daha önce de belirtildiği gibi Yeşil Kartlar, belli bir gelir düzeyinin altında kalan vatandaşlara verilmekte ve beyan edilen gelir düzeyi araştırılmaktadır. Uygulama kapsamında tarım çalışanları, mevsimlik işçiler, herhangi bir sosyal güvenlik hizmeti almayanlar, işsizler yer almaktadır. Başlangıçta geçici olması düşünülen sistemin giderek kapsamı genişlemekte ve nüfusun yaklaşık %16'sına ücretsiz tedavi edici sağlık hizmetleri sağlamaktadır¹⁶.

¹⁵13 Ağustos 1992 tarihli ve 21314 Sayılı Resmi Gazete, 1992, ss. 13.

¹⁶Menderes Tarcan, **Hastanelerde Yeşil Kart Uygulamasında Karşılaşılan Sorunlar**, Hacettepe Sağlık Dergisi, Cilt:5, 2000, ss.12.

Tablo 3.3. Yeşil Kart İçin Başvuran Kişi Sayısı

Yıllar	Yeşil Kart Almak İçin Başvuran Kişi Sayısı	Kümülatif Başvuran Sayısı	Yeşil kart alan Kişi Sayısı	Kümülatif Kişi Sayısı
1992-1993	2,271,722	2,971,722	2,211,341	2,211,341
1994	1,498,213	4,469,935	1,460,111	3,671,452
1995	1,674,712	6,144,647	1,325,276	4,996,728
1996	970,89	7,115,536	716,34	5,713,066
1997	1,292,526	8,414,062	953,91	6,666,978
1998	1,345,953	9,760,015	1,093,465	7,760,443
1999	1,352,148	11,112,163	961,17	8,721,609
2000	1,610,828	12,722,991	1,404,677	10,126,286
2001	1,674,706	14,397,697	1,300,309	11,426,595
Oca.02	341,30	14,738,999	427,62	11,854,216
Toplam	14,738,999		11,854,216	

<http://arsiv.shp.org.tr/images/yayinlar/yoksulluk%2003.03.2004.pdf>, erişim tarihi, 10.04.2006.

Türkiye'de "Yeşil Kart" uygulamasının yürütücüsü Sağlık Bakanlığıdır ve Maliye Bakanlığı her yıl bu amaçla önemli bir parayı Sağlık Bakanlığına transfer etmektedir. 1992 yılında başlamış olan yeşil kart uygulaması sonucunda, Ocak 2002'de yeşil kartlı yoksul sayısı 11.854.216'ya ulaşmıştır. Sağlık Bakanlığı verilerine göre yeşil kartlı hastalardan 3 milyonu ayakta, 1.3 milyonu da yatarak tedavi olmuşlardır.

1994 yılında 1.5 milyon başvuru olmuş ve % 97'si Yeşil Kart almıştır. 1995'de 1.7 milyon başvuru olup, bunların % 79'unun başvurusu kabul edilmiştir. Yeşil Kart'a olan talebin yoğun olmasında; gelir ölçütünün özellikle kırsal alanlarda saptanmasının güçlüğü ve yetersizliği (sadece Ziraat Bankası nakit hesabının olup olmadığının temel alınması), diğer sosyal güvenlik kurumları arasındaki eşgüdümsüzlük ve uygulamanın yoksul olmayanlar tarafından kötüye kullanılması gibi nedenlerden dolayı Yeşil Kart başvurularının soruşturma süreci daha sıkı tutulmasına başlanmıştır. 1996 yılında başvuru sayısında % 50'lik bir azalmayla

Yeşil Kart başvuru sayısı 970 bine düşmüş ve bunların da % 74'ünün başvurusu kabul edilmiştir.

1997, 1998 ve 1999 yıllarında başvuru sayısı 1.3 milyon civarında olmuş ve başvuranların yüzde 70-80'i Yeşil Kart almıştır. 2000-2001 yıllarında yaşanan yoğun ekonomik kriz, gelir dağılımının ve yoksulların koşullarının daha da kötüleşmesine neden olurken, Yeşil Kart'a başvuran yoksulların sayısının katlanarak artmasına yol açmıştır. İki yılda toplam 3.2 milyon kişi yeni Yeşil Kart sahibi olurken, toplam Yeşil Kartlı sayısı da 11 milyona ulaşmıştır. 28.02.2002 Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü verilerine göre de 2002 yılında Yeşil Kartlı yoksul sayısı 13 milyona ulaşmıştır. 2003'ün ilk beş ayı itibariyle Yeşil Kart'a başvuranların sayısı 397.532 olmuş ve bunların da yüzde 67'sinin başvurusu kabul edilmiştir¹⁷.

Nitekim DİE'nün 1997 yılı verileriyle nüfusun %16'sına tekabül eden yeşil kart sahipliğiyle ilgili olarak yapılmış olan bir araştırma kaynakların hedefini bulamadığını ortaya koymaktadır. Ankara'da 2000 yılında Sağlık Bakanlığı ve üniversite hastanelerinden 110 hekim ve yöneticiyle yapılan anketin sonuçlarına göre; Yeşil kartın kanundaki kıstaslara göre gerçek sahiplerine verilmemiş olduğu, Yeşil Kart Sahiplerine ait kişisel bilgilerin periyodik aralıklarla yenilenmesi ve değerlendirilmesi gerektiği, Yeşil Kartın basit bir şekilde düzenlenmesi sonucu sahteciliğe açık olması Yeşil kart kanununda var olan iptal mekanizmasının çalıştırılmaması gibi sorunlar öncelikli olarak dile getirilmiştir¹⁸.

3.2.2. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu

Devletimizin Anayasa'da belirtilen Sosyal Bir Hukuk Devleti olması özelliği gereği; gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesine ve yoksul kesimlerin desteklenmesine yönelik sosyal politikalar, toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi ve sosyal barışın korunması açısından büyük önem arz etmektedir. Bu ilkedan hareketle, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, 3294 Sayılı Yasa ile

¹⁷ <http://arsiv.shp.org.tr/images/yayinlar/yoksulluk%2003.03.2004.pdf>, erişim tarihi,10.04.2006.

¹⁸ Tarcan ,a.g.e.,ss.12.

1986 yılında kurulmuştur. Bu yasayı uygulamak amacıyla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Devletimizin en önemli sosyal yardım ve himaye kuruluşu olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu; sosyal güvenlik şemsiyesi altında olmayan, yoksul, kimsesiz, muhtaç ve düşkün vatandaşlarımıza yönelik, Devletin tüm sosyal sorumluluklarını yerine getirmekle görevlidir.¹⁹.

Yeni düzenleme ile Başbakanlığa bağlı bir genel müdürlüğe dönüştürülen kurumun uygulayıcıları illerde ve ilçelerde faaliyet gösteren ve sayısı 931'e ulaşan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarıdır. SYDTF tarafından bu vakıflara aktarılan gelirin kaynakları ise diğer fonlardan yapılan aktarmalar, gelir ve kurumlar vergisi çerçevesinde alınan ilave % 4 vergiler, trafik cezalarının yarısı, Radyo Televizyon Üst Kurulu gelirlerinin % 15'i ve çeşitli kaynaklardan sağlanan bağışlardır²⁰.

3.2.2.1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonunun Amacı

Fonun 3294 Sayılı kuruluş yasasında yer alan amacı²¹;

- 1- Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile her ne suretle olursa olsun Türkiye'ye kabul edilmiş veya gelmiş kişilere yardım etmek,
- 2- Sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak,
- 3- Sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir.

İhtiyaç sahipleri vakıflara başvurarak çeşitli sosyal yardım programlarından yararlanabilmektedir. Sağlık, eğitim, proje, gıda-yakacak yardımları ve periyodik yardımlar bu kapsamda uygulanan sosyal yardım programlarını oluşturmaktadır.

¹⁹ <http://www.sydtf.gov.tr/sydtf.html>, erişim tarihi, 15.05.2006.

²⁰ http://www.sydtf.gov.tr/sydtf_gelir_gider.html, erişim tarihi, 05.05.2006.

²¹ Mevlüt Bilici, **Yoksullukla Mücadelede Örnek Uygulama: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu**, Deniz Feneri Derneği, Euromet Matbaacılık, İstanbul, 2003, ss.24.

1996 yılında gıda, yakacak ve giyecek gibi gereksinimleri için vakfa başvuranların sayısı Türkiye nüfusunun % 8 i olan 4 milyon 382 bine ulaşmıştır²².

3.2.2.2. Fonun Yapısı

Fonun karar organı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kuruludur. Fon Kurulu; Başbakan tarafından görevlendirilen bir Devlet Bakanı başkanlığında Başbakanlık Müsteşarı, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı, Sağlık Bakanlığı Müsteşarı, Vakıflar Genel Müdürü ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdüründen oluşmaktadır²³.

3.2.2.3. Fon Kaynaklarının Kullanımı

Fon, tüm yardım programlarını Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla yürütmektedir. Fonda toplanan kaynak, Fon Kurulunda alınan kararlar doğrultusunda Vakıflara aktarılmakta ve yardımlar Vakıflar tarafından vatandaşlara ulaştırılmaktadır.

Fon kaynağından, 1988 yılından başlamak üzere çeşitli oranlarda bütçeye ve diğer fonlara aktarmalar yapılmıştır. Son yıllarda gerek bütçe dışı fonların kapatılması, gerekse bütçeye yapılan kesintiler, Fonun artan yükümlülüklerine karşılık gelirlerinin yetersiz kalması sonucunu doğurmuştur²⁴.

3.2.3. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı

İstanbul İli Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı 29 MAYIS 1986 gün ve 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile kurulmuş olup, 24 Temmuz 1986 gün ve 50737 Sayılı Vakıf Resmi Senedi hükümlerine göre

²² Fikret Şenses, **Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu**. ODTÜ Gelişme Dergisi, 26 (3-4), 431.

²³ Bilici, **a.g.e.**, ss.24.

²⁴ **A.g.e.**,ss.25.

29 Temmuz 1986 gün ve Bir (1) numaralı Mütevelli Heyeti kararı ile faaliyetlerine başlamıştır²⁵.

3.2.3.1. Yapısı

İllerde Vali, İlçelerde Kaymakamların başkanlığındaki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının sayısı 931'e ulaşmıştır²⁶.

3.2.3.2. Vakıfların Gelirleri

Vakıf gelirleri, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonundan aktarılan kaynakların haricinde, Mahalli İdare Bütçelerinden % 2 oranında ayrılacak paylar, (köyler hariç), her nevi fitre-zekat-kurban derileri ve bağırsak yardımları, işletme ve iştiraklerden elde edilecek gelirler, diğer gelirlerden oluşmaktadır.

3.2.3.3. Vakıflarca Kaynaklarının Kullanımı

Fonda toplanan kaynak, Fon kurulu kararları ile ülke genelinde kurulu bulunan 931 Vakfa aktarılmakta, bu kaynaklar Vakıflar tarafından ihtiyaç sahibi yoksul vatandaşlarımıza aynı veya nakdi yardımlar olarak ulaştırılmaktadır.

İhtiyaç sahibi vatandaşlar, ikamet ettikleri yerdeki Kaymakamlık veya Valiliklerin hizmet binalarında faaliyet gösteren Vakıflara ihtiyaç durumlarına göre başvurumaktadırlar. Yapılan başvuruların vakıf mütevelli heyetlerince değerlendirilmesi sonucu, sosyal güvenceden yoksun, fakir ve muhtaç durumda oldukları tespit edilenlerin yardım talepleri karşılanmaktadır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları hesap yönünden Vakıflar Genel Müdürlüğü, idari yönden ise İçişleri Bakanlığı'nın denetimine tabidirler²⁷.

²⁵ <http://sydv.istanbul.gov.tr/Default.aspx?pid=513>, erişim tarihi,15.05.2006.

²⁶ Şenses, a.g.e., ss.431.

²⁷ Bilici, a.g.e.,ss.26

3.2.3.4. Fonun Sosyal Yardım Programları

3.2.3.4.1. Periyodik yardımlar

Vakıfların cari harcamaları ile yoksul vatandaşlarımızın gıda, yakacak, ilaç vb. acil ve güncel gereksinimlerinin karşılanması amacıyla İl ve İlçe vakıflarına periyodik olarak her ay kaynak aktarılmaktadır.

Periyodik Paylar, İlin / İlçenin nüfusu ile doğru orantılı gelişmişliği ile ters orantılı olarak nüfus ve sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi esas alınarak hesaplanmaktadır.

Vakıfların mali durumları aylık olarak tespit edilmekte, kaynak ihtiyaçları izlenebilmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki Vakıflarımıza % 50 oranında daha fazla pay aktarılmaktadır²⁸.

3.2.3.4.2. Sağlık Yardımları

Sağlık kapsamında, yaklaşık 11 Milyon yeşil kartlı vatandaşımızın ayakta tedavi giderleri, yeşil kart alamayacak durumda olanların ödeme gücünü aşan sağlık giderleri ile sosyal güvenceden yoksun vatandaşların ilaç, ayakta tedavilerine yönelik tıbbi malzeme araç-cihaz gereksinimleri karşılanmaktadır.

Ayrıca, özürlü vatandaşlarımızın protez, işitme cihazı, sakat arabası, araç-gereç ihtiyaçları da sağlık yardımları kapsamında yer almaktadır.

Yapılan sağlık yardımları ile Fon adeta yoksul insanlarımıza sağlık güvencesi sağlayan bir işlev üstlenmiştir²⁹.

²⁸ A.g.e., ss.26.

²⁹ A.g.e., ss.27.

3.2.3.4.3. Eğitim Yardımları

Ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan ailelerinin eğitim çağındaki çocuklarına yönelik bu yardımlar, Fon faaliyetleri arasında büyük bir yer tutmaktadır.

- Her eğitim ve öğretim yılının başlangıcında ilköğretim ve ortaöğretimde okuyan dar gelirli aile çocuklarının kitap-kırtasiye-önlük gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması için Fondan kaynak gönderilmektedir.

2002-2003 Eğitim dönemi başlangıcında bu amaçla kullanılan kaynak tutarı 35,5 Trilyon TL.'dir.

- Bunun yanı sıra, 1997 yılında başlatılan 8 yıllık temel eğitim kapsamında yeni bir olgu olarak yer alan taşınabilir eğitim uygulamasında, okulların bulunduğu merkezlere taşınan yoksul öğrencilere öğle yemeği verilmek üzere, vakıflara kaynak gönderilmektedir³⁰.

2001-2002 öğretim döneminde, bu amaçla kullanılan kaynak tutarı 57.4 Trilyon TL. olarak gerçekleşmiştir.

- İlköğretim ve ortaöğretim öğrencilerine yönelik diğer destek programları da; köyünden şehre okumaya gelen yoksul öğrencilerin barınma sorununun giderilmesi için, Fon kaynakları ile öğrenci yurtları yapımı, bu yurtların işletme ve donanım giderlerinin karşılanmasına katkıda bulunulması, öğrencilerin yurt giderlerinin karşılanmasıdır.

Fon kaynakları ile bugüne kadar 348 adet öğrenci yurdu yaptırılmış ve yaklaşık 53 bin yoksul öğrenciye barınma imkanı sağlanmıştır.

³⁰ A..g.e., ss.27.

- Yüksek öğrenim boyutunda ise, yine dar gelirli ailelerin yüksek öğrenimde okuyan çocuklarına 1989 yılından bu yana karşılıksız burs verilmektedir.

Burs yardımları, ailenin meslek ve gelir durumu, okuyan çocuk sayısı, anne babanın sağ-ölü-kanunen ayrı olması, özür durumu gibi objektif kriterlere dayalı olarak, bilgisayar ortamında yapılan değerlendirme sonuçlarına göre ve öğrencilerin başarılı olmaları koşuluyla yapılmaktadır³¹.

3.2.3.4.4. Proje Yardımları

Ekonomik yetersizlik nedeniyle üretim süreçlerine katılamayan, gelir elde edecek faaliyetlerde bulunamayan kişi ve ailelere üretime katılarak kendilerine yeterli hale gelmeleri amacıyla proje desteği verilmektedir³².

Bu destekler iş kurma yardımlarının yanı sıra; tarımsal projeler, hayvancılık projeleri, halıcılık, kilimcilik, el sanatları gibi projeleri kapsamaktadır.

Bu yardımlarla; ekonomik ve sosyal yoksunluk sorununun daha rasyonel çözümlenmesi, kaynakların bir kısmının üretime yönlendirilmesi, yoksul ailelerin mesleki becerilerini veya başka kabiliyetlerini ortaya koyabilecekleri bir üretim imkanına sahip kılınmaları yoluyla istihdam yaratılması amaçlanmaktadır³³.

3.2.3.4.5. Gıda-Yakacak Yardımları

Her yıl, belirli dönemlerde (Ramazan ayı öncesinde veya başlangıcında, ayrıca Kurban Bayramı öncesinde), yoksul insanlarımızın temel gereksinimlerinin karşılanması amacıyla kaynak gönderilmektedir. Fonun uyguladığı temel destek

³¹ A..g.e., ss.27.

³² A..g.e., ss.28.

³³ A..g.e., s.28.

programlarından biri de; kış mevsimi başlangıcında İl ve İlçelerin nüfus - gelişmişlik durumu ve ısı katsayıları dikkate alınarak yapılan yakacak yardımlarıdır³⁴.

3.2.3.4.6. Diğer sosyal yardımlar

Fondan doğal afet, terör, yangın gibi nedenlerle can ve mal kaybına uğrayan insanlarımıza da yardım eli uzatılmaktadır. Bu yardımlar vatandaşlarımızın uğradığı zararın tamamının karşılanmasına yönelik olmayıp, katkı niteliği taşımaktadır. Ayrıca işsizliğin ve yoksulluğun belirgin olarak yaşandığı yerlerde vakıflarımız tarafından açılan aşevleri ile vatandaşlarımıza sıcak yemek verilmesi sağlanmaktadır³⁵.

3.2.3.4.7. Sosyal Riski Azaltma Projesi

IMF ve Dünya Bankasından sağlanan ek finansman kapsamında 500 Milyon ABD Doları, sosyal yardım sisteminin güçlendirilmesi ve ekonomik programının olası sosyal etkilerinin azaltılması için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun kullanımına ayrılmıştır.

Sosyal Kalkınma ve Destek Projesi'nin kalkınma hedefi, gerek uzun gerekse kısa vadede Türkiye'deki yoksulluğun azaltılmasına şu yöntemlerle katkıda bulunmaktır:

- Krizden etkilenen en yoksul kesime acil gelir desteği sağlanması (sosyal riskin hafifletilmesi),
- Yoksul kesime hizmet ve sosyal yardım temin eden devlet kurumlarının kapasitesini artırılması (sosyal risk yönetimi);
- Temel sağlık ve eğitim hizmetlerinin geliştirilmiş kullanımına bağlı olarak nüfusun en yoksul yüzde 6'sına yönelik temel bir sosyal yardım sisteminin uygulanması (sosyal riskin hafifletilmesi ve engellenmesi)

³⁴ A.g.e., s.29.

³⁵ A.g.e., s.29.

- Yoksul kesim için gelir elde etme ve istihdam olanaklarının artırılması (sosyal riskin önlenmesi)³⁶.

3.2.3.4.8. Hızlı Yardım

Bu kapsamda, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun öteden beri uygulamakta olduğu programlar kaynak açısından desteklenmiştir. Bu amaçla, "okula devam paketi" adı altında toplam 1.050 bin çocuk hedeflenmiş ve her çocuk için 50 Milyon TL olmak üzere, toplam 52.5 Trilyon TL yardım gönderilmiştir. Yine, eğitime katkı yardımı amacıyla, çocukların bot, kaban, ayakkabı gibi gereksinimleri için ikinci bir yardım paketi gönderilmiştir.

Gıda yardımı olarak, toplam 24 Trilyon TL ve yakacak yardımı için de toplam 40 Trilyon TL gönderilmiştir.

Sağlık yardımları ise, yeşil kartlı ve yoksul hastaların ilaç ve diğer tıbbi giderleri için Vakıflardan gelen talepler doğrultusunda yapılmıştır. Bu bağlamda toplam 142 Trilyon 523 Milyar 700 Milyon TL tutarında yardım yapılmıştır³⁷.

3.2.3.4.9. Yatırım Bölümü

Yatırım Bölümü, üç temel bileşenden oluşmaktadır:

3.2.3.4.9.1. Kurumsal Gelişim

Bu bileşen kapsamında, Türkiye'deki yoksulu koruyan ve sosyal yardım sağlayan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun politika geliştirme, araştırma, izleme ve değerlendirme kapasitelerinin geliştirilmesi, bilgi teknolojileri açısından güçlendirilmeleri, personel gelişimi ve eğitimi, kamuoyu

³⁶ A.g.e., s.29.

³⁷ A.g.e.,s.30.

bilgilendirme mekanizmalarının geliştirilmesi daha etkin bir sosyal yardım sistemi açısından ele alınmaktadır. Ayrıca, DİE'nin kapasitesinin geliştirilmesi, hane halkı araştırmalarının daha sık gerçekleştirilebilmesi ve nüfus sayımı analizlerinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir³⁸.

3.2.3.4.9.2. Şartlı Nakit Transferi

Yoksulluk nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen veya okuldan almak zorunda kalan ya da okul öncesi çocuklarını düzenli sağlık kontrollerine götüremeyen aileleri ekonomik yönden desteklemek ve Türkiye'de düzenli bir nakit sosyal yardım sistemi yerleştirmeyi hedeflemektedir. Şartlı Nakit Transferi, nüfusun en yoksul %6'lık kesimini hedef alan temel bir sosyal güvenlik ağıdır³⁹.

3.2.3.4.9.3. Yerel Girişimler

Yerel Girişim bileşeni, Türkiye'nin en yoksul %36'lık kesiminin gelir elde etme ve istihdam fırsatlarını arttırmaya yönelik faaliyetleri içermektedir. Yerel Girişim bileşeni, kuşaklar boyu süren yoksulluğu engelleyebilmek ve yoksul kesimi bir destek ile daha iyi bir hayat standardına ulaştırabilmek amacını taşımaktadır. Yerel Girişim bileşeni, 4 alt-bileşenden oluşmaktadır.

1. Gelir Getirici Mikro Ölçekli Alt-Projeler
2. İstihdam Edilebilirlik Eğitimleri
3. Toplum Yararına İşler İçin Geçici İstihdam Olanakları
4. Sosyal Hizmetlerin Yaygınlaştırılması⁴⁰.

3.3. Sivil Toplum Örgütleri

Sivil toplum kuruluşlarını resmi ya da yarı resmi kuruluşlardan ayıran en belirgin fark, devlete bağımlı olmamaları ve tamamen gönüllü ilişkilere

³⁸ A.g.e., ss.30.

³⁹ A.g.e., ss.31.

⁴⁰ Bilici, a.g.e., s.31.

dayanmalarıdır. Bu bakımdan, çevre, sağlık, kadın, gençlik, çocuk, özürlüler, hayır ve yardımlar, kentleşme, bilim ve teknoloji, tüketici, çalışma hayatı, insan hakları, kültür ve sanat gibi alanlarda ortaya çıkan sorunları ve bunların çözümüne yönelik çalışmaları amaç edinen gönüllü oluşumlar, gerçek sivil toplum kuruluşlarıdır⁴¹.

Sivil Toplum kuruluşları tanımlaması kendi içinde değişik özellikte yapılanmaları barındırmaktadır. Çünkü bu tanımlamanın içerisinde bir yanda klasik tarzdaki yardım dernekleri yer alırken, diğer yanda da Kızılay, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Borsalar Birliği gibi kamu kuruluşu niteliğindeki sivil toplum kuruluşları ve Darüşşafaka, Darülaceze gibi tarihi yardım kurumları da yer almaktadır. Genel tanımlama olarak sivil toplum kuruluşları arasında sayılmakla birlikte Türkiye’de ayrı bir yasaya ve denetim sistemine tabi olmaları dolayısıyla özel vakıflar ayrı bir kategori olarak düşünülmektedir. Özel Vakıflar arasında daha çok özel sektör kuruluşlarının kurup finanse ettiği vakıflar yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında sivil toplum kuruluşları ve özel vakıfların yoksullukla savaşıma ayırdığı kaynaklar hakkında bir bilgi edinilememiştir⁴².

Ülkemizde kadın çocuk ve aile bağlamında yoksulluğa karşı mücadele veren pek çok sivil toplum örgütü bulunmaktadır. Aşağıda bunlardan birkaçına yer ver verilmiştir.

3.3.1. Dost Eli Yardımlaşma Derneği

Derneğin amacı; ihtiyaç sahibi kimselere ihtiyaç duydukları yardımları ihtiyaç anında ve süresince sağlamak, sokakta kalmış, kimsesiz çocuklara ve gençlere her alanda yardımcı olmak, rehabilite olmalarını sağlayarak topluma kazandırmak, ihtiyaç duyulan sağlık ve ilaç yardımında bulunmak, kimsesiz gençlere

⁴¹ Yavuz Atar, "**Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum Devlet Düalizmi**", Yeni Türkiye Kasım-Aralık 1997, Yıl 3, S. 18, ss. 98.

⁴² <http://arsiv.shp.org.tr/images/yayinlar/yoksulluk%2003.03.2004.pdf>, erişim tarihi, 02.04.2006

eş, iş ve aş sahibi yapmak, deprem, sel, yangın vb. felaketlerde zarar görenlere aynı ve nakdi yardımda bulunmaktır⁴³.

3.3.2.Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı

Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı -KEDV-, 1986 yılında kadınların yaşam kalitelerini ve ekonomik durumlarını iyileştirmek amacıyla kurulmuş, kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum örgütüdür.

İstanbul'un dar gelirli semtleri, 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 depremlerinden etkilenen bölgeler ve Güneydoğu Anadolu'da çalışmalarını sürdürmektedir⁴⁴.

3.3.3. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği

Derneğin amacı, Sosyal Hizmet Uzmanları ve toplum arasında dayanışmayı sağlamak, Sosyal Hizmet Mesleğinin tanıtılması ve gelişmesine katkıda bulunmak, mesleğin etkililiğinin artırılması için çalışmalar yapmak, sosyal hizmet uzmanlarının rol ve işlevlerini Çağdaş sosyal hizmet anlayışına uygun olarak yerine getirmelerini sağlayıcı faaliyetlerde bulunmak, sosyal hizmet ile ilgili konu ve alanlarda bilimsel araştırma, inceleme ve yayınlar yapmak, görüş oluşturmak ve önerilerde bulunmak, Sosyal Hizmet Uzmanlarının haklarını korumak ve haklarının gelişmesini sağlamak, Sosyal Hizmet Uzmanları arasında birlik, dayanışma, mesleki disiplini ve ahlakını korumaktır⁴⁵.

3.3.4. Mavi Kalem Derneği

Fener Balat'ta kurulmuştur. Dernek gönüllülerden oluşmaktadır. Mavi Kalem gönüllüleri, çocukların yanı sıra kadınlara da sağlık eğitimi ve aile içi şiddet

⁴³ <http://www.dosteli.org.tr/>, erişim tarihi, 02.06.2006

⁴⁴ http://www.kedv.org.tr, erişim tarihi, 10.06.2006

⁴⁵ <http://www.shudernegi.org/tuzuk.doc>, erişim tarihi, 21.06.2006.

konusunda seminerler vermektedir. Dernek, büyük kentlere içgöç ile gelen aile ve bireylerin desteklenmesi için çalışmaktadır⁴⁶.

3.3.5. Deniz Feneri Derneği

Deniz Feneri Derneği, kuruluş amaçları doğrultusunda yardıma muhtaç vatandaşların, geçimlerine katkıda bulunmak amacıyla pek çok alanda yardımlar yapmaktadır. Dernek tarafından ihtiyacı tespit edilen ailelere şu yardımlar yapılmaktadır;

Gıda Yardımı, Giyim , Nakit Yardımı, Eğitim, Sağlık (muayene, tedavi, tahlil, tetkik, ultrason, MR, ameliyat, protez, işitme cihazı, sünnet...vs), Sünnet, Ev Eşyası, Yakacak, Meslek Edindirme Ve Beceri Kazandırma Kursları, Barınma, Temizlik alanlarında yardımlar yapmaktadır⁴⁷.

3.4. Belediyeler

Belediyelerin, nüfusun istihdam artırılmasına katkı yapacak şekilde meslek kursları açması yönünde, yasada maddeler mevcuttur. Ayrıca 30.05.1997 tarih ve 572 sayılı Kanun hükmünde kararnamenin 4. maddesi ile belediye kanuna eklenen bir hüküm eklenerek, “belediyelerin diğer kurumlarla işbirliği yaparak genç ve yetişkin özürümler için işgücü piyasasına uygun alanlarda meslek ve beceri kazandırma kursları, iş eğitim merkezleri açmaları öngörülmektedir. Ayrıca yoksul ailelerin çocuklarına, korunmaya muhtaç çocuklara “tahsil, terbiye konularında” yardım etmek de belediyeler görev olarak yüklenmiştir. (15/34)⁴⁸.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Koordinasyon Merkezi'nin uyguladığı projeler, yoksullukla mücadele konusunda yerel yönetimlerin yaptıklarına örnek olarak sunulmuştur. İstanbul Sosyal Hizmetler Koordinasyon Merkezi çerçevesinde;

⁴⁶ <http://www.mavikalem.org/tr/hakkimizda.asp>, erişim tarihi, 16.05.2005.

⁴⁷ <http://www.denizfeneri.org.tr/icerik.asp?kategori=FAALİYETLER>, erişim tarihi, (21.06.2006)

⁴⁸ <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/istanbulbelediyesi4.htm>, erişim tarihi, 07.05.2006.

1. Eğitim Müdürlüğü:

Eğitim müdürlüğü bünyesindeki İSMEK'te 2004-2005 Eğitim-Öğretim Döneminde İstanbul sınırları içerisinde 95 Kurs Merkezi'nde 65 branşta eğitim verilmektedir. Eğitim Müdürlüğü'nün verdiği eğitimler arasında; istihdama yönelik eğitimler, cezaevlerinde meslek edindirme eğitimleri ve engellilere yönelik meslek edindirme eğitimleri bulunmaktadır. Bunlarla beraber müdürlük, eğitim yardımları, aynı eğitim yardımları da yapmaktadır.

2. Darülaceze Müdürlüğü:

Darülaceze Müdürlüğü'ne bağlı çocuk bakım merkezleri bulunmaktadır. Müdürlüğün ana görevleri arasında; ihtiyaç sahiplerinin barınması ve bakımının yapılması ile sağlık hizmetleri vardır.

3. Sağlık İşleri Müdürlüğü:

Sağlık işleri müdürlüğü ihtiyaç sahiplerine evde bakım hizmetleri vermektedir.

4. İstanbul Özürlüler Merkezi

Florya özürlüler yaz kampı

5. Kadın sağlığı koruma merkezleri

6. Sokak çocuklarına meslek edindirme merkezi

7. Sosyal ve idari işler müdürlüğü

Sıcak yemek dağıtımı, gıda yardımları, Ramazan çadırları ve amatör spor kulüplerine yardım bu müdürlük tarafından yapılan yardımlar arasındadır.

8. Halkla ilişkiler müdürlüğü

Ücretsiz ekmek kuponu dağıtımı, sel felaketinden sonra eşya yardımı, kira yardımı ve erzak yardımı yapılması Halkla İlişkiler Müdürlüğü'nün görevleri arasındadır⁴⁹.

⁴⁹ <http://www.sabanciuniv.edu/ipm/tr/ArastirmaAlanlari/documents/BolgeselKonferans.pdf>, erişim tarihi, 14.04.2006.

SONUÇ

Yoksulluk en genel anlamıyla bireyin maddi ve kültürel kaynaklardan yoksunluğu olarak ifade edebilir. Yoksulluk kavramı ülkeden ülkeye, dönemden döneme ve refah düzeyindeki gelişmelere bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Farklı tanımlamalara baktığımızda esas olarak yoksulluğun ekonomik ve sosyolojik nedenleri ve sonuçları açısından farklılıklar yarattığını görmekteyiz. Uluslararası literatürde yoksulluğun ölçümünde genellikle asgari beslenme standartına göre mutlak yoksulluk ve gelire göre belirlenen göreceli yoksulluk kavramları kullanılmaktadır. Gelire göre belirlenen yoksulluk çerçevesinde gelir yoksunluğu, insani yoksulluk, objektif-subjektif yoksulluk gibi yeni kavramlar literatürde yerini almıştır.

Yoksulluk kavramı, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fordizm'in temelleri üzerine oturan Keynes'yen yapının ardından Post Fordizm denen süreç ile birlikte tüm dünyada araştırma konusu olmaya başlamıştır. küreselleşme yeni bir birikim sistemini oluşturarak küresel bir yoksulluk tanımının da ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Yoksulluk, ağırlıkla bir az gelişmişlik sorunu olsa da gelişmiş ülkelerde de temel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı, yoksulluğun ülkelerin refah seviyesine paralel olmakla birlikte temelde bir paylaşım sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. Milli gelirin nüfusa olan oranı olarak ifade edilen gelir dağılımı ile bu gelirin paylaşımında yaşanan dengesizliğin ekonomik ve sosyal sonuçları yoksulluğu inşa etmektedir.

Yoksulluk, Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede de en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Bir yandan adaletsiz gelir dağılımı, diğer yandan ulusal gelirin paylaşımındaki düşüklük son yıllarda ard arda yaşanan ekonomik krizler, yoksulluğu daha da şiddetli bir boyuta taşırken, acil önlem alınması gereken öncelikli bir hale getirmiştir.

Ülkemizde yoksulluk araştırmaları hanehalkı gelirinin yüzdesel dağılımı yöntemi ile yapılmaktadır. Bu yöntemde dilim aralıkları küçüldükçe en yoksul ile en üst gelir grupları arasındaki fark daha da belirginleşmektedir. Türkiye İstatistik Kurumunun verileri ülkemizde 2004 yılı itibariyle gelir dağılımında bir düzelme olduğunu ortaya koymakla birlikte hala en yoksul ile en zengin arasında 20 kat fark bulunmaktadır.

Ülkemizde giderek belirginleşen yoksulluğun sosyal sonuçları hanehalkı sayısı ve bileşenlerinde de bir dönüşüm olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bir iki kişilik hanelerin üç-dört kişilik hanelere, üç-dört kişilik hanelerin de beş-altı kişilik hanelere dönüşme sürecinde olduğu gözlenmektedir. 15-64 yaş grubunda bir artış meydana gelirken, 0-14 ve 65 ve daha büyük yaştaki nüfusun azaldığı görülüyor. 15-64 yaş grubunun oransal olarak artması çalışarak haneye gelir getirenlerin oranını az da olsa etkilediği gözlemlenmektedir.

En alt yüzde 5'lik gelir grubundaki işsizlerin oranının 2001'de yaşanan krize rağmen değişmediği görülmektedir. Buna karşılık en alt yüzde 5'lik gelir grubundaki hane üyelerinde ortaya çıkan önemli farklılık, çalışmayan ve öğrenci olmayan 7-14 yaş grubunun 2 sene öncesine göre %86 oranında azalmasıdır. İlköğretim çağındaki bu yaş grubunun azalışı ve öğrenci grubundaki artış, 7-14 yaş grubundakilerin büyük bir kısmının öğrenim sürecine dönerek öğrenci olduklarını göstermektedir. Bu da belki zorunlu eğitimin en alt gelir dilimlerine kadar uzandığını gösteren bir olgudur.

2000 yılında yaşanan krizin ardından en yoksul %5'lik kesimin tasarruf eğiliminde de bir farklılaşma gözlenmektedir. Ortalama hane gelirindeki %21'lik azalma hane harcamalarının da kısılmasına neden olmuştur. Haneler krizden önce 1.332 Dolar harcarken, 2002'de yılda ortalama 844 Dolar harcamaktadır. Burada dikkati çeken nokta, en alt gelir grubundaki hanelerin giderek daha az gelir elde etmelerine karşın harcamalarını %63 oranında kısarak kendilerini güvence altına almaya çalışmalarıdır. Bu kısıtlamanın etkileri hanelerin mutfaklarına da yansımaktadır. 2000 yılında hanelerde ortalama 2.1 tür yemek pişerken 1.6 tür yemek pişmektedir.

Veriler, bireylerin hanelerden daha çok gelir kaybına uğradığını göstermektedir. Hanelerdeki gelir kaybı %21 iken bireylerin yıllık ortalama gelirlerinde %29 azalma olmuştur. Bu durum 3.2 kişiden oluşan hanehalkının 3.6 kişiye dönüşümü ve çalışma konumlarının farklılaşmasından kaynaklanmaktadır.

En yoksul %5'lik kesimde hanelerde çalışan fert sayısının artmasına rağmen hane büyüklüğünün ve hanedeki öğrenci ve emeklilerin oranının artması sonucu hane geliri azalmıştır. Bu da çalışanların ücretinde dolar bazında önemli bir düşüş olduğunu göstermektedir. En alt %5'lik gelir grubundaki hanelerin yaklaşık dörtte biri metropollerdedir. Bu hanelerin %59'u kirada ve 85 metrekare evlerde yaşamaktadır.

En alt yüzde 5'lik gelir grubundaki 15 yaş ve üzerindeki bireylerin eğitim seviyelerinin oldukça düşük olduğu görülüyor. Çünkü neredeyse yarıya yakını okul bitirmemiş, %40'a yakını ise ilkokul mezunu. Bu yüzden en alt yüzde 5'lik gelir grubunda her 5 kişiden (yarısı işsiz de olsa) ancak biri çalışıyor.

En yüksek %5'lik gelire sahip hanelerin 14 yaşından büyük kişilerinin %56.7'si haneye gelir getirmek üzere çalışırken, düşük gelirli haneler için bu oran 20.2'ye düşmektedir. Alt kesim çalışanlarında %3.4'lük bir kesim ek iş yaptığını beyan ederken hane çalışanlarının %54'ü mavi yakalı, %32'si esnaf ve zanaatkarlardan oluşmaktadır.

En alt yüzde 5'lik gelir grubundaki hane bireylerinin bilgisayar ve internet kullanma oranları ancak %3 ve %2 düzeyinde kaldığı görülmektedir. Alt gelir dilimindeki bireyler arasında internete evden bağlanan hiç kimse bulunmamaktadır. En alt yüzde 5'lik gelir grubundaki her 100 haneden sadece 1'inde bilgisayara rastlanmaktadır.

Düşük ve yüksek gelirli bireylerin medeni durumlarına bakıldığında dikkati çeken nokta alt gelir grubundaki bekârların daha az, dul ya da boşanmış olan bireylerin oranının üst gelirlilerden daha fazla olması.

Alt gelir grubundaki her iki kişiden bir'i gelecekle ilgili kaygısı olduğunu belirtmektedir. Bu gruptaki bireylerin yarıya yakını hayattan da bir şey beklemediklerini belirtmiştir. En alt yüzde 5'lik gelir grubundaki bireylerde hakim olan karamsar tabloya rağmen bu gruptaki bireylerin yarıya yakını mutlu bir insan olduklarını belirtmektedir

Veriler, alt gelir grubundaki bireylerin kitle iletişim araçlarına açık olma oranının yalnızca %7 olduğunu göstermektedir. En alt yüzde 5 içindeki hane bireylerinin %59,1'i dışa kapalı bir yaşam sürmektedir. Düşük gelirli bireylerin sosyal etkinliklerde bulunma oranı ise %7'yi geçmemektedir.

En yoksul %5'lik kesimde yeralan yoksulluk profili ülkenin diğer ekonomik ve sosyal göstergeleri paralelinde değerlendirildiğinde ortaya çıkan kavramsal çerçevede yoksulluğun geçici yada devredilebilir olmadığı diğer bir ifade ile mevsimlik, enflasyon yada kriz gibi nedenlerden ziyade yapısal olduğu görülmektedir. Bu anlamda yoksulluk ülkenin sosyo-ekonomik yapısı ve kurumları ile birlikte değerlendirilmelidir. Yetersiz eğitim ve iş imkanlarının yanısıra dışa kapalı bir yaşam, bireyin bu yapı içerisinde yoksulluğu kuşaktan kuşağa aktardığını göstermektedir.

Bu sebeple, yoksullukla mücadelede varolan politikaları etkinleştirecek ve yeni politikalar oluşturacak Ulusal Yoksullukla Mücadele Stratejisi hazırlanmalıdır. Bu stratejide iktisadi ve sosyal politikaların uyum içinde birlikte yürütülmesi gereklidir. Alt gelir grupları dikkate alınarak, gelir ve istihdamı artıracak, üretim yelpazesini zenginleştirecek projelere ağırlık verilerek yeni girişimcilerin ortaya çıkmasını sağlayacak programlar oluşturulmalıdır.

Burada sorunlardan birisi istatistiki veri tabanlarının Türkiye gerçekliğini kavrayamamasından kaynaklanmaktadır. En alt gelir grubunda özellikle kayıt dışı çalışma biçimleri (domestic labour- evcil emek, kaçak işçilik gibi) ve kayıt-dışı gelirler (sosyal yardımlaşma ve dayanışma davranışları gibi) istatistiki çalışmalarda

ve ekonomik araştırmalarda hesaba girmemektedir Diğer bir sebep ise dışa kapalı yaşam şekli neticesinde Türkiye’de sosyal yardımların gelenekçi aile ve kurumsal ağlarla bireysel güven ilişkileri üzerine kurulu olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak özellikle 2000 yılı sonrasında sosyal yardımlarda geleneksel yapının yeterli olmadığı ve bu en yoksul kesim için nesnel bilgilerle oluşturulmuş bilgi ağlarının yetersizliği ortaya çıkmaktadır.

Diğer bir yandan Sosyal Yardımların yapılmasında ölçü olarak alınacak ve uygulayıcılara hareket esnekliği yaratacak bir yoksulluk çizgisi (asgari gelir güvencesi) belirli değildir ve bu çizgi, yoksulluğa neden olan ve yoksulluğun sürmesine yol açan mutlak ve yerel koşullara göre göreli ltleri kapsamamaktadır.

Her kurum kendi öz kaynakları ölçüsünde kaynak kullanmaktadır. Bu durum bir yandan yardımlardan gerçek ihtiyaç sahiplerinin hiç ya da az yararlanmalarına yol açarken, bir yandan da aynı kişilerin birkaç yerden yardım almalarına ortam hazırlamaktadır. Sosyal yardımlardan yararlanan bireylere ilişkin bir merkezi bilgi ağı oluşturulmamış olması ve yardım yapılacak kişilerle ilgili ortak norm ve standartların bir başka ifade ile yoksullara ilişkin tam bir profilin çizilmemiş olması zaten kısıtlı olan kaynakların israfına sebep olmaktadır.

lke genelinde tüm yoksul kesimler belirlenmeli bu kesimlere yönelik yardım programları uygulanmalıdır. Sosyal yardım ve hizmetlerin yoksul kesimlere daha etkin bir şekilde ulaştırılması sağlanmalıdır. Bu çerçevede, merkezi idare ile işbirliği içinde mahalli idarelerin, özel sektörün ve sivil toplum kuruluşlarının yoksullukla mücadele programlarında daha etkili bir şekilde yer almaları teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Ansal, H.: **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2000.
- Atkinson, Anthony B.: **Poverty in Europe**, Oxford: Blackwell Publishers 1998.
- The Economics of Inequality**, Clarendon Press, Oxford, 1975.
- "On The Measurement of Poverty"**, *Econometrica*, Vol.55, No.4, 1987.
- Bauman, Z.: **Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar**, (Çev. Ümit Öktem), İstanbul: Sarmal Yayınları, 1999.
- Sosyolojik Düşünmek**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Block,F.: **"The Origins of International Economic Disorder"**, Berkeley: University of California Press, 1977.
- Bottomore, T.: **Marksist Düşünce Sözlüğü**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Braverman, H.: **Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the 20'th Century**, New York: Monthly Review Press.

- Castells, M.: **The Rise of the Network Society**, Oxford: Blackwell, 1996.
- Chossudovsky, M.: **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, (Çev. Neşenur Domaniç), İstanbul: Çiviyazıları Yayınları, 1998.
- Cox,R. ve Sinclair,T.: Approaches to World Order içinde **“Production and Security”**,1996.
- Çiğdem, A.: "Yoksulluk ve Dinsellik", Necmi Erdoğan (Der.), Yoksulluk Halleri: **Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, İstanbul: Wald Yayınları, 2002.
- Dağdemir, Özcan: **Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim ve Gelir Dağılımı**, T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 1992.
- Dansuk: **Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo Ekonomik Yapılarla İlişkisi**, DPT Uzmanlık Tezi, 1997.
- Dinler, Zeynel **Bölgelerarası İktisat**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2005.
- Erdoğan, N.: **"Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar"**, Necmi Erdoğan, (Der.), Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, İstanbul: WALD Yayınları, 2002.

- Esping Andersen, G.: **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, New Jersey: Princeton University Press, 1990.
- Fields,Garry,: **"Poverty and Income Distribution Data for Measuring Poverty and Inequality Changes in the Developing Countries"**, Journal of Development Economics, Vol.44, No.1, 1994.
- Giddens, A.: **Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği**, (Çev. Müge Sözen, Sabir Yücesoy), İstanbul, Metis Yayınları, 2002.
- Grundrisse, M.: **Ekonomi Politüğın Eleştirisi İçin Ön Çalışma**, (Çev. Sevan Nişanyan), Birikim Yayınları, İstanbul, 1979.
- Gül, S: **Sosyal Devlet Bitti:Yaşasın Piyasa**, İstanbul:Ebabil Yayınları,2006.
- Işık, O., Pınarcıoğlu, M.: **Nöbetleşe Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Keat, R. Urry, J.: **Bilim Olarak Sosyal Teori**, (Çev. Nilgün Çelebi), Ankara: İmge Yayınları, 2001.
- Laçiner, Ö.: **"Son Söz Yerine: Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak"**; Necmi Erdoğan, **Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, İstanbul, Wald Yayınları, 2002.
- Lipietz, A.: **"Dünya Çapında fordizme Doğru"** Nail

Satlıgan ve Sungur Savran (der.), Dünya Kapitalizminin Bunalımı, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1988.

Post Fordizm and Democracy, Ash Amin (der.), Post –Fordizm: A Reader, Oxford: Blackwell Publishers, 1996.

Marshall, G., Swift, A.,

Roberts, S.:

Against the Odds? Social Class and Social Justice in Industrial Societies, Oxford: Clarendon Press, 1997.

Marshall, T.H.:

Class. Citizenship and Social Development, New York, Anchor Books, 1965.

Marx, Grundrisse:

Ekonomi Politüğın Eleştirisi İçin Ön Çalışma, (Çev. Sevan Nişanyan), Birikim Yayınları, İstanbul, 1979.

M. Castells:

The Rise of the Network Society, Oxford: Blackwell, 1996.

Işık, N.:

Avrupa Sosyal Politikalarının Uyum Sürecinde Türkiye'nin Öncelikleri, İstanbul: Fredrich Ebert Vakfı Yayınları, 2000.

Polanyi, K.:

Büyük Dönüşüm, (Çev. Ayşe Buğra), İstanbul: Alan Racallion, Martin and Sen, Binayak (1996), " When Method Matters: Monitoring Poverty in Bangladesh", Economic Development and Cultural Change, Vol. 44, No. 4, 1989.

Sasseni S.:

Globalization and Its Discontents, New York: The New Pres, 1998.

- Seyyar, A.: **Sosyal Siyaset Terimleri**, Beta Yayınları, İstanbul, 2002.
- Simmel, G.: **“The Poor”**, Donald N. Levine, (Der.), Georg Simmel: On Individuality and Social Forms, The University of Chicago Press, 1971.
- Smith B.A., Townsend, P.: **The Poor and the poorest**, Jack L:Roach ve Janet K.Roach(der.) , Poverty. London, Penguin books, 1972.
- Şenses, F.: **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Toksöz, Fikret.: **“Dernekler”**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 11, İstanbul ,1984.
- Turner, B.: **Eşitlik**, (Çev. Bahadır Sina Şener) Dost Yayınları, Ankara, 1997.
- Valentine,C.A.: **Culture and Poverty**, Chicago the University of Chicago Press,1970.
- Wilson,W.J.: **The Truly Disadvantaged**, The University Of Chicago Press, Chicago, 1987.

MAKALELER

- Aktan,C.C.,İstiklal,V.Y.: **“Yoksullukla Mücadele Stratejileri”**,Hak-İş Konfederasyonu Yay.,İstanbul, 2002.
- Alıcı, S.: **Türkiye’de Yoksulluğun Sosyo Ekonomik Analizi**,

Hak-İş Konfederasyon Yay., Ankara, 2002.

- Alpay, Ş., N. Kuyaş: **"Uçurum Büyüyor"**, Milliyet Gazetesi 19.10.1996.
- Bilgili,A.,E.: Yoksulluk Algısı, İfadelenendirilme Tarzı ve Tutumlar, Deniz Feneri Derneği,İstanbul, Euromet Matbaası, 2003.
- Bilici M.: "Yoksullukla Mücadelede Örnek Uygulama: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu", **Deniz Feneri Derneği**, Euromet Matbaacılık, İstanbul, 2003.
- Borovalı, M.: "Adalet eşitlik ve sorumluluk: Neyin Eşitliği Nereye kadar eşitlik", **Toplum ve Bilim**, S. 92, 2002.
- Buğra, A.: "Kriz Karşısında Türkiye'nin Geleneksel Refah Rejimi", **Toplum ve Bilim**, S. 89, 2001.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç.: Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi, **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı için hazırlanan proje raporu**, 2003.
- DPT: 8. Beş yıllık Kalkınma Planı 2001-2005 Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, **Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2001.
- DPT: Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, **Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2001b.

- Dumanlı, R.: **Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları**, DPT Yay., No: 2449; Ankara, 1996.
- Ercan, F.: **"Küreselleşme Sürecindeki Yerellikler: Homojenleşme ve Farklılaşma/Güç ve Eşitsizlik İlişkileri Üzerine"**, Fulya Atacan, Fuat Ercan, Hatice Kurtuluş, Mehmet Türkay (der.), Mübeccel Kıray İçin Yazılar, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000.
- Erdoğan, G.: "Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler", **İşgücü Piyasası Analizleri 2000**, DİE Yayını: Ankara.
- Esping Andersen, G.: **"After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy"**, Esping Andersen (Der.), **Welfare State in Belsey, A. (1994). "Yeni Sağ"**, (Çev. Hüseyin İçen), Murekkep, S. 1, 1996.
- Gül H.,Ergun C.: Mutlak Yoksulluk ve Nedenleri Ankara Örneği, **Deniz Feneri Derneği**, Euromet Matbaacılık, İstanbul, 2003.
- İnsel, A.: "İki yoksulluk tanımı ve bir öneri", **Toplum ve Bilim**, S.89, 2002.
- İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri**, Toplum ve Bilim Dergisi, 2001.
- Jessop B.: **Fordism and Post-Fordism: A Critical Reformulation**, Lancaster: Regionalism Group Working Papers 41, 1991.

- Kaygalak, S.: **"Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekansal Yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi Örneği"**, Praksis, S.2, 2001.
- Lown, Xavier, Buakchi: **"Yoksul Dünya Geleceği"**, Çev. Ali Serdar Fak. Hekimler Forumu (Ocak-Şubat). İstanbul Tabip Odası, İstanbul, 1999.
- Mingione ve Oberti: The Struggle Against Social Exclusion at the Local Level, Erişim: <http://www.nordregio.se/EJSD/refereed/refereed1.pdf> (05.01.2006)
- Necef, Ş.: **"Esnekliğin Farklı Boyutları ve Uluslararası Dinamikler"**, Petrol -İş Yıllığı, 1999.
- OECD : **Historical Statistics: 1960-1983**, Paris: 1985.
- Onat, Ü.: **Yoksulluk ve Sosyal Hizmet**, Deniz Feneri Derneği, Euromet Matbaacılık, İstanbul, 2003.
- Özkazanç, A.: "Refah devletinden yeni sağa", **Mürekkep**, S:7, 1997.
- Paul, Satya: "A Model of Constructing the Poverty Line", **Journal of Development Economics** , Vol. 30,1989.
- Resmi Gazete: No:21314 . Ağustos 1992.
- Şahin, N.: **Globalleşme,Piyasa Mekanizması,İnsan Hakları Bağlamında Sosyal Hizmetler**,Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği,2000.

- Şenses, F.: **Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu. ODTÜ Gelişme Dergisi,** 26 (3-4).
- Tekeli, İ.: **“Kent Yoksulluğu ve Modernitenin bu soruna yaklaşım seçenekleri üzerine” Bölgesel Gelişme ve Kırsal Yoksulluk Kent Yoksulluğu içinde,** Tesev Devlet Reformları Serisi, İstanbul, 2000.
- Tarcan M.: **Hastanelerde Yeşil Kart Uygulamasında Karşılaşılan Sorunlar,**Hacettepe Sağlık Dergisi,Cilt:5,2000.
- TÜİK **Yoksulluk Çalışması Sonuçları:2004,** Ankara, TÜİK Haber Bülteni, S.27, 2006.
- TÜSİAD: 2000 Aralık Raporu, İstanbul,TÜSİAD,2000.
- Uzun, A.M.: **"Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası",** C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, S.2, 2003.
- UNDP: **Human Development Report 1998,** Oxford University Pres.: New, York, Oxford. Unesco, 1997, Democratization Confronted by Poverty. No 86, 1998.
- Veri-SGT : **Kentsel Türkiye Araştırmaları Raporu,** Veri-SGT, 2002.
- World Bank: **Governance: The World Bank's Experience,** Washington D.C., The World Bank, 1994.

World Bank:

Poverty Reduction Handbook, Washington, 1991.

ÇEVİRİMİÇİ KAYNAKLAR

http://www.yoksulluklamucadele.org/ozet.htm#_ftn2, erişim tarihi, 22.04.2006.

<http://www.milliyet.com/2006/06/05/ekonomi/eko02.html>, erişim tarihi 05.06.2006.

http://www.tuik.gov.tr/PrehaberBultenleri.do?id=408&tb_id=7

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberbultenleri.do?id=409>, erişim tarihi, 02.05.2006.

http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=409&tb_id=8, erişim tarihi, 02.05.2006.

<http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/GSMH/300606.doc>,
erişim tarihi, 15.05.2006

<http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/HHGELTUK/071103.htm>, erişim tarihi,
10.05.2006.

<http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=321>, erişim tarihi, 14.04.2006.

<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ucuncu-bol/turkiyede-yoksulluk.pdf>,
erişim tarihi, 15.04.2006

<http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=547>, erişim tarihi, 14.05.2006.

<http://www.belediyeis.org.tr/belediyeis/arastirma/arastirmalar/bm2003.html>, erişim
tarihi, 02.05.2006.

<http://www.istabip.org.tr/bg/bg28082003.html>, erişim tarihi, 02.05.2006.

<http://www.belediyeis.org.tr/belediyeis/arastirma/arastirmalar/bm2003.html>, erişim
tarihi, 02.05.2006.

<http://www.denizfeneri.org.tr/icerik.asp?kategori=INSGELISR>, erişim tarihi,
02.05.2006.

<http://www.belediyeis.org.tr/belediyeis/arastirma/arastirmalar/bm2003.html>, erişim
tarihi, 02.05.2006.

<http://www.istabip.org.tr/bg/bg28082003.html>, erişim tarihi, 02.05.2006.

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_basin_aciklamalari_sd.aciklama?p1=2947,
erişim tarihi, 10.05.2006.

<http://emrahkarakas.googlepages.com/GELRDAILIMIveYOKSULLUK.doc>, erişim
tarihi, 04.04.2006

<http://arsiv.shp.org.tr/images/yayinlar/yoksulluk%2003.03.2004.pdf>, erişim tarihi, 15.05.2006

<http://www.sydtf.gov.tr/sydtf.html>, erişim tarihi, 15.05.2006.

http://www.sydtf.gov.tr/sydtf_gelir_gider.html, erişim tarihi, 05.05.2006.

<http://www.dosteli.org.tr/>, erişim tarihi, 02.06.2006

<http://www.kedv.org.tr>, erişim tarihi, 10.06.2006

<http://www.shudernegi.org/tuzuk.doc>, erişim tarihi, 21.06.2006.

<http://www.mavikalem.org/tr/hakkimizda.asp>, erişim tarihi, 16.05.2005.

<http://www.denizfeneri.org.tr/icerik.asp?kategori=FAALIYETLER>, erişim tarihi, (21.06.2006)

http://www.spf.boun.edu.tr/docs/Acik_Radyo-SPF-16.06.2004.pdf, erişim tarihi, 02.04.2006.

<http://www.yoksulluklamucadele.org/dosya/pcbocuk.pdf>, erişim tarihi, 10.03.2006.

<http://sydv.istanbul.gov.tr/Default.aspx?pid=513>, erişim tarihi, 15.05.2006.

<http://www.devletim.com/haberler/haber.asp?hbr=257>, erişim tarihi, 02.05.2006.